

Ára: 1150 Ft

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK
MAGYARORSZÁG
A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Mikor kezdődött a második világháború? Öngyűlölő zsidó volt Hitler? Meg lehetett tagadni a katonáskodást? Miért üzent hadat Magyarország az Egyesült Államoknak? Hogyan üzent a front? Volt etnikai tisztogatás Észak-Erdélyben? Hol vadászott medvére Horthy a háború alatt? A béke szigete volt Magyarország 1944-ig? Miért nem állt ellen Magyarország a német megszállásnak? Ki és mit tud(hat)ott a holokausztról Magyarországon? Vetítettek amerikai filmet a magyar mozikban a háború alatt? Volt zsidó ellenállás? „Az oroszok már a spájzban vannak”? Voltak Magyarországon partizánok? Őrült volt Szálasi? Működött gázkamra Magyarországon? Felszabadítás vagy megszállás? Hány magyar áldozata volt a háborúnak?

www.napvilagkiado.eu

A KÖTET SZERZŐI:

Bartha Ákos
Ignác Károly
Kázmér László
Kerepeszki Róbert
L. Balogh Béni
Paksa Rudolf
Pécsi Tibor
Stark Tamás
Szécsényi András
Turbucz Dávid

Kötetünkbe mintegy száz kérdésre válaszolva gyűjtöttük össze, amit Magyarország második világháborús szerepvállalásáról tudni érdemes. Arra törekedtünk, hogy a témával kapcsolatban leggyakrabban felmerülő kérdésekre szakszerű, közérthető és rövid választ adjunk. Számos tévhitet megcáfolunk, és igyekszünk a leegyszerűsítő, illetve egyoldalú értelmezések helyett hűen és a szélesebb összefüggésekbe ágyazva bemutatni Magyarország történetének egyik legtragikusabb fejezetét.

Ezzel a kötettel immár teljes a sorozat 20. századi magyar történelemmel foglalkozó vonulata!

2022/9

9

MOZGÓ VILÁG

2022/9

MOZGÓ VILÁG

Farkas Zoltán esszéje a 2008-as szindrómáról • Hibás energiapolitika: Aszódi Attilával és Jávor Benedekkel beszélget Szabó Gábor • Csunderlik Péter tanulmánya a numerus claususról • Imre Flóra és Vörös István versei • Odze György novellája

Benda László • Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Istók Anna • Karafiáth Orsolya • Kőríz Imre • Majtényi László • Mélyi József • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

BENDA LÁSZLÓ 1951-ben született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas rádiós és televíziós újságíró, az egykor külpolitikai tematikákat feldolgozó Panoráma főszerkesztője. Jelenleg nyugdíjas, egyetemi oktató.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

CSUNDERLIK PÉTER 1985-ben született Esztergomban. Történész, az ELTE BTK oktatója, a Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa. Legutóbbi munkája: *A „vörös farsangtól” a „vörös fatárjárásig”* (2016).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

FARKAS ZOLTÁN 1952-ben született Budapesten. Bossányi Katalin-díjas újságíró, a HVG rovatvezetője. Legutóbbi könyve: *Egy gyűjtő arcképcsarnokából – 13 portré* (2020).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsd meg vétkeinket* (2018).

IMRE FLÓRA 1961-ben született Budapesten. József Attila-díjas költő, tankönyvíró. Legutóbbi könyve: *Még tart a könnyűség* (2015).

ISTÓK ANNA 1977-ben született Budapesten. A Gödöllői Városi Könyvtárban dolgozik. Az Irka irodalmi kör szervezője.

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanulunk szerelemet* (2020).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Romok ormán* (2014).

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

ODZE GYÖRGY 1949-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Tűzdráma a fedélzeten* (2020).

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas újságíró, a Népszabadság volt főszerkesztője, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Az elfeledett államfő* (2020).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóiró. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SZABÓ GÁBOR 1953-ban született Budapesten. Huszonkét évig volt a HVG munkatársa, 2013-ban nyugdíjba vonult. 1980 óta foglalkozik környezetvédelmi ügyekkel.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

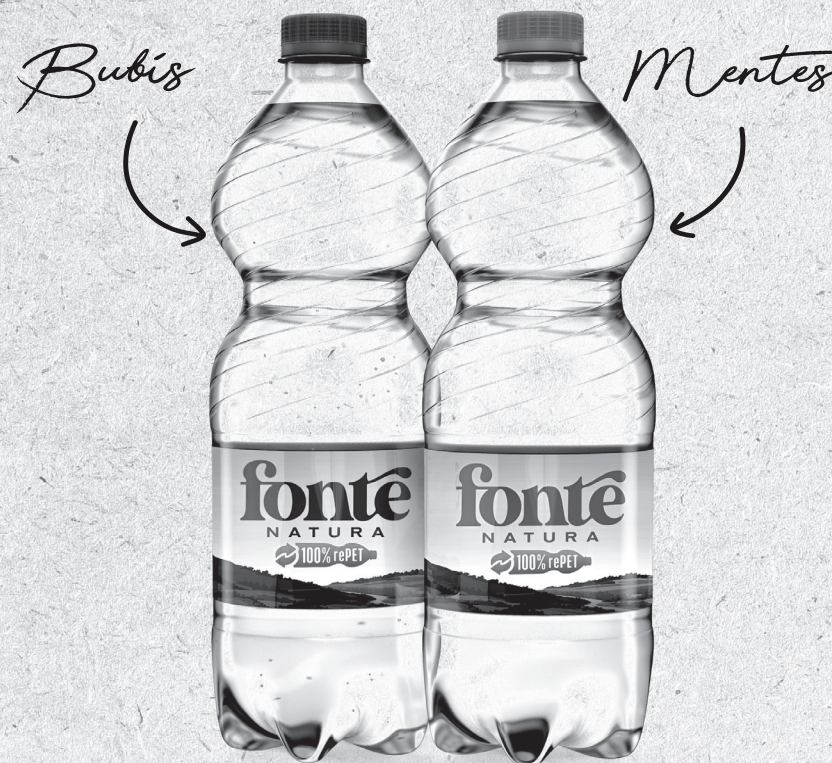
VÖRÖS ISTVÁN 1964-ben született Budapesten. Költő, író, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Thomas Mann kabátja* (2017).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Horváth Gideon munkái.

fonté
NATURA

Természetes ásványvíz

100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN

Farkas Zoltán	3	A 2008-as szindróma <i>Esszé</i>
Szabó Gábor	16	Elhibázott energiapolitika <i>Beszélgetés Aszódi Attilával és Jávor Benedekkel</i>
Gárdonyi László	27	Queer kultúra és queer anyagok – <i>Horváth Gideon</i> műveiről
Csunderlik Péter	32	Az 1919-es „zsidódiktatúra” érve a numerus clausus nemzetgyűlési vitájában <i>Tanulmány</i>
Imre Flóra	54	Éjszakánként <i>Vers</i>
Vörös István	55	A biztos tisztaság végül, Állatmese, Menekült-töredékek, Miről ismerni föl a szenvedést? <i>Versek</i>
Odze György	59	Carpe diem <i>Novella</i>
Istók Anna	64	Status quo, A bánatkör <i>Novellák</i>

Hónapló

Dalos György	69	Cserépkályha
Hargitai Miklós	72	Hol járunk?
Végel László	75	Tüntetnek, de a kormányváltás halasztódik

Reflex

Benda László	80	Tajvan – baj van?
Majtényi László	87	Az Orbán-klán magánélet-védelme
Révész Sándor	93	Sztehlo Gábor szégyene

-ról, -ről

Pető Iván	100	Fantomjogok KGB-kapitalizmusa
Kőríz Imre	104	Kísérleti regény?
Mélyi József	109	Régi árnyékok mai fényben
Csepeli György	112	Az akarat szeretete
Csengery Kristóf	115	Benne rejlik
Vadas József	118	Újra-FUGÁ-zva
Stuber Andrea	123	Mint száműzött, kivándorol
Karafiáth Orsolya	126	A rezsicsökkentés megcsillan a Duna habjain

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 10 980 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

 CONCORDE

MÁZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

 Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2022/szeptember

negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

A 2008-as szindróma

Mottó: Nem lehet egyszerre pimaszkodni és kérni.
(Családi magatartási szabály)

Mi baj van a világgal? A rövid válasz: minden. A hosszabb pedig ilyesmi lehet: háború Európa peremén, más, súlyos, globális hatású konfliktusok eszkalációjának az esélye, egymásra torlódó gazdasági válságok, az európai kohézió lazulása, a szövetségi rendszerek szétesésének a veszélye, világegészségügyi vészhelyzetek, felgyorsuló klímaváltozás. Ebben az augusztusi világvége-hangulatban, amikor nekikezdek az írásnak, azon tűnődöm, hogy ha netán beüt a krach, annak elhárításában milyen szerepük lehet az aktuálisan pozícióban lévő személyiségeknek. Képzettségüknek, szakmai ismereteiknek, emberi kvalitásaiknak.

Mivel a világbéke ügyeibe nem óhajtanám beleártani magamat – maradjon ez továbbra is a szépségkirálynő-jelöltek kiváltsága –, leragadnék szűkebb szakterületem, a gazdaság mellett. Ott is van mit felfejteni, hiszen a nemzetközi és a honi elemzők szerint három veszély leselkedik a magyar gazdaságra: az orosz gázszállítások leállítása, az európai recesszió, illetve az uniós források tartós elapadása, esetleg azok részleges megvonása. A gázimportot Szijjártó Péter, a Gazprom legvidámabb barakkjának külgazdasági és külügyminisztere nyilván ügyesen megoldja, globális recessziót egyelőre nem vár a Nemzetközi Valutaalap,

az uniós támogatások késleltetése, esetleg azok megnyirbálása viszont szinte beláthatatlan kockázatot képez. A három közül a legnagyobbat. A hiányzó brüsszeli pénzt ugyanis a központi költségvetésben csak nehezen, további megszorítások révén lehetne pótolni. Ennél is súlyosabb, hogy a folyó fizetési mérleg 2008 óta nem tapasztalt méretű hiányt mutat – vagyis több deviza áramlik ki, mint amennyi befolyik –, ha ezt az uniós támogatások nem ellensúlyozzák, nagy baj lehet. A borúlátásban verhetetlen Bokros Lajos – a Hornkormány pénzügyminisztere – már augusztus közepén államcsődöt vizionált, a nála higgadtabb és szarkasztikusabb László Csaba – Bokros egykori munkatársa, Medgyessy Péter első pénzügyminisztere – pedig azt sem tartja kizártnak, hogy a magyar kormány ismét kénytelen lesz az IMF segítségét kérni.

Hiszem, ha látom.

Bár amennyiben a statisztika képes jelezni a gazdaság reális állapotát, valóban van ok némi aggodalomra. A 2008-as esztendő adatai ugyanis visszaköszönnek. Annak a gyászos évnek az októberében globális pénzügyi válság érte el Magyarországot, az állampapírpiacon lefagyott, a tőzsde beborult, a forint árfolyama nagyot zuhant. Az államadósság akkor

meghaladta a hazai össztermék 70 százalékát – az idei első fél év végén 77,5 százalék volt, és a lejáró tartozások megújítása, az új hitelek felvétele egyre nehezebb és költségesebb. Az volt 2008–2009-ben, az most is, és még inkább az lesz. A belső egyensúly ikerdeficitként jellemezhető megbomlása sem tartható fenn huzamosan. A forint árfolyama ütemesen gyengül, a Magyar Nemzeti Bank alapkamata meghaladja a tíz százalékot, épp úgy, mint 2008 októberében. Az infláció viszont most sokkal gyorsabb, és nem látzik, mikor fog csillapodni. A közel teljes foglalkoztatás elvileg sikermutató lehetne, csak hogy két súlyos árnyoldala van: a munkaadók egybehangzóan állítják, hogy a további növekedés fő akadály a szakképzett munkaerő hiánya, ez a hiány pedig azzal jár, hogy a munkavállalók érvényesíteni tudják bérigényüket. Már mint az inflációhoz igazított bérigényüket. Ezt, a bér-ár spirál felgyorsulását óhajtaná csillapítani a Magyar Nemzeti Bank, csak hogy a feszes munkaerőpiacon nem olyan egyszerű.

Nem merülnék el az apró részletekben, és nagyvonalúan eltekintnék attól is – amitől persze nem lehet –, hogy az európai gazdaság irányítói és a globális válságkezelésben illetékes IMF sokat tanult a 2008-as krízisből. Pusztán azt venném sorra, hogy ha megint belesodródik az ország egy súlyos likviditási válságba, akkor a jelenlegi összetételű magyar kormány milyen erőket képes a válságkezelésre mozgósítani. Hiszen a mostaniban annyi felelőse van a gazdasági ügyeknek, mint soha korábban. Ez így is van rendjén, több szem többet lát. Feltéve, hogy látni akar.

Tartsunk egy kis terepszemlét, megéri. Talán a múltból kirajzolódik valamiféle előrevetülő árnyék is.

A legfőbb könyvelő

A korábbi kormányzatok fő gazdasági felelőse többnyire a pénzügyminiszter volt. Orbán Viktornál ez nem így van, itt ő a pénzügyminiszter, a jegybankelnök, a gazdaságstratégiai miniszter, a külgazdasági és külügyminiszter egy személyben. Második kormánya regnálása idején, 2010 és 2014 között nem is volt Pénzügyminisztérium. A gazdaságirányítói és fiskális funkciók lényegében a nemzetgazdasági miniszter, Matolcsy György kezében koncentráálódtak, egészen addig, amíg 2013 márciusában ki nem nevezték a Magyar Nemzeti Bank elnökének. Kormányzati tisztségét Varga Mihály örökölte meg, aki 2014 óta, titulusa szerint, ismét pénzügyminiszter. Volt már korábban is az, 2001-től a 2002. évi választási vereséig. Előzőleg Járai Zsigmond politikai államtitkáraként ténykedett. Járai terjesztette be a hírhedt kétéves költségvetést, hogy megspórolja Orbánnak a választások előtti parlamenti vitát. Ezzel a költségvetéssel Vargának nem sok teendője akadt. Amikor igazán akadt volna, például 2001 őszén, amikor elkezdődött a választási osztogatás, nem ellenkezett, hanem illedelmesen hallgatott. Igaz, Orbán kormányaiban bármiféle akadékoskodás teljességgel valószínűtlen. A kétéves költségvetés elszámolása, köznapi nyelven a zárszámadás, már Varga utódjára maradt.

Feltétlenül Varga mellett szól, hogy 2018 júniusában ott volt a Művészetek Palotájában a King Crimson együttes koncertjén, ami

igazán kifinomult ízlésre vall. Más ügyekben azonban kevés jelét adja ennek az igényességnek.

A második Orbán-kormány megalkulása után a Miniszterelnökséget vezető államtitkárként alig jelent meg a nyilvánosság előtt, ami jóhiszeműen úgy is érthető, hogy nem adta az arcát Matolcsy unortodox gazdaságpolitikájához. Csakhogy nem volt egyetlen nyilvános ellenvetése sem. Eltúrta azt is, hogy Orbán a bolondját járatta vele. Az átverés 2012-ben kezdődött, amikor Vargát kinevezte az egyes nemzetközi pénzügyi szervezetekkel való kapcsolattartásért felelős tárca nélküli miniszternek. Az előzmény: a magyar gazdaságpolitikát az idő tájt olyan bizalmatlanság övezte, hogy finanszírozási gondok rémlettek fel, sőt az is kiszivárgott, hogy a hitelminősítők le fogják rontani a magyar állampapírok besorolását. Ezt elkerülendő Matolcsy 2011. november 17-én váratlanul bejelentette, hogy a magyar kormány a Nemzetközi Valutaalaphoz fordul. A leminősítést így sem úszta meg.

Meghökkenítő fordulat volt, hiszen előző év nyarán az Orbán-kormány felmondta az elődje által kötött megállapodást az IMF-fel. Washingtonban nem is nagyon hittek a szándék komolyságában. Ráadásul a magyar kormány ragaszkodott volna ahhoz, hogy azt a viszonylag szabad felhasználású elővigyázatossági hitelkeretet kapja meg, amelyet például Lengyelország. Az IMF azonban közölte, hogy a magyar kormánnyal csak a szigorúbb feltételekkel járó készenléti hitelről hajlandó tárgyalni. Orbán előbb a pénzügyi körökben jól mozgó Fellegi Tamást bízta meg a tárgyalások folytatásával, majd

amikor ő bedobta a törülközőt, Vargára lócsölte a feladatot. Neki speciál tudnia kellett, hogy a vállalkozás esélytelen, a lényeg az időhúzás. Ez 2012 októberében bizonyosodott be, amikor Varga az IMF szokásos közgyűlésén Tokióban tárgyalgatott. Közben Budapest utcáit elárasztották a Nemzetközi Valutaalapot pocskondiázó, hazug plakátok. Nagy kár érte, mert az IMF-et akkor már az a Christine Lagarde vezette, aki ma az Európai Központi Bank élén áll, és aki valamennyi elődjénél engedékenyebben fogadta be a bajba jutott országok hitelkérelmeit. Galamb-lelkét áthozta magával az Európai Központi Bankhoz is. Felesleges volt összebalhézni vele.

Mindazonáltal Varga azon kevés fideszes politikusok egyike, aki a szakmai nyilvánosság előtt úgy jelenik meg, mint aki érti, mi a helyzet. Máskor pedig, főleg kampányidőszakban, gond nélkül lenyomja a propagandapenzumot. Ismétlődően tetszetős megoldás a részéről az is, hogy időről időre elegánsan odaszól a közgazdasági körökben többnyire hiteltelennek tekintett, nagyzolásra hajlamos Matolcsynak. A Magyar Közgazdasági Társaság 2019-es vándorgyűlésén például azt fejtegette, hogy globális lassulás várható; vele szemben Matolcsy kitartott amellett, hogy nincs még vége az aranykor-nak, és átfogó konjunktúraélénkítő programot sürgetett, hogy Magyarország mielőbb zárkózzon fel a fejlett uniós gazdaságokhoz. Egy évvel később, a Covid miatt elrendelt leállítások ellenére Matolcsy még a nyári hónapokban is úgy vélte, a magyar gazdaság visszaesés nélkül képes átvészelni a kritikus évet, amire Varga – Matolcsy szóhasználatát átvéve

– azzal ríposztozott: a gazdaság nem gumilabda, hogy visszapattanjon. Igaza volt. Abban az évben 4,5 százalékkal zsugorodott a GDP. Egy évvel később Matolcsy látványos ellentámadást indított, azt szorgalmazta, hogy a pénzügyi tárca mielőbb térjen vissza a három százalék körüli hiányhoz, és dinamikusan csökkentse az államadósság-rátát, azaz a hazai össztermékhez viszonyított bruttó adósságot. Ezt Varga azzal utasított vissza, hogy a Covid-károk ellensúlyozására végrehajtott költekezésből egy év alatt csak súlyos növekedési áldozatok árán lehetne kilépni, amiben szintén van igazság.

Lám csak, a magyar gazdaság legfőbb irányítói közt is kialakultak érdemi viták. Nyilvánosan. Ez abban az országban, amelyben a kormánypártok két frakciója ellenszavazat nélkül támogat bármiféle kormányzati előterjesztést, és amelyben a Magyar Nemzeti Bank monetáris tanácsa szintén egyhangúan dönt bármiről – az egyik hónapban szigorításról, a másikban lazításról –, látványos és izgalmas fejlemény. Szórakoztató.

Pedig a Varga és Matolcsy közti vita álságos, abból legfeljebb személyi konfliktusuk mélységére lehet következtetni. Elfedte a lényegét, nevezetesen azt, hogy a jegybank pénzteremtése és a költségvetés költekezése együttesen járult hozzá az infláció felgyorsulásához; megadták a kezdő lökést, amit a külső körülmények tovább gyorsítottak. Varga különösebb aggályoskodás nélkül ráállt arra is, hogy a kormány a 2022-es választások előtt fedezet nélkül szórjon ki közel kétezer milliárdot a győzelem bebiztosítására. Hiszen sem a személyi jövedelemadó vissza-

térítése a gyermekes családoknak, sem a teljes 13. havi nyugdíj visszaállítása, sem a fegyveres testületek extra juttatása nem volt betervezve a 2022-es költségvetésben. A választások előtti bőkezű osztogatást Matolcsy sem opponálta, csupán általánosságban sürgette, hogy mielőbb le kellene faragni a hiányt.

Teljességgel mindegy tehát, hogy a pénzügyminiszter mikor melyik arcát mutatja, és hogy igaza van-e Matolcsyval szemben vagy sem – bár többnyire igaza van –, mert több mint nyolc éve statisztál ahhoz, hogy a tárcát Orbán Viktor könyvelőirodává züllessze. Ma már nem kell pótköltségvetést készíteni, bármekkora különbség mutatkozik is az előirányzatok és a tényleges kifizetés között. Sőt a kormány bármelyik pillanatban előállhat új kiadási céllal, és Varga teendője arra korlátozódik, hogy annak forrását előteremtse. Hovatovább megszokott decemberi rítus, hogy ha a folyamatok az éves deficit-előirányzatnál jobban alakulnak, akkor a többletbevételt a kormány az utolsó fillérig elkölti, ellenkező esetben pedig zárolja a kiadások egy részét. Az éves költségvetésnek bármelyik fejezete, bármelyik sora bármikor megváltoztatható, csak a fő mutatószámot, a hazai össztermékhez viszonyított hiányt tartják a tervezett arány közelében – mintha ez lenne a felelős gazdálkodás egyetlen bizonyítéka.

Mindeközben a költségvetés teljességgel átláthatatlan, az év közben beiktatott változtatások szinte végtelen folyamata még képzett elemző számára is követhetetlen. Az egyes feladatokat ide-oda dobálják a tárcák között. Jövőre például a honvédelmi kapja meg a sportkiadásokat,

talán azon az alapon, hogy nála még nem volt... A transzparenciát szten-derd kritériumok alapján elemző Open Budget Survey nevű nemzet-közi szervezet aligha véletlenül álla-pította meg a tavalyi költségvetésről, hogy abba a magyar kormány csak korlátozott betekintést enged. Fel-mérése szerint a magyar költségve-tési rendszer a maximális 100 pont-ból 44-et ért el, jelentősen elmarad a megfelelő átláthatóságot jelentő 61 pontos szinttől; a vizsgált 120 ország közül a 67. helyre került, a régióban csak az Európai Unió kívüli orszá-gok teljesítettek nála gyengébben. Az idei helyzet annyival rosszabb, hogy a kormány a háborús veszély-helyzet címén, bár inkább annak ürügyén, rendeleti kormányzásra tért át.

Varga a jövőben sem lesz megátal-kodott reformer, sem karcos kritiku-sa kormánybéli társainak. Olykor beszáll a brüsszelezésbe is, és nem látszanak rajta a kényszeredtség jelei. Azzal pedig, hogy megvétóz-ta a globális minimumadót, súlyos folt esett a tekintélyén. Tavaly ok-tóberben ugyanis még nyilvánosan ünnepelte, hogy a magyar szöveg-módosító javaslatokat elfogadták. „Sikerült áttörést elérnünk a glo-bális minimumadóról szóló megál-lapodás ügyében, így Magyarország is jó szívvel csatlakozhat az ügyszőz” – nyilatkozta, hozzátéve, hogy a tár-gyalásokon „magyar győzelem szü-letett”. Felért egy vereséggel. Mert bár Varga stábjá mindvégig aktívan közreműködött a tervezet szövege-zésében, és valóban megannyi kezde-ményezését elfogadták, a miniszter júniusban mégis vétót emelt, amit azzal indokolt, hogy a globális mi-nimumadó adóemeléssel és elbocsá-

tásokkal járna. Közelebb állhat az igazsághoz Gulyás Gergely kancelláriaminiszter érvelése, aki látno-ki módon azt hozta elő, hogy ha az Egyesült Államokban a novemberi választások után a kongresszusban a republikánusok kerülnek többség-be, kihátrálnak a kezdeményezés mögül. De ez még odébb van. A vé-tóra válaszul az Egyesült Államok pénzügyminisztériuma bejelentette, hogy felmondja a Magyarországgal 1979-ben kötött egyezményt a kettős adóztatás elkerüléséről.

Megérte? A jó ég tudja. Ám mind-ebből kiviláglik, hogy Orbán Viktor mindent a republikánusok győzel-mére tesz fel, s ha kell, a kívánsá-gukra habozás nélkül szembefordul az uniós konszenzussal. Még akkor is, ha annak formálásában a magyar szakértők érdemi eredményeket ér-tek el.

Varga szemlátomást jól túri, ha átnyúlnak a feje fölött, de valamiért az extraprofitadókat mégsem vette a nevére. Az üzleti élet befolyásos szereplői előtt igyekszik megőriz-ni makulátlansága látszatát? Van még olyan? Hiszen példátlan, hogy az adóügyekben illetékes pénzügy-miniszter helyett a kormány másik tagja hirdeti meg az új adókat és gyűjtet be közel ezermilliárd forintot, hogy stabilizálja a költségvetés helyzetét. Igaz, Varga megkerülése nem újdonság. Jóllehet 2017-ben bejelentette, hogy a Budapest Ban-kot tőzsdére vihetik, végül csak hozzávarrták az MKB Bankhoz, az is a Mészáros Lőrinc–Szíjj László csoportnál kötött ki. Sőt 2020-ban a Gránitot szintén a tőzsdére szánta Varga, amely ma már Tiborc István többségi tulajdona. Vereséget szen-vedett katázásban is. Tusnádfürdőn

a *Telex* vele készített interjújában elismerte, hogy a kisadózó vállalkozók tételes adójának a korrekciójára nem a József nádor téren kidogozott javaslatot fogadták el, hanem másvalakiét. De hogy kiét, azt máig titok övezi. A profi pénzügyesek több felkészülési időt hagytak volna az átállásra, és sávós adóra tértek volna át, ezek első hallásra észszerűbb javaslatok, mint amiket elfogadtak. „Több változat is volt az asztalon, a kormány és a parlament meghozta a döntést. Én a parlament és a kormány döntését támogatom” – oszlott el minden kétséget Varga. Lelke rajta.

Veszíteni tudni kell. No de ennyiszor?

Az üstökös

Az adócunamit hozó és az üzleti légmentesítő lelombozó extraprofitadó-csomaggal Nagy Márton gazdaságstratégiai miniszter debütált, aki üstökösként emelkedett ki a második vonalból. Rögvest nemzetközi visszhangot kiváltó vitába keveredett a Ryanair vezérével, Michael O’Learyvel, aki szimplán idiótának nevezte. Nagy Márton érvelése alapján nem minden ok nélkül. Az ugyanis aligha extraprofit, ha a Covid-krach után egy légiforgalmi társaság lassan eléri békebeli nyereségét. A következmény az utasokat sújtja: Budapestről induló járatok közül az ír légitársaság néhányat törölt, másokat ritkított.

A pályakezdő miniszter előző életében a Magyar Nemzeti Bankban edződött, 2015 szeptemberétől Matolcsy alelnöke, képzett pénzügyes, a monetáris politika fő formálója volt. Ha nemzetközi pénzügyi körökben olykor-olykor értetlenked-

tek a monetáris politika egy-egy meglepő fordulatán, Matolcsy rendszerint őt bízta meg a helyzet tisztázásával. Jól állt neki, beszéli a bankárok nyelvét, saját politikáját meggyőzően képviselte. Legnagyobb személyes sikere a devizahitelek forintosítása volt, 2014 őszén az átváltási árfolyamot az ő irányításával állapították meg. Egy svájci frank devizahitel-tartozást 256,47 forintért cseréltek át forintadósságra. Az időzítés kiváltképp szerencsés volt, mert néhány héttel később a svájci frank tovább erősödött, a 310-es kurzus fölé szállt. Az összképet némiképp árnyalja ugyan, hogy a Bajnai-kormány távozása idején egy svájci frankért 160 forintot kellett adni, de az már rég volt, tán igaz sem volt.

Bár tizennyolc évet töltött a jegybankban, egyszer csak összeveszett a főnökével. Ennek részleteiről a legkülönbözőbb változatok terjedtek el, aki terjeszti, maga is hallotta, legálábbis hallotta valakitől, aki maga hallotta a főszereplők valamelyikétől. Az egyik változat szerint Nagy Mártonnak olyannyira sikerült álcáznia egy kamatemelést, hogy Matolcsy nem is vette észre. Amikor 2020 áprilisában a forint árfolyama sokat zuhant, és időszerű volt magasabb kamattal megtámogatni, az alelnök egy ügyes húzással elérte, hogy a jegybanki alapkamat változatlanul hagyása ellenére emelkedjenek a bankközi kamatok. Csak hogy Matolcsy akkor még a minél alacsonyabb kamatok elszánt híve volt. Amikor ezen összeshálkóztak, Nagy Márton azonnal elcsapta. Bármilyen legyen is az igazság, jellemző, hogy a pénzügyi folklórban általában Nagy Mártonnak adnak igazat. A konfliktus durvasága pontosan

dokumentálható: a Magyar Nemzeti Bank honlapja azonmód közölte, hogy „a monetáris politikáért, pénzügyi stabilitásért és hitelösztönzésért felelős alelnök – más fontos vezetői megbízatása miatt – a mai napon lemondott alelnöki tisztségéről”, holott Nagy Mártont csak két héttel később nevezték ki miniszterelnöki főtanácsadónak.

Villámgyorsan elsajátította az orbáni gazdaságpolitika lényegét, a legapróbb részletekig alkalmazkodott hozzá. Újdonsült miniszterként megannyi megszólalásában méltatta az üzemanyagok és egyes élelmiszerek árstopját, ami közgazdaságilag totál irreális, súlyos veszteséget okoz a gazdaság érintett szereplőinek, termelőknek, kereskedőknek, a benzinkutak üzemeltetőinek. A más nemi szervével elkövetett csalánverés minősített esetének tekinthető. Nem előzmények nélküli, ennek korábbi változata a rezsicsökkentés álnevű merénylet volt a közszolgáltató cégek ellen, aminek jegyében nekik kellett állniuk a díjtételek lefaragásával előállt veszteséget. Több energiaszolgáltató multi fejvesztve menekült emiatt az országból. Dehogy fejvesztve, mert keményen megfizették a távozásuk árát.

Vonzónak tartja Nagy Márton a nemzeti tulajdon kiterjesztését is a multik rovására, amibe szintén keményen beszállt. Orbán már több mint egy évtizede meghirdette, hogy többségi magyar tulajdont szeretne látni a bankszektorban, a kiskereskedelemben, az energetikában és a médiában. A listát Nagy Márton az építőipari alapanyagok előállításával, a biztosítással és a távközléssel egészítette ki. A többségi magyar tulajdon igénye persze nem általános-

ságban értendő, hanem úgy, hogy a kiszemelt cégeket Mészáros Lőrinc mindent elnyelő birodalmába vagy annak közelébe manőverezzék. Ez történt a pénzügyi szektorban, az energetikában és legutóbb a telefóniában is. Augusztus 22-én a Mészáros-csoporthoz közeli 4iG informatikai vállalat a magyar kormánnyal közösen vételi ajánlatot tett a magyar Vodafone-ra, a tranzakció értéke szerény 715 milliárd forint. A műveletet Nagy Márton nemzetstratégiai jelentőségűnek titulálta, kiiktatva ezzel a versenyhivatali eljárását.

A miniszter osztja Orbán felzárkózási hóbortját is. Amennyiben a magyar és az uniós gazdasági növekedés átlagos tempója közti különbséget sikerülne két százalékponttól 3,5 százalékpontra növelni, akkor a magyar gazdaság 2030-ra elérné az uniós átlagot – mondta, amikor az Országgyűlés illetékes bizottságainak bemutatkozott. Ha pedig négy százalékpont lenne a különbség, akkor még előbb, fűzhetjük hozzá lakonikusan. Ennél fontosabb, hogy a növekedés hajszolásának az árnyoldala a gyorsuló infláció, a költségvetési és a fizetési mérleg együttes hiánya. Az utóbbi miatt kényszerült a kormány a választások utáni megszorításokra, a különadók kiterjesztésére, a kata szigorítására, a beruházási tervek szelektálására. Folytatása következik.

Van azért tárgyi bizonyíték arra is, hogy Nagy Mártonnak mindezek ellenére nem ment el a józan pénzügyes esze. Június 30-án előadást tartott a fideszes fellegrárnak tekinthető Mathias Corvinus Collegiumban, ahol a recesszió és az infláció körüli globális dilemmákat

taglalta, új nézőpontból, reálisan. A magyar gazdaságnak valószínűleg sikerül elkerülnie a recessziót, de a növekedése 2023-ban erősen lassulhat – evezett hazai vizekre, amivel alighanem kisebb vihart kavarhatott, mert utána néhány hétig nem szerepelt a nyilvánosság előtt. Ezzel együtt Nagy Mártonnal erősödött a kormány, hiszen minden tudását kész bevetni kinevezői feltétlen és kritikátlan szolgálatára. A jelek szerint nem tekinti nagy árnak, hogy bankárként szerzett hírnevét kopatja.

Az önagyónünneplő

Az évtized gazdasági fejleményeinek fő alakítója kétségkívül Matolcsy György, aki ugyanúgy a Pénzügykutató Intézetben nevelkedett, mint Bokros Lajos és Surányi György. Ő is az 1980 és 1986 között pénzügyminiszteri tisztséget betöltő Hetényi Istvánt tekinti mentorának és példaképének. Társ szerzője volt az 1987-ben féllégálisan terjedő *Fordulat és reform* című alternatív gazdasági tanulmányának, amely bemerészkedett a politika és a nyilvánosság területe is. Matolcsy azonban 1990-ben levált korábbi társairól. A rendszerváltás utáni első kormányfő, Antall József Miniszterelnöki Hivatalának az élén harcba szállt a tudós pénzügyminiszterrel, Rabár Ferencsel, aki néhány hónap után megsokallta ezt, feladta a küzdelmet, lemondott. Antall jó érzékkel Matolcsytól is megszabadult.

A kiebrudalt ifjú titán nem ért el számottevő tudományos karriert, bár saját kutatóintézetet gründolt, és onnan ontotta az ötleteket. Orbán Viktor első kormányában, 2000-ben tért vissza a politikába. Azt a Chikán

Attilát váltotta, aki a Magyar Nemzeti Bankot vezető Surányi Györgygel és a pénzügyminiszter Járai Zsigmonddal sikeresen menedzselte a magyar gazdaságot az ázsiai, majd az orosz pénzügyi válság idején. Az akkori szóhasználat szerint a három tenor remek összhangban működött, ritka kivételét adva, mennyire sikeres lehet, ha eltérő hátterű szakemberek az alapkérdésekben egyetértének és összefognak.

Belépése után Matolcsy rögvést az élre tört, hétszázalékos gazdasági növekedést ígérve akart robbantani. A fele jött össze. A Széchenyi-tervvel és főleg a 2001 őszi meghirdetett Széchenyi Pluszal iradatlan költekezésbe fogott, amit – mint láttuk – a Járait váltó pénzügyminiszter, Varga Mihály szó nélkül túrt. Ezzel lezárult az 1995 márciusában Bokros és Surányi személyéhez köthető stabilizációval kezdődött időszak, amelynek során a GDP-hez viszonyítva 90 százalék körüli államadósság példátlan mértékben, legalább 30 százalékponttal csökkent, miközben az infláció megfékeződött, nőtt a foglalkoztatás, és a gazdaság az egyensúlyi pályán közel 25 százalékkal bővült. Magyarország a rendszerváltó országok éllovasa lett. Tiszteletet érdemlő teljesítmény, még akkor is, ha ez az időszak sem volt mentes a hatalmon lévő pártokon belüli konfliktusoktól, a kormányzó és ellenzéki erők hazugságokra épülő ígérgetésétől, a finist pedig Orbán és Járai Surányi-ellenes támadásai árnyékkolták be.

Amennyire Matolcsy publikációiból kiviláglik, sokat tanult Bokrostól és Surányitól. Egyrészt éppúgy hajlamos arra, hogy saját maga találja ki a megvalósítandó reformokat,

mint Bokros, és pontokba szedve, a nyilvánosság bevonásának kísérletével induljon harcba értük. Ennek felülmúlhatatlan csúcsteljesítménye az ő kezdeményezésére a Magyar Nemzeti Bank stábja által összeállított versenyképességi csomag, amely szerény 330 pontból áll. Megannyi jó meglátás keveredik benne hevenyészett észrevételekkel, de valamennyi kidolgozatlan, szimpla ötlet. Csak reménykedni lehet benne, hogy Orbán Viktor nem ebben a kötetben fedezi fel magának – Bokros szavaival – a reformok kritikus tömegét, amelynek megvalósítása nélkül esély sincs a magyar gazdaság felzárkóztatására. Mert ha mindbe belekezdenek, még kevesebb az esély arra, mert mindent elural a káosz.

Matolcsyra láthatóan hatott Surányi monetáris politikája is. Ennek egyik fő eleme az úgynevezett csúszó leértékelés, amelynek az volt a lényege, hogy a forint árfolyamát egy előre meghirdetett menetrend szerint devalválják. A folyamatos, kiszámíthatóan lassuló leértékelés serkentette az exportot és ösztönözte a tőkeimportot, vagyis javította a külső egyensúlyt, és hozzájárult a privatizáció felgyorsításához is. Fő funkciója azonban az infláció megfékezése volt, ez is teljesült. A monetáris politika kiérdemelte a nemzetközi befektetői körök bizalmát. Surányit a befolyásos brit Euromoney a régió legjobb jegybankelnökének választotta, a pénzügyi élet szereplőit évről évre minősítő Global Finance magazin pedig négy esztendőn át a legjobb, „A” minősítéssel honorálta. Összehasonlításképpen, az amerikai Fed élén Alan Greenspan ötször, a francia jegybank elnöke – az Európai Központi Bank későbbi vezetője

– Jean-Claude Trichet háromszor kapta meg ezt az osztályzatot.

Surányi nyomán Matolcsy egyenesen dogmának tekintette a forint leértékelését, ez *Egyensúly és növekedés* című alapművéből kiviláglik. Csak éppen ügyet sem vetve arra, hogy az 1990-es évek óta a körülmények alaposan megváltoztak. A magyar külkereskedelem 2010 után már nem deficitese volt, hanem mármár szükségtelen mértékű exporttöbbletet produkált, vagyis felesleges volt a kivitel a leértékeléssel még jobban ösztönözni. A külföldi tőkét sem kellett becsábítgatni azal, hogy minden egyes befektetett euróért, dollárért, svájci frankért egyre több forint jár, mert dőlt a pénz Brüsszelből. Ingyen, kamat nélkül. Surányi már 2019-ben nyilvánosan figyelmeztetett arra, hogy a forint árfolyamára jó lenne ügyelni, és arra is, hogy gyorsuló pályán van az infláció. Kritikájára nem a jegybanki vezérkar válaszolt, hanem középvezetők oktatták ki. Pedig jegybankelnöki működése első éveiben Matolcsy még hallgatott Surányira, kérte a tanácsait, ezt-azt meg is szívlelt belőlük.

A forint gyengítése súlyos veszteséget okozott mindenkinek, aki devizában adósodott el. Nem csupán a háztartásoknak, hanem a magyar államnak is. Nyert viszont a Magyar Nemzeti Bank. Amikor Matolcsy beült az elnöki székbe, a forintgyengítő politikával orbitális profitot hozott össze. Azzal, hogy a korábban olcsón vásárolt devizát drágábban adta el. Az árfolyamnyereség 260 milliárd forintjából, amely egyébiránt a költségvetést illette volna meg, alapítványi hálózatot hozott létre. Később a jegybank már befizette az árfo-

lyamnyereséget a költségvetésbe – önként vagy felszólításra, ki tudja. Újabb ok az öndicséretre. A jövő év közepéig pedig a jegybanki alapítványok is megszűnnek.

A zsenióntudatú Matolcsy kedvenc viselete kétségkívül az öngyönyörűség. Mind miniszteri, mind bankelnöki ténykedésével rettenetesen meg van elégedve, rendszeresen bizonygatja, hogy Trianon óta a magyar gazdaság 2010-zel kezdődő évtizede volt a legsikeresebb. Ezzel alig leplezetten szintén a Surányi-korszakra licitál rá. Tény, hogy Orbán jobbkezeként Matolcsy adott fazont az évtized gazdasági fejleményeinek. Például annak, hogy a stabilizáció szükségtelenül elhúzódott, egészen 2014-ig. Majd annak, hogy a válság utáni helyreállítási periódus lezárása után végre beindult növekedést túlpörgette; bár ebben Varga a tettestársa volt. Annak is, hogy a térségben Magyarországon lendült be elsőként az infláció. Végül pedig annak, hogy a Covid-krisis kezelése ürügyén, a kanyarban előzés jegyében a kormány és a jegybank együttesen olyan eladósodást zúdított az országra, hogy az államadósság visszaállt a 2008-as szintre. A startvonalra.

Egyébként Matolcsy jóvendölése kevesbé jöttek be, mint a meteorológiai prognózisok, csak ő megúsza. Tévedéseivel soha nem számolt el. Új miniszterként 2010. november 2-án ötéves programot hirdetett, a következő évben háromszázalékos, majd a választásokig 5,2 százalékra gyorsuló növekedéssel. Ezzel szemben 2010 és 2014 között beütött egy kisebb recesszió, és csupán 2,4 százalékkal nőtt a gazdaság. Nem évenként, hanem összesen. Az álmodozást 2011-

ben a Széll Kálmán-tervvel folytatta, amikor beharangozta, hogy a hazai össztermék 80 százaléka 2014-re 65 százalék közelébe, 2016-ra 60 százalék alá hanyatlik. Nyilván bátorította, hogy Bokrosnak, Surányinak sikerült hasonló bravúrt végrehajtania. Csakhogy a külső feltételek megváltoztak. Ezek a lassú növekedés évei voltak, ami infláció helyett deflációval, azaz áreséssel járt, és a külföldi tőke sem dőlt az országba, mint 1995 után. Privatizáció helyett pedig visszaállamosítás volt napirenden. Így a merész adósságcsökkentő tervek közül sem lett semmi. A legnagyobb pofára esést pedig, amint a Vargával történt összeszólalkozásból is kiteszik, a 2020-as esztendő hozta meg, amikor Matolcsy növekedést várt, és súlyos visszaesés következett be. Az előjelet sem találta el.

Mindazonáltal Matolcsynak legalább két jó megérzése volt. Az egyik, hogy tíz év alatt egymillióval növelni kellene a foglalkoztatást. Bár a számszerű cél nem egészen teljesült, és a módszerek is vitathatók – az éhbérért foglalkoztatott közmunkások kizsákmányolása például nem válik éppen a rendszer dicsőségére –, kétségkívül ez az Orbán-kormány egyik sikerágazata. Másik leleménye a pénztárgépek bekötése az adóhatóságokhoz. Itt is vitatható, miért volt fontosabb a kis üzletek forgalmát ellenőrizni, mint például a kaszinókét, de a megoldás vitathatatlanul hozzájárult az általános forgalmi adóból származó jövedelmek megugrásához. A gazdaság bizonyítható módon felféredett.

Orbán Viktor szemében azonban egészen más érdemei vannak. Az első mindjárt a kormányfő 2010-

es kijelentésének a megvalósítása: pénzt csak onnan lehet elvenni, ahol van. Márpedig ő tudta, hol van, és el is vette, előbb a bankadó, majd az úgynevezett válságadók formájában. A kormányfő azt ígérte, ezek két év múlva megszűnnek, de nem ez történt, csupán átalakultak. Sőt egyre szélesebb körre terjedtek ki, a banki tranzakcióktól a telefóniáig, a hipermarketek forgalmától a közművezetékek hozzáig, a sós és édes élelmiszerektől legújabbán a légi közlekedést választó utasokig.

Önmagában a bankadónak súlyos következménye volt, a régióban 2008 után Magyarországon csökkent a leghosszabb ideig a hitelezés. Eből már jegybankelnökként kreált magának Matolcsy újabb dicsőséget: elindította a növekedési hitelprogramot. A Magyar Nemzeti Bank élén észrevette, hogy a bankok zombiként viselkednek, nem hiteleznek, de arról nagyvonalúan elfeledkezett, hogy ebben az ő miniszterként kigagyalt bankadójának is volna némi szerepe. Kicsire nem adunk. Majd idejében le is állt a növekedési hitelprogrammal, akkor, amikor a banki hitelezés már ismét két számjegyű mértékben bővült, és nem volt szükség a jegybank támogató háttérére. Csakhogy ekkor a kormányfő óvatosan megkérdezte: volt az a nullás hitel, mi lett vele? Matolcsy rögvest újra beindította. A Magyar Nemzeti Bank még ma is csaknem 2700 milliárd forint nulla kamatozású hitelt tart számon, holott a betétekre már 11,75 százalékos kamatot fizet. Tartós veszteség ketyeg.

A másik hőstett a magánnyugdíjpénztári vagyon lenyúlása volt. Ennek a durván háromezer milliárd forintnak egy részét a következő év

költségvetésében elköltötték, a nagyobbik részéből pedig az államadóságot csökkentették. Ám ez sem jött be. Hiába dicsekedett Orbán Viktor 2011 júniusában, hogy a pénztárakban lévő állampapírok bevonásával egyetlen nap alatt négy százalékponttal csökkent az államadóság, mert a devizában fennálló tartozás forintértéke a leértékelődéssel jócskán megugrott, és a kettő éppen semlegesítette egymást. Amennyi állampapírt bevontak, nagyjából annyival nőtt a devizaadóság forintban kifejezett értéke. Így, ahogy az ultizók mondják, pénz az ablakban.

Matolcsy unortodoxnak titulált gazdaságpolitikájának a pénzbesöprés volt az egyik pillére. A másik pillére nettó megszorítás volt, például a nyugdíjkorhatár megszigorítása, a rokkantnyugdíjak felülvizsgálata és ezek, tízezrek visszaminősítése, az általános forgalmi adó 25 százalékos kulcsának 27 százalékra emelése, az alacsony jövedelműek adójóváírásának megszüntetése, az egyetemeken, főiskolákon a térítéses képzés kiterjesztése. Összességében a költségvetés nyugdíjra, egészségügyre, oktatásra fordított kiadásainak lassú elsorvasztása, amit pénzügyminiszterként Varga Mihály is folytatott. Matolcsy válságmenedzselő politikája a védekezésüket megszervezni képtelen csoportokat támadta elsősorban; a kormány végül csak az egyetemistáknak tett engedményt, bár amikor ezt Palkovics László akkori felsőoktatási államtitkár végigtárgyalta a hallgatói önkormányzatokkal, Matolcsy már a jegybank élén állt. Minisztersége idején vele vette kezdetét az a politika, amelynek fő nyertesei az elmúlt tíz évben

a tehetősebb családok voltak. Őket segíti az egykulcsos adó, a gyermekek után igénybe vehető adó- és járulékkedvezmény – ezt tetőzte be az idén, előzetes választási ajándék gyanánt, a személyi jövedelemadó egy részének visszatérítése –, a családi otthoneremtési kedvezmény, a lakások felújítására igényelhető ötvenszázalékos támogatás.

A Magyar Nemzeti Bank élén Matolcsy több módon is kiszolgált a kormányfő igényeit. Amikor azt kérte tőle, vásároljon monetáris aranyat, annak ellenére megtette, hogy hetekkel korábban az Országgyűlésben azt fejtegette, nincs szükség rá. Orbán kívánságára egészen addig alacsonyán tartotta a jegybanki alapkamatot, amíg lehetett. A kormányfőnek kedvezett azzal is, hogy a Magyar Külkereskedelmi Bank szanálását a Magyar Nemzeti Bank – jelesül Nagy Márton – menedzselte, majd annak privatizációját néhány strómangyanús vevő közbeiktatásával olyan pályára állították, hogy végül Mészáros Lőrinc érdekeltségébe kerüljön. Az európai integráció elmélyítését ellenző miniszterelnökkel teljes harmóniában olyan kritériumrendszert eszközölt össze a jegybanki apparátus, amely kizárja a gyors csatlakozást az euróövezethez. Erre a vonatra Varga Mihály is felkapaszkodott, sőt azt is nyilatkozta, ha Magyarország 2030 táján az európai közös kassza nettó befizetője lesz, át kell gondolni az uniós tagságot.

Addig még van egy kis idő.

Mocorgás a cserepadon

Ha valóban kétségessé válik az állam fizetőképessége, mint 2008-ban, a három kulcsszereplőn – Varga Mihályon, Matolcsy Györgyön és Nagy

Mártonon – kívül eminens szerep juthat a válságkezelésben Szijjártó Péternek, aki a vakcinák és a lélegeztetőgépek beszerzésénél már bizonyított, és újabban az orosz kapcsolatok ápolásának, a gázimport növelésének a fő felelőse. Az uniós pénzek sorsáról nem ő tárgyal, hanem Navracsics Tibor, a korábbi uniós biztos, a brüsszeli formális és informális szabályok jó ismerője. Ő nemrég hasonlóképpen járt, mint egy évtizede Varga. Miközben időről időre azt ismételte, hogy szeptemberben van esély a megállapodásra, az Országgyűlés elfogadott egy sajátos határozatot arról, milyen stratégiát kell követnie a magyar kormánynak az unió jövőjéről szóló tárgyalásokon. Eszerint a szerződésből törlendő az „egyre szorosabb egység”, amely az unió befolyásos politikusainak a szóhasználatában az elmélyítés kulcsifejezése, viszont bele kell venni, hogy az integráció alapját Európa keresztény gyökerei és kultúrája jelentik. A nemzetállamok Európája gondolkör jegyében lehetővé kell tenni, hogy a nemzeti parlamentek megakadályozhassák a nekik nem tetsző uniós jogszabályok elfogadását, az Európai Parlament tagjait pedig nem választanák, hanem a nemzeti parlamentek delegálnák – efféle eszmék képviselőtére kötelezi a határozat a magyar kormányt, miközben Navracsics az egyre szorosabb egység képviselőivel harcol az uniós pénzekért.

Mindemellett az országgyűlési határozat szerint meg kell tiltani, hogy az Európai Unió eladósodjon, ami különösen pikáns, hiszen a helyreállítás alapból Magyarországnak speciál mintegy tízmilliárd euró olcsó hitel járna. Most akkor kell a hitel, vagy meg kell tiltani Brüsszel

eladósodását, kéretik végre eldönteni. Kormánypárti oldalról egyedül Navracsics nem támogatta az országgyűlési határozatot, feltehetőleg pedzi, hogy épp úgy alibiköröket futtatnak vele, mint annak idején Varga Mihállyal az IMF-nél. Az uniós alkudozás másik kulcsfigurája az igazságügyi miniszter Varga Judit, aki, bár ígéri, hogy a magyar kormány kész Brüsszellel a kompromisszumra, minden egyes nyilatkozata, egész testbeszéde ennek az ellenkezőjét sugallja.

Rajtuk kívül bármikor bevonható a válságkezelésbe a menedzseri pályája után az oktatásban, az akadémia szétverésében, az egyetemek alapítványi kiszervezésében és több más területen kipróbált Palkovics László akadémikus, újabban technológiai és ipari miniszter. Bevethető az első vonalban a vállalatirányítási tapasztalatokkal szintén felvértezett, a diplomáciai pályába is belekóstolt Csák János, aki ma kulturális és innovációs miniszterként tengeti napjait. Orbán bármikor aktivizálhatja a kormányba visszatért Lázár Jánost is, ha éppen nem tekint potenciális kihívójának. Lázárnak már van uniós sikerélménye, 2013-ban a pályázatási szabálytalanságok miatt kilátásba helyezett több százmilliárd forintos bírságot cirka 75 milliárdra alkudta le. Bármikor megint szükség lehet rá. Kéznél van.

Akárhonnán nézzük is, a kormányban a szerepek bármikor megkavarthatók. A keretben Szijjártó, Lázár vagy Nagy Márton kvalitásai aligha vitathatók. Ha a Varga–Matolcsy-tandem a nemzetközi mezőnyben totál amortizálódna, van utánpótlás, sőt adott esetben az OTP Bank elnök-vezérigazgatója, Csányi Sándor is bizonyára rávehető, hogy beszálljon, ha a haza azt követeli meg. De ne ragadtassuk el magunkat, maradjunk a kormány vezéralakjainál. Ők valamennyien elszánt hívei a miniszterelnöknek – Lázár is? kérdez vissza a másik énem tétován –, és abban is egyívásúak, hogy mindegyiküknek kétharmados tudata van. Tisztában vannak vele, hogy belföldön nincs előttük akadály. Elszánt hívei az állami dirigizmusnak, tudják, hogy kormányuk, még inkább annak a feje, bármit megtehet.

A kétharmad formálisan is olyan erős felhatalmazást ad, hogy a kormány bármikor bárhonnán bármennyi pénzt elő tud teremteni, akár egyik napról a másikra. Forintban.

Csődveszélyt csupán a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok tartós lefagyása jelenthet. A 2008-as szindróma. Azt viszont ma már Orbánnal az élen feltehetőleg nehezebb kezelni, mint nélküle. Bár ha Brüsszeleről és az IMF-ről lepattan, talonban ott van Moszkva és Peking.

Addig, amíg.

Elhibázott energiapolitika

Aszódi Attilával* és Jávor Benedekkel**

beszélget Szabó Gábor

Az energiapolitikáról, különösen az atomerőművek szerepéről homlok-egyenest eltérően gondolkozó szakembereket kértünk az energiahelyzet értékelésére az elhúzódó orosz–ukrán háború fényében. A Paks II. atomerőmű engedélyezési eljárását minden, számára lehetséges eszközzel akadályozni igyekvő zöldpárti Jávor és az évtizedek óta a jövő atomipari szakembereit oktató Aszódi között – korábbi számtalan szócstatájuk ellene – teljes az összhang abban, hogy a magyar energiapolitika tévúton jár. Kijutott a bírálathoz a korábbi uniós stratégiának is. Abban ezúttal sem tudtak megegyezni, része-e a kiútnak újabb atomerőmű, és ha igen, milyen

típusú és mekkora kapacitású lenne kívánatos.

– *Mostanában idehaza minden bajnak az Ukrajnában dúló háború az oka, a chiphíánytól az inflációig és főleg a kibontakozó energiaválságig. Holott a magyar energiapolitika a háborútól függetlenül is alkalmatlan az uniós és a nemzetközi klímacélok elérésére. Ami mégiscsak abszolút prioritás lenne. A kormány azzal az indokkal hirdetett energia-veszélyhelyzetet, hogy Európában rendkívül nehéz az energiahelyzet, az áram ára több mint ötszörösére, a gázé több mint hatszorosára nőtt. Nekem a tőzsdei árak alapján csak háromszoros növekedés jön ki, az sem kevés. A különutas magyar kormány elérte a vezetékes olajszállítások embargómentességét, az orosz földgáz importjára sincs egyelőre kifejezett tiltás. Nem egyszerűen az immár tarthatatlanná vált rezsicsökkentésből – aminek eddig a klíma- és energiapolitikát is alárendelte – akar kiugrani a kormány?*

Aszódi Attila – Próbálok röviden összefoglalni. Először is: a rezsicsökkentés politikai termék. Immár tíz éve. Politikusok találták ki, politikai céllal, a szakpolitikához kevés köze van. Ettől függetlenül szerintem most tényleg energiaellátási veszélyhelyzet van...

– *Magyarországon? Ahová korlátozás nélkül jöhet a Molnak extraprofitot hozó orosz kőolaj?*

* Aszódi Attila 1999-től 2014-ig a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem nukleáris technikai intézetének (NTI) igazgatója, közben 2003–2004-ben a Medgyessy-kormány kormánybiztosaként vezette a paksi súlyos üzemzavar elhárítási munkáit. Következő kormánybiztosi megbízatását a második paksi atomerőmű-beruházás koordinálására 2014-ben az Orbán-kormánytól kapta, majd 2017-től Süli János tárca nélküli miniszter államtitkáráként folytatta ezt a munkát a miniszterrel kialakult szakmai vitája miatti 2019-es távozásáig. Megszakítás nélkül maradt az NTI professzora.

** Jávor Benedek biológus a Pázmány Péter Katolikus Egyetem környezetjogi tanszékének oktatói székéből a Lehet Más a Politika ökopárt egyik alapítójaként került 2010-ben a parlamentbe. A Védegylet programvezetőjeként szerepe van a zöld ombudsman – azóta kiüresített – funkciójának 2007-es létrehozásában. 2013 óta a Párbeszéd Magyarországért Párt tagja, 2014-től 2018-ig a párt európai parlamenti képviselője. Számos eljárást kezdeményezett a Paks II. beruházás átláthatóságáért, illetve megakadályozásáért. Jelenleg a főváros önkormányzatának brüsszeli képviselőjét vezeti.

Aszódi – Magyarországon is, Európában is. Jelenleg fejlődik ki a válság. Még nem mindenki érzi a bőrén napi szinten, de meggyőződésem, hogy a novembertől februárig tartó időszak villamos energia és fűtés szempontjából rendkívül kellemetlen és nehéz lesz Európában. A válsághelyzetet közvetlenül a háború és a hozzá kapcsolódó szankciók okozzák – mármint hogy gazdaságilag oda-vissza ütik egymást a felek –, de az, hogy ilyen válsághelyzet egyáltalán létre tudott jönni, az az elhibázott energiapolitika következménye. Szerintem már több mint harminc éve mellébeszélés folyik Európában és Magyarországon egyaránt. Mert miközben – nagyon helyesen – dekarbonizálni próbálunk, azaz csökkenteni az üvegházhatású gázok, a szén-dioxid, a metán és társai kibocsátását, és ugyancsak helyesen növelni igyekszünk a megújuló energiahordozók részarányát az ellátásban, továbbá – megint csak helyesen – próbálunk függetlenedni a külső energiaforrásoktól, az el lett hallgatva, hogy ennek a technikai feltételeit egyelőre egy fosszilis energiahordozó, a földgáz teremti meg. Egyre drágábban. Tehát az unió úgy hirdet és hirdetett dekarbonizációt, hogy közben olyan importkitettséget ért el Oroszországgal szemben, amit Moszkva velünk, Európával szemben ki tud használni. Ennek égbekiáltó példája az Északi Áramlat I. és II. gázvezeték, ami alapvetően azt a célt szolgálta, hogy Németország a nagy megújulóenergia-programjához nélkülözhetetlen kiegyenlítő kapacitásokhoz szükséges földgázt behozza Oroszországból. Ami által zsarolhatóvá vált.

Magyar szinten pedig az a helyzet, hogy a magyar villamosenergia-ellátás extrém módon ki van téve az importnak, amelynek 30 százalékos aránya Luxemburgot követően a legmagasabb az unióban. Szinte az összes tagország képes biztosítani a saját ellátását. A mi sérülékenységünk a 2030–2040-re kitekintő kormányzati energiastratégiában is megmarad. Ugyanis a betervezett megújuló energiahordozók – jelesül a nap- és a szélenergia – nem állnak folyamatosan rendelkezésre, tehát hiába épül például 12 ezer megawattnyi napelemes kapacitás, ha az időben egyenlőtlenül elosztva mintegy 1200 órányi kihasználási óraszámmal működik, miközben egy év során 8760 órában kell az ellátást folyamatosan biztosítani.

– *Jávor Benedek részt vett az unió Tiszta Energia csomagjának elfogadtatásában. Ebben szerepel, hogy „a villamosenergia-szolgáltatók maguk határozhatják meg árukat” – nálunk viszont a kormány beavatkozik az árképzésbe –, és hogy „a villamosenergia-rendszeren belül meghatározóvá válik a megújulókon alapuló ingadozó áramtermelés”. A magyar energiapolitika ezekkel totálisan szembemegy. Ha a hazai energiarendszerből nem hiányozna már évtizedek óta annak a bizonyos ingadozó áramtermelésnek a kiegyenlítésére szolgáló kapacitás, és a kormány nem akadályozta volna a szélerőművek telepítését (holott a szél éjjel is fúj, azaz képes pótolni a „pihenő” napelemeket), számottevően támogatta volna az épületek hőszigetelését – amelyek fűtése az ország energiaigényének 30-40 százalékára rúg –, máris kisebb lenne az orosz*

energiahordozóknak való kitettség. Mégiscsak visszatérnék a kiinduló kérdésre. Mi köze a háborúnak a hazai energia-„vészhelyzethez”?

Jávor Benedek – Abban inkább Attilával értek egyet, hogy szerintem is válsághelyzet van. Abban is igaza van, hogy ez nem most alakult ki. Van egy energiaár-emelkedés, nyilvánvaló, hogy ez szociális feszültségeket okoz.

– De nem hatszorosa a drágulás...

Jávor – Nem akkora, de tény, hogy sokszorosára nőtt a gáz és az áram ára. Abban is egyetértek, hogy az idejé tél valószínűleg nehéz lesz. Való igaz, ennek a helyzetnek csak egy részeleme az Ukrajnában dúló háború. Oroszország már az inváziót megelőzően is agresszív politikát folytatott az energiafronton. Pontosan azzal a céllal, hogy felfelé nyomja a szénhidrogénárakat, így gyakorolva nyomást az Európai Unióra. Erre rakódott a háború, ami nyilván tovább torzította a piacot. Hozzáteszem, a földgázellátás akadozása és további várható problémái nem a szankciók következményei, hiszen az unió a saját földgázimportjára nem vetett ki ilyeneket.¹ Oroszország a saját döntése alapján korlátozza az unióba irányuló gázexportját. Bulgáriába, Lengyelországba, Lettországba pedig már egyáltalán nem szállít. Szeretném tehát eloszlatni azt a tévképzetet, hogy a földgázpiaci helyzet a téves uniós szankciós politikából következne. Ettől még lehet vitatni a szankciók helyességét

és hatékonyságát, különös tekintettel az olajpiacra.

A földgáz ára tehát már a háború előtt megindult fölfelé nemcsak a gazpromos mesterkedések, hanem például a koronavírus-járvány enyhülésével járó gazdasági élénkülés következtében is. Az OPEC tagjai sem látszanak elszántnak arra, hogy termelésnöveléssel letörjék a számukra kedvező, emelkedő árakat.

Aszódi – Ha megnézzük a német gáztárolók töltöttségi szintjét, azt látjuk, hogy 2021 áprilisa óta eltértek a korábbi évek trendjétől. Az orosz vezetés nagyjából ekkor, tehát 2021 tavaszán dönthette el, hogy majd megtámadja Ukrajnát, ez mutatkozik meg a német gáztárolók töltöttségén. Ezzel egy időben az oroszok felpumpálták az európai gázárakat, részben, hogy növeljék az állami bevételeiket, másrészt, hogy keresleti feszültséget teremtsenek.

A másik megjegyzésem az árakkal kapcsolatos. A tőzsdei árak nem a hat-hétszeresükre nőttek, de ne feledjük: ezek napi, úgynevezett azonnali (spot) piaci árak, általában a következő nap valamelyik órájában történő szállításra vonatkoznak (day-ahead market árak). A legtöbb közületi, céges vevő azonban éves szerződés alapján szerzi be a gázt és az áramot. Nagy félreértés lenne a tőzsdei napi árakból kiindulva megítélni a teljes tényleges áram-, gáz- vagy olajpiaci helyzetet. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy nincs a piacon áremelkedés: nagyon is van, mégpedig drasztikus.

Jávor – Ennél is torzabb képet adnak az úgymond rezsicsökkentett tarifák, amelyek egy 2012-ben rögzített piaci árhoz képest tűnhetnek olcsóbbnak, de hát azóta a piacokon

¹ Az interjút követően a téli szezonra 15 százalékos önkéntes korlátozást vállaltak a tagállamok egyetlen – magyar – ellenszavazattal.

15-20 százalékos áresés következett be, vagyis az állam és a szolgáltatók még kerestek is a „csökkentett” árú energián. Majd amikor 2021-ben valódi piaci drágulás jött, alig háromnegyed évet bírt ki, egyszerűen fenntarthatatlanná vált a rezsicsökkentés. Tehát nemcsak az igaz, hogy vegyítiszta politikai termék volt, hanem ráadásul felfelé térítette el az árakat, miközben a lakosság nagy része bevette azt a maszlagot, hogy olcsóbban jut a vezetékes energiához.

– *Állítólag közel 200 milliárd forintot keresett az állam az első hat évben az árkülönbözetten,² önök tudják, hogy mostanáig mi a szaldója a rezsicsökkentésnek? Nyert vagy veszített rajta az állam?*

Jávor – Nem ismerem ezt az adatot. Annyi biztos, hogy két választást igyekezett megnyerni vele a Fidesz. Ez az intézkedés teljesen félrevitte a lakosságot – de attól tartok, számos politikai szereplő – gondolkodását. Mintha korlátlanul rendelkezésre állna az energia, és nem kellene vele takarékoskodni. Így aztán a 2010-es 18. helyről majdnem a szegénypadra, a második helyre kerültünk a 28 uniós tagállam rangsorában az egy háztartásra jutó fűtési energia felhasználásában. Elképesztően pazarló energiarendszert sikerült kiépíteni Magyarországon, amiben fő szerepet vitt a nem is létező rezszi-

csökkentés téves üzenete. 2010-ben Bencsik János államtitkár még évi 100 milliárd forintos lakossági épületenergetikai programot lengetett be, amiből semmi sem lett, sőt, az erre szánt uniós forrásokat Lázár János kabinetfőnöki bábáskodásával (ön)kormányzati és egyházi épületek korszerűsítésére irányították át. Ha megvalósult volna a másfél évre rá lemondott Bencsik programja, ma 1200 milliárd – akkori – forint feküdne az épületek szigetelésében. Nem állítom, hogy ettől egymagában megszűnt volna a gázimportfüggőség, de ha a megújulóenergia-programok is haladtak volna, és a szélerőművek megengedett összkapacitását nem fagyasztotta volna be a kormány a 2010. évi 330 megawattban, ha a napelemek telepítését nem jegelik évekig, hogy most kezelhetetlen hirtelenséggel zúduljon a piacra, akkor a magyar energiarendszer jóval kevésbé lenne sérülékeny.

Aszódi – Azt azért leszögezném, hogy az eltelt tíz év nagyobb részében a lakosság jól járt a rezsicsökkentéssel.

– *Nyugtasson meg, hogy azért az állami költségvetés sem fizetett rá.*

Aszódi – Az energetikai szektor fizetett rá, és már sok éve és sokszor figyelmeztették a döntéshozókat, hogy ez nem lesz fenntartható, és nem indokolható, hogy szociális helyzettől függetlenül mindenki számára eltérítsék az árakat.

– *De ön tudja ennek a szaldóját az államkassza szempontjából?*

Aszódi – Nem, nem látjuk a végösszeget. Azzal is egyetértek, hogy az ellenálló képességünk jelentősen csökkent. Ha differenciáltabb lett volna

² „Mivel az elmúlt három év nemzetközi áresései közepette elmaradt a hazai rezsicsökkentése, ebből számítások szerint közel 170 milliárdos többlethaszon gyűlt fel az állami gáznagykereskedőnél; habár az összeg elvben a lakosságot illetné, az mára – a töredéknyi forrást igénylő áprilisi „akciót” leszámítva – menthetetlenül elszivárgott az állam különböző bugyraiba.” https://nepszava.hu/1160551_adotrukkel-lenullazott-rezsikassza

na a rendszer, akkor sok magántőke áramlott volna az épületek energetikai korszerűsítésébe, több hőszivattyút telepítettünk volna, stb. – ezek most hirtelen szakadnak az emberekre. Piaci árazás adta motivációkat felhasználva az eltelt tíz-tizenkét év alatt valóban ellenállóképesebbekké válhattunk volna az efféle energia-válsághelyzetekkel szemben. Kész csoda, hogy mindezek ellenére nagyjából ezer megawattnyi napelemes kapacitás került lakossági háztetőkre. Piaci viszonyok között sokkal több is lehetett volna. Akik pedig önerőből erre nem képesek, azokat segíthették volna központi pénzekkel.

– *Nagyszerű napelempályázatot írt ki a kormány a választások előtt, behülyítettem két derék gazdaember szomszédomat, akik maguktól az életben nem próbálkoztak volna efféle papírmunkával. Értesítette őket a pályázatot lebonyolító szervezet, hogy a beadott iratok rendben vannak, szerződés-kötés előtt állnak. Némi költségbe is verték magukat az előkészítés során, majd mostanáig sem történt semmi, közben az árak 30-40 százalékkal nőttek. Tehát ha netán megkapnák az eredetileg igényelt, százszázalékos támogatást, az mára 60 százalékot fedezne. Nekem van lelkifurdalásom, amiért rábeszéltem őket.*

Jávor – Amikor a 2014-es választási kampányban az Együtt-PM épületenergetikai programot hirdetett meg, a legkiszolgáltatottabb háztartások számára önrész nélküli megoldást képzeltünk el...

– *Merthogy egy olcsó hőszivattyús rendszer 3-4, egy igényesebb 8-15 millióba kerül...*

Jávor – A jelenleg elérhető épületenergetikai, megújuló energiát felhasználó beruházásra 20-50 százalékos a támogatás, ezzel a magyar háztartások jó kétharmadát ki is zárják. Ezzel csak jelezni szeretném, hogy nyolc éve is lehetett már látni, mi lenne a helyes irány. Hogy önrész nélküli megoldások is kellenek a rászorulóknak, és persze vannak, akik hitelképesek, és az energiamegtakarításból képesek a törlesztésre.

Szeretnék visszatérni Attila korábbi megjegyzésére, miszerint a hibás uniós energiapolitika drágította meg a fosszilis energia-hordozókat. Valójában az európai dekarbonizációs erőfeszítéseknek nem valamiféle kellemetlen mellékhatása, hanem kifejezett célja ezek drágítása. Épp az a baj, hogy a régebbi, néhány eurós szén-dioxid-kvótaárak nem ösztönöztek energia-hordozó-váltásra. Erre próbáltunk megoldást találni az egymást követő energiastratégiákkal, így a már említett Tiszta Energia csomaggal, de az azóta előbb 20-30 euróra, majd 70 euró fölé drágult kvóták sem meghatározók az energiaárban. Tehát nem igaz, hogy emiatt szaladtak volna el az európai energiaárak. Azért hangsúlyozom ezt, mert a magyar kormány szereti felemlíteni az ellenkezőjét.

Kanyarodjunk vissza a földgázhoz, ami az ingadozóan rendelkezésre álló megújulók miatt szükséges. De hát rengeteg más szabályozó eszköz is van. A szivattyús energiatárolóktól kezdve – aminek Magyarország nem ideális terepe, de a környező országokban van belőlük, és a hálózataink össze vannak kapcsolva – számos vízerőmű is rendelkezésre áll. Elhanyagolták a fogyasztói

oldal szabályozását. Nagy jövő előtt áll az akkumulátoros és a hidrogén-technológiás tárolás is. Persze, ha kizárólag gáztüzelésű erőművekkel akarjuk a szabályozást letudni, akkor sérülékennyé válunk. De az unióban az elmúlt évtizedben nem nőtt a földgázfogyasztás! Ez is azt igazolja, hogy nem a zöldpolitika tette kiszolgáltatottá az EU-t, pontosabban egyes tagországait. Nem a zöldpolitika tehet arról, hogy az orosz gáz addiktívává vált az unió számára. Nem a gázfogyasztásuk nőtt, hanem a bel-földi kitermelésük esett vissza, ezt pótolták a Gazprom szállítmányai. Már 2014-ben sem tudtam felfogni, hogy a Krím annektálása után – ami mégsem egy olyan távoli hely, mint a 2008-ban szintén bekebelezett Dél-Oszétia – egy uniós kormány zászlóshajó projektje legyen egy második drabális méretű gázvezeték, amivel megnöveli saját kitettséget az orosz gáznak. Holott az EU 2014-es energiabiztonsági stratégiája kimondta, hogy a továbbiakban ez az ország nem tekinthető megbízható partnernek. Az Északi Áramlat II. vezetékét látom a legnagyobb, uniós léptékű hibának.

Ez egyébként ugyanaz az év, amelyben Magyarország leteszi a garast az orosz kivitelezésben építendő Paks II. atomerőmű mellett. A döntés a krími agresszió előtti, de a megvalósítási szerződéseket 2014 decemberében írták alá.³

³ „Azzal, hogy az oroszok megbízható, és főleg olcsó szállítónak tűntek, megkezdődött a térhódításuk és a mostani háború előtt már jóval túllépték a 40 százalékos importarányt. Putyin azért is merete elindítani az egész hadjáratát, mert pontosan tudja, hogy emiatt mennyire sebezhető az unió.” *Mozgó Világ*, 2022. június, 36–37. oldal.

– *A földgázszerződést pedig az idén hosszabbította meg Szijjártó Péter...*

Jávor – Igen, ez külön téma, de ugyanaz a hiba. Mindenesetre 2014-ben már világos volt, hogy az orosz kormány az energiapolitikát büntetőeszközként is használja, hogy agresszív birodalomépítési célkitűzései nem tűntek el. Legkésőbb ekkor kellett volna sürgősen helyettesítő eszközöket találni az orosz földgázra. Sőt, általában a földgázra. Annyi legalább megtörtént, hogy a vezetékeket összekapcsolták – igaz, Magyarországra szinte mindenhol orosz gáz érkezik –, a litvánok LNG-terminált építettek, ez segíti most a túlélésüket.

Aszódi – Menjünk sorjában. Amikor én az utóbbi két évtized uniós energiapolitikáját elhibázottnak nevezem, akkor nem a szén-dioxid-kvótaárról beszélek. A kvótakereskedelem egy lehetséges módszer a karbonkibocsátás csökkentésére, de szerintem kétséges a hatékonysága. Egyszerűbb lenne korlátozni a kibocsátható mennyiséget, aki eléri, nem termelhet tovább. De én mást kritizálok. Amikor Benedek a villamosenergia-rendszer szabályozásáról beszélt, a szivattyús energiatárolókon és a vízerőműveken túl inkább elvi, jövőbeli lehetőségeket említett. A realitásoknál maradva – figyelembe véve, hogy nemcsak napokon belül, hanem éven belül is, akár több hónapig kellene tárolni energiát –, ezek nem működnek. A németek azért tették ki magukat a nemzetközi tiltakozásnak az Északi Áramlat II. gázvezetékkel, mert nem tudtak más biztonságos ellátási formát találni. Az atomenergiát felszámolták, a szénerőműveket is ki akarják vezetni, elképesztő mennyiségű nap-

és szélerőművet telepítettek. Az ingadozó termelés kiegyensúlyozására csak a földgáz maradt összhálózati szinten. Ostorozták Magyarországot, hogy miért hoz be gázt az ötven éve meglévő vezetéken, a német kormány kifejtette, hogy Ukrajnának garantálni kell a területi integritását, és hogy a Krím Ukrajna része, eközben Merkel és Putyin leboltolta a nagy gázüzletet.

Jávor – Amihez az uniós jogot is megkerülték, arra hivatkozva, hogy nemzetközi vizek alatt húzódik a gázvezeték. Amelynek nem lehetett volna a tulajdonosa a szállító, azaz a Gazprom.

– Az Ukrajnát megkerülő vezetékkel nyilván a saját energiabiztonságát kívánta növelni a német vezetés. Ráadásul az amerikaiak által buzgón kínált cseppfolyósított földgáz (LNG) jóval többre kerül. Nem beszélve a lényegesen nagyobb környezetterheléséről. Nem teszi ez legalább érthetővé a német stratégiát?

Aszódi – A bajok elsődleges oka az atomerőművek leállítása. Ezzel Németország csapdahelyzetbe lávírozta magát. Tizenhét nukleáris blokk leállítása olyan mennyiségű karbonsemleges, stabil áramtermelést ütött ki, amit nem volt képes másképp kompenzálni. Hamis állítás volt, hogy mindezt nap- és szélenergiával pótolja. Az pedig politikai baki volt, hogy nem ismerte fel: az orosz katonai doktrínába nem fér bele Ukrajna majdani NATO-tagsága.

Jávor – Ismétlem: az unió földgázfogyasztása nem emelkedett. Az igaz, hogy a holland, norvég gázmezőkről nem lehetett annyi gázt beszerezni, mint az oroszoktól, de nem érték egyet azzal, hogy az atomerőművek

hiánya miatt szükségszerűen alakult volna ki az orosz gázfüggőség. Ez a német kormány politikai döntése volt. Nem találok olyan adatsort egyébként, ami a németországi földgázfogyasztás jelentős növekedését mutatná. Hullámszám van, egyébként teljesen függetlenül a nukleáris és megújuló kapacitások alakulásától.

Aszódi – Az Északi Áramlat II.-t eddig nem helyezték üzembe. Aligha folyik majd rajta évi 50 milliárd köbméter földgáz. (Ami egyébként a teljes magyar fogyasztás ötszöröse.) Hatalmas szélerőműveikkel fenn tudták tartani áramexportőri pozíciójukat, de ehhez arra a csínyre volt szükségük, hogy Ausztriával együtt egy hatalmas egységes áramkereskedelmi, úgynevezett ajánlattételi övezetnek számítottak. Ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy amikor az északi szélerőművek a délnémet, osztrák vevőknek küldik az áramot, akkor – a zöldek ellenállása miatt elmaradt magasfeszültségű, legalább 800 kilométernyi új távvezetékek híján – a villamos energia kénytelen kerülő utakon, lengyel, cseh, egyéb hálózaton át haladni, komoly zavarokat okozva más országok hasonló kereskedelmi ügyleteiben és fizikai ellátásában. Végül az Európai Rendszerirányítók Szövetsége, az ENTSO-E jogi eljárást indított, és kikényszerítette, hogy három ajánlattételi övezetre osszák Németország és Ausztria korábban egybetartozó hatalmas rendszerét.

A tanulság szerintem az, hogy az alapterhelést állandóan rendelkezésre álló, azaz stabil forrásokból kell kielégíteni, döntően atomerőművekkel, amelyek úgynevezett „zsinóráramával” egész Európában kereskednek, méghozzá ez keresett termék.

Jávor – A villamosenergia-rendszer valóban gyors átalakulásban van. Most is rengeteg a szabályozási lehetőség, az is igaz, hogy az új technológiák még nem érik el az európai hálózathoz szükséges nagyságrendet, de elképesztő ütemű a fejlődés. Márpedig egy energiarendszerben legalább másfél évtizedre előre kell gondolkodni.

– *Vagy hatvan évre, ha például atomerőműről van szó.*

Jávor – A jövőben nagy előrehaladás várható a fogyasztói oldali szabályozásban, de megváltozik a termelő fogalma is, ahogy a lakossági kiserőművek tömege kapcsolódik be az áramtermelésbe. Ami a zsinór-áramot illeti, igaz, kereskednek vele, de a jövőben csökken majd a jelentősége. Szerintem a maradék alaperőműre Magyarországon nem Paks II. az ideális megoldás. Csökkenő zsinóráramigénnyel számolva egyszerűen nem lesz 2400 megawattnyi kapacitásra szükség.

– *Ráadásul Paks I. élettartamát tíz vagy húsz évre meghosszabbítaná a kormány, azaz valójában 4400 megawattról beszélünk, amivel a hazai igények háromnegyede fedezhető a mai 40 százalék helyett.*

Jávor – Más kérdés, hogy a szankciók közepette meg lehet-e egyáltalán az eredeti terveket valósítani, miközben az egész magyar energia- és klímapolitika kulcseleme, hogy Paks II. 2030-ra elkészül. Ha ez ellehetetlenül, valóban előállhat egy krízis, amit a magyar kormány maga idézett elő azzal, hogy mindent erre az egy lapra tett fel. Az energiaszélyhelyzet kihirdetésekor a magyar gázkitermelés fokozását kivéve

a többi intézkedésnek kevés köze van a mostani háborús krízishez. Például a Mátrai Erőmű eddig is teljes kapacitáson működött, a meglévő paksi blokkok élettartam-hosszabbítása pedig kétségbeesett próbálkozásnak tűnik a Paks II. késlekedése vagy elmaradása esetére. Emlékeim szerint Attila nem volt elragadtatva, amikor az MVM volt vezérigazgatója, Mártha Imre ezt az ötletet fölvetette. Van olyan állapotban az addigra már ötven évet szolgált erőmű, hogy egy ilyen hosszabbítást jelentős kockázat nélkül meg lehet valósítani?

Aszódi – Imre valójában a Paks II.-beruházást támadta ezzel. Amikor felvettem, hogy korántsem biztos az élettartam-hosszabbítás megvalósíthatósága, csak legyintett, mondván, minden megoldható. Holott vannak olyan egységek, amelyek cserélhetetlenek, a gőzfejlesztő például. Tehát alapos vizsgálódás kell. Abban egyetérttek a kormánnyal, hogy új helyzet van, tehát érdemes Paks I. üzemidejének meghosszabbításával foglalkozni.

– *A történeti hűség kedvéért említjük meg, hogy az atomerőmű már 2021-ben elkészítette a megvalósíthatósági tanulmányt, amely ezek szerint pozitív következtetésre jutott.*

Aszódi – A kormány viszont csak most döntött róla.

– *Legalábbis nyilvánosan. Felteszem, a színpalak mögött azért csak egyeztetett az állami cég a tulajdonos MVM-mel, az meg a kormányzati főnökeivel.*

Aszódi – A kormány most indítja el ezt a projektet. Innentől át kell gondolni a karbantartásokat, más-

képp kell dönteni a berendezéscserekről, alkatrészekről...

– *De nem kerülhet 12,5 milliárd euróba, ugye?*

Aszódi – Nem, de most jön a lényeg. Egy éve végeztünk számításokat, ezek szerint ahhoz, hogy 90 százalékban karbonsemleges legyen a magyar villamosenergia-ellátás, 4000 megawatt fölötti nukleáris kapacitás szükséges. Mindent figyelembe vettünk, amit a hivatalos magyar energiastratégia tartalmaz. Azzal együtt, hogy a 330 megawattban korlátozott szélerőművi kapacitást szerintem is bátran fel lehetne emelni akár 1000 megawatttra.

Igenis van és lesz is igény a zsinór-áramra, ráadásul egy új atomerőmű egész más technikai szinten áll, rugalmasabban lehet szabályozni a terhelését, jobban tud igazodni a pillanatnyi kereslethez. Ha pedig az orosz földgázimport hosszabb időre, esetleg örökre megszűnne, akár egy harmadik atomerőműre is szükségünk lehet.⁴ Sőt, kis méretű nukleáris hőerőművekre is...

– *Mivel hulladékot egyáltalán nem hasznosítanak távfűtésre, az egyetlen fővárosi égetőt leszámítva...*

⁴ A július 13-án bejelentett intézkedések: a hazai földgáztermelést 1,5 milliárdról évi 2 milliárd köbméterre növelik (a fogyasztás évi 9-10 milliárd köbméter); további gázkészleteket szerez be a kormány; energiahordozó-kiviteli tilalom; a hazai szénbányászat (lignit) növelése; a Mátrai Erőmű „üzemen kívüli” (valójában átmenetileg, a szokásos karbantartás idejére leállított) blokkjainak újraindítása; a Paksi Atomerőmű korábban elhátározott élettartam-hosszabbításáról szóló kormánydöntés megerősítése; a rezsicsökkenett árak csak egy adott fogyasztásig lesznek érvényesek.

Aszódi – ... a szankciós rezsím pedig a politikai döntésektől függően alakulhat úgy is, hogy Paks II. ellehetetlenül, meg úgy is, hogy megvalósítható marad. Látnunk kell, hogy még az Egyesült Államokba irányuló orosz nukleáris üzemanyag-export sincs korlátozva. Dúsított uránt – urán-dioxid-port – és kész üzemanyag-kazettákat exportálnak Oroszországból Nyugat-Európába is.

Jávor – Még a francia erőművi flotta is használ orosz üzemanyagot.

Aszódi – Így van. Kazahsztánban bányászott, Oroszországban feldolgozott dúsított uránt, és erre nem vonatkozik szankció. Persze a továbbiakban jöhetnek olyan vízumkorlátozások, más intézkedések, amikkel keresztbe lehet ennek tenni.

Jávor – Abban nincs vitánk, hogy Oroszország a teljes vertikumban jelen van, tehát nemcsak arról van szó, hogy e pillanatban épít-e Törökországban, Bangladesben vagy másutt atomerőművet. Innentől kezdve már biztonsági kérdés is, hogy odatesszük-e a voksunkat egy olyan technológia mellé, ami – most félretéve a kettőnk vitáját a nukleáris áramtermelés üdvözítő voltáról – ekkora mértékben van kitéve egy láthatóan kiszámíthatatlan országnak. Igen, e pillanatban még zavartalan az atomerőművek, így Paks I. fűtőelem-ellátása, de hát egy éve a földgázzal sem volt fennakadás. Látjuk, hogy a háború egyik frontja húzódik Ukrajnában, az itteni győzelem kicsikarására nyitott másik front pedig az EU-ra gyakorolt energiapiaci nyomás, lehetőleg túl a tolerálható mértéken. Aki ebben a helyzetben azt mondja, hogy hajrá, építsünk orosz technológiával, orosz fűtőelemekkel működő atomerőművet, az

felkínálja a következő támadási pontot Oroszországnak. Ezt én nagyon kockázatosnak tartom. Különösen azért, mert Paks I. már eleve ki van téve ennek a veszélynek.

A szankciós rezsim, megbeszéltük, politikai termék. A politikai döntéseket pedig uniós szinten hozzák meg, ahol nem az a szempont, hogy mi legyen Paks II. sorsa, hanem áldozatul eshet más megfontolásoknak. Mellékhatásként előfordulhat, hogy nem tudnak a szankciók miatt idejönni a szakemberek. Bár vannak olyan javaslatok is a döntéshozók asztalán, hogy kifejezetten betiltsák ezt a beruházást. Nagy a kockázat a másik oldalról nézve is, mert nem tudhatjuk, hogy a háború elhúzódása még milyen kétségbeesett döntésre, netán a nukleáris együttműködés megszakítására, korlátozására vezetne orosz részről.

– Most végre nagyszerű lehetőség nyílna a szakma által eredetileg is tervezett menetrend szerinti lépésekre és nyílt pályázaton lehetne dönteni egy új atomerőmű kivitelezőjéről. Igaz, az európai nukleáris ipar nem áll a korábbi magaslatokon. Ráadásul idő is bőven van, amennyiben az üzemidő valóban hosszabbítható. Akkor már csak azt a helyzetet kell kezelni, hogy az orosz beszállítók szinte megkerülhetetlenek?

Jávor – Hatalmas fejlesztés kellene az orosz nukleáris technikától való teljes függetlenedéshez és más nukleáris kapcsolatok, technológiák kiépítéséhez. Időben és pénzben is hatalmas lenne az igénye. Kérdés, megéri-e.

Aszódi – Ami az üzemanyagot illeti, az Európai Bizottság már a Krím anektálása után elhatáro-

zott diverzifikációs lépéseket, de ezeket nem hajtották végre. Ebben radikális változásra számítok. Nem hiszem, hogy még egyszer el tudna aludni az EU. Lesz alternatív üzemanyag az új blokkokhoz, sőt a meglevőkhöz is. És ragaszkodnunk is kell ahhoz, hogy legyen.

– Tudtommal Pakson kipróbálták már régebben a brit BNFL fűtőelemeit.

Aszódi – A finnországi testvérerőműben korábban sikeresen lezajlottak ezek a tesztek. Ami pedig a technológiát illeti, a Roszatom és a nyugati cégek között eddig kifejezetten jó együttműködés volt. Számos VVER, azaz a paksihoz hasonló erőműbe a francia Alstom turbináit, a francia-német Areva, mostani nevén Framatome és a Siemens irányítás-technikáját építették be, nekünk ragaszkodni is kell ezekhez a nyugati megoldásokhoz. Nélkülük nem lenne jó a Paks II. atomerőmű. Az oroszok a reaktorteknikában kiválóak. Nem feledhetjük, hogy háború van, lelkileg az ukránokkal vagyunk, de tudomásul kell vennünk, hogy az oroszokkal együtt kell működnünk. Szerintem Európa az idejé téli energiaválságon és a mostani üzemanyag-mizérián keresztül meg fogja érteni, hogy muszáj tekintetbe venni az oroszok sajátos érdekeit. Ennek a háborúnak az lesz a vége, hogy az unió lenyeli a keserű pirulát, elfogad egy fájdalmas kompromisszumot. Nem az lesz a végkimenet, hogy egy évszázadra szeparálódik Oroszország és Európa nyugatos fele.

Jávor – Senki nem vitatja, hogy Oroszországnak is vannak saját érdekei. De akkor sem engedhető meg, hogy erre hivatkozva más országok területét erőszakkal elcsatolja. Ez

nem legitim érdek. Az unió azért nem lépett időben, mert az Angela Merkel vezette Németország doktrínája az volt, hogy egy esetleges orosz agresszív terjeszkedés legjobb ellenszere, ha minél szorosabb együttműködést alakítunk ki vele. Függetlenül tesszük gazdaságilag, ahogy az egész Európai Unió ilyen kölcsönös együttműködésre-függésre épült a II. világháború után. Ez a politika megbukott. Nem Oroszor-

szágot pacifikálta az EU, hanem saját magát bénította meg. Az agressziót az energiafüggőség miatt nem tudta időben megakadályozni. Erre a helyzetre nem jó válasz, hogy terjesszük ki a nukleáris együttműködést. Ezzel csak a saját kiszolgáltatottságunkat növeljük. Nyilván nem érdemes Oroszországból Észak-Koreát csinálni. De az integratív politika kudarcából le kell vonni a tanulságokat.

26

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Queer kultúra és queer anyagok

Horváth Gideon műveiről

*Arról sem szólok, hogy a természet joga ellen
Sithon mint lehetett hol férfit, hol pedig asszony.
Ovidius: Átváltozások*

Méhviaszból formázott Hermafroditus fekszik, fejét felemeli, ujjával frontálisan előre, a befogadó vélt helye – szó szerint néző pontjára – mutat. Póza távolról a Louvre-ban őrzött társáéra emlékeztet, de hiányzik belőle annak nyugalma, önmagába vetett bizalma, ahogy felkínálja magát a szemlélőnek. Ez mintha valami külső erőtől szorongana, védekezni és menekülni készen állandó készenlétben lenne. A főalak mögött párnák (utalásként Bernini kiegészítésére?) és erotikus szimbólumok: kagyló, gránátalma, és magánmitológiai utalások, mint a faun-nyelv.

A mű tulajdonképpen összegzése Horváth Gideon művészetének: a természet és a kultúra fogalmi határain való elmélkedésnek, a queer élet vizsgálatának, a kultúra normatív meghatározásaival szembeni ellenállásnak. Az anyaghasználat és a választott forma is különleges, méhviasz, ahol márványt vagy hasonló kemény, időtálló, azaz tudat alatt is férfiasnak gondolt tulajdonságokkal azonosított anyagot várnánk, művészettörténeti párhuzamok és mitologikus elemek a modern kor identitásproblémáinak kifejezésére. A természet fogalma ugyanis nem természetes, nagyon is problematikus, valójában kulturális hatalmi struktúrákat képez le: nem le-, hanem előírja azt, amit természetesnek, azaz adottnak kell látnunk. A queer ez ellen lázad, és a jelenségek teljes körét akarja bemutatni, a teljes és individuális szabadságra törekszik a fennálló rend ellenében.

A méhviasz különleges anyag: természetes, jól megmunkálható, ki van téve a környezeti változásoknak, de mégis ellenálló. Esztétikai értelemben szép, semmi sem mutatja ezt jobban, mint az *Ágyékunk gyümölcse* című mű, ahol a magok és a héj egyedi megmunkálása megmutatja az anyag képzőművészeti értékeit.

A méhviasz különleges tulajdonsága, hogy alkalmas az elmúló idő érzékeltetésére azáltal, hogy a környezeti hatások, különösen a hőmérséklet változása, nagymértékben deformálják. Az *Érés* című, a Kiscelli Múzeum kertjében felállított installáció ezt helyezi előtérbe, az acélszárakon lógó méhviasz gyümölcsök a nap hevétől lassan megérnek és az alattuk elhelyezett tálakba csöpögnek. Ugyanez a folyamat, de a természeti kép helyett a kulturális hatás kerül előtérbe az *Dominancia* című művön: a fémvázra helyezett koponya, maszk és kígyó mintha egy totemet idézne, ami nem az örökkévalóságban áll, hanem bele van kódolva saját pusztulása.

Gárdonyi László

Horváth Gideon: Torso I.

Horváth Gideon: Fruits of Our Loins

Horváth Gideon: Opulence, you own everything

Horváth Gideon: Opulence, you own everything

Az 1919-es „zsidódiktatúra” érve a numerus clausus nemzetgyűlési vitájában*

A Horthy-rendszer magát az 1918–1919-es forradalmakkal szemben határozta meg, mert miképp minden népnek kell egy „ellenség”, ahogy azt Umberto Eco kifejtette az *Ellenséget alkotni* című esszéjében,¹ úgy a politikai rendszereknek is szükségük van egy ellenpontra. A Horthy-rendszer megalapozó mítosza szerint a magyar történelem az első világháborút követően Károlyi Mihály és – az 1919. március 21-i „hatalomátadás” legendájával vele szorosán összekötött² – Kun Béla uralma alatt jutott mélypontjára. Az ellenforradalmi rezsim hivatalos értelmezése szerint a baloldali politikai erők 1918–1919-es hatalomra kerülése lényegében csak anarchiát, káoszt és vörösterrort eredményezett, és a felemelkedés csak Horthy Miklós vezetésével kezdődött el, aki kora

Hunyadijaként védte meg nemcsak a magyarokat, de az egész „keresztény Európát” az arra rátörő „keleti veszedelemtől” és szabadított meg a családok eltörlésével fenyegető, istentelen kommunistáktól.³

Ez az ellenforradalmi „megalapozó mítosz”⁴ – amellyel nem tudott szembeállni a magyarországi nyilvánosságból kiszorított, megosztott baloldal – hazug volt: azokat a „baloldali erőket” tette felelőssé Trianonért, amelyek még hatalom nélküli csoportok voltak, amikor hazánk feldarabolását már eldöntötték az antanthatalmak, hiszen ahogy azt a legkiválóbb magyar diplomácia-történészek, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária és Peter Pastor bemutatták, az 1918–1919-es magyarországi forradalmak a Burgenland-kérdést kivéve nem befolyásolták a trianoni határok meghúzását.⁵ Továbbá nem is létezett „egységes baloldal”, ám a

32

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Umberto Eco: *Ellenséget alkotni*. In: Uő: *Ellenséget alkotni és más alkalmi írások*. Budapest, Európa, 2011, 7–35.

² A források döntő többsége szerint Károlyi Mihály nem írta alá a „lemondását” bejelentő proklamációt, hanem arra ráhamisították az aláírását, így nem is adta át a hatalmat Kun Bélának és a kommunistáknak. Lásd: Hajdu Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág, 2012, 120–121. – Károlyi Mihály Horthy-kori ellenkultuszáról: A „vörös gróf” mint bűnbak – Károlyi Mihály képe a Horthy-kori pamflet- és memoárirodalomban. In: *„Fejtágitó”. Ünnepi tanulmányok Pásztor Péter 80. születésnapjára*. Szerk.: Seres Attila. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet, 2022, 77–94.

³ A Horthy-kultuszról lásd: Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944*. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016.

⁴ A „megalapozó mítoszokról”: Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz, 1999, 78–79.

⁵ A trianoni békeszerződés historiográfiai recepcióját bemutatja: Peter Pastor: *A trianoni békekötés történetírásának színeváltozásai. Debreceni Szemle, 1997/2., 246–254.* – A Trianonnal kapcsolatos máig élő tévhiteket és összeesküvés-elméleteket kritikusan áttekintheti: Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Budapest, Jaffa, 2015.

Horthy-rendszerben megteremtették ezt az ellenségképet oly módon, hogy a liberálisok, a mérsékelt szociáldemokraták és a kommunisták között azonosságot tételeztek. Ezt a munkát a legmagasabb színvonalon Szekfű Gyula végezte el az 1920-ban (majd 1943-ig összesen hétszer) megjelentetett, a külpolitikai horizontot teljesen lezáró *Három nemzedék* című ismert művében, amely szerint az 1918–1919-es forradalmakhoz és a széteséshez nem az első világháború elvesztése, hanem a dualizmus kori elit liberális politikája vezetett,⁶ mert úgymond – a betegség metaforájával⁷ – legyengítette a „magyar faj” immunrendszerét, hogy aztán könnyedén megtámadhatták a „bolsevizmus bacilusai”.⁸

Szekfű Gyula értelmezése azonban nem volt egyedülálló a korban, a Tanácsköztársasággal foglalkozó 1919 utáni irodalom szerzőinek egy jelentékeny része ezt a választ adta, amikor az összeomlás okait kutatta, számos esetben még Szekfűt is megelőzve. A liberális politika bírálóinak – amely összefüggött a szekularizáció és a modernitás kritikájával – természetesen léteztek Szekfűéhez hasonló mives és mérsékelt, illetve nyíltan antiszemita,

radikális változatai.⁹ Mindkettőre – valamint ezek keverékeire – bőven szolgált példát a numerus clausus néven elhíresült 1920. évi XXV. törvény cikk nemzetgyűlési vitája, amelynek egyik „tanulságát” maga Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter fogalmazta meg: „a liberalizmus a főbűnös abban, hogy a proletárdiktatura nálunk bekövetkezett”.¹⁰ Az a démonizált Tanácsköztársaság, amelyet a törvényhozók „zsidódiktatúráként” azonosítottak, hogy ezzel indokolják a papíron „a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról” rendelkező, de valójában a zsidónak tekintett hallgatók felsőoktatási kizorítását célzó törvényt. Ennek végrehajtási utasítása az izraelita felekezetűeket már külön „népfajként” értelmezte, származássá átminősítve, amit – egy vállalással ellentétben – nem lehet csak úgy elhagyni, így a numerus clausus okkal tekinthetjük a nulladik zsidótörvénynek.¹¹

⁶ Pach Zsigmond Pál: Az ellenforradalmi történet szemlélet kialakulása Szekfű Gyula „Három nemzedék”-ében. In: Uő: *Történet szemlélet és történettudomány. (Cikkek, tanulmányok.)* Budapest, Kossuth, 1977, 463–519. Ill. Lackó Miklós: Szekfű-problémák. In: Uő: *Korszellem és tudomány.* Budapest, Gondolat, 1988, 53–65.

⁷ Lásd Susan Sontag: *A betegség mint metafora.* Budapest, Európa, 1983.

⁸ A bolsevizmust betegségként, illetve Ázsiából érkező járványként azonosító diskurzusról: Csunderlik Péter: „A bolsevizmus bacilusai”. In: *Vírusnapló.* Szerk.: Sükösd Miklós. Válogatás 2020–2021. Budapest–Melbourne, Magyar Tükör Könyvek, 2022, 269–273.

⁹ Csunderlik Péter: A liberalizmus mint bűnbak. A Tanácsköztársaság létrejöttének antiliberális magyarázatai a Horthy-korszakban. *Múlt és Jövő*, 2020/2–3., 82–88.

¹⁰ Haller István 1920. szeptember 21-i felszólalása. *Nemzetgyűlési Napló*, 1920. V. kötet. 1920. augusztus 25–szeptember 24. (a továbbiakban: NN), 466.

¹¹ Kelemen Ágnessel egyetértve: „Jobb híján nevezem a numerus clausus nulladik zsidótörvénynek, hiszen az »első zsidótörvény« kifejezés már menthetlenül le lett foglalva az 1938. évi XV. törvény számára mind a történetírásban, mind az általános történeti emlékezetben. Az alatt az emberöltő alatt azonban, amíg az antiszemita numerus clausus érvényben volt, és még nem egy holokauszt utáni nézőpontból tekintettek rá, a kvóta által kiprovokált zsidó diákkivándorlás volt a törvény egyik legfeltűnőbb következménye.” Lásd: Kelemen Ágnes Katalin: Peregrináció,

Ahogy Kovács M. Mária megállapította *Törvénytől sújtva – A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945* című 2012-es, már az Orbán-rendszer első emlékezetpolitikai viharai – Nyíró József tervezett újratemetése és a Tormay Cécile-szobor felavatása után, de még a német megszállási emlékműve felavatása és a Washingtonig érő Hóman-botrány előtt¹² – idején megjelent munkájában: „A numerus clausus törvény Magyarországon 1920-ban intézményes rangra emelte az antiszemitizmust. Hatása nem mérhető egyedül az egyetemi tanulmányokból kiszorított fiatalok számával. A numerus claususszal egy új politikai eszme jutott diadalra Magyarországon, amely szerint az úgynevezett »zsidókérdést« rendkívüli, csak a zsidókra vonatkozó, a zsidók állampolgári egyenlőségét megtagadó és jogállásukat megváltoztató törvényekkel lehet és kell megoldani. Ebben az értelemben a numerus clausus zsidótörvény volt, mint a harmincas évek zsidótörvényei.”¹³ A magyarországi

holokauszt kutatásának doyenje, az éppen száz éve született Randolph L. Braham is azt hangsúlyozta, hogy a numerus clausus „szentesítette azt az alapelvet, amely később, a harmincas években számos civilizált antiszemitát vezérelt a zsidókérdés akkurátus, törvényes megoldásának igyekezetében”.¹⁴

A numerus claususszal szemben elnézőbb, azt nem jogfosztónak, hanem „csak” jogkorlátozónak és semmiképpen se zsidótörvénynek tartó – mivel a ravaszul és cinikusan megfogalmazott törvénytövegből nem szerepel a „zsidó” szó – jobboldali történészek azt szokták felhozni a hírhedt törvény mentségéül, hogy a trianoni döntés után az egyetemi hallgatók létszámának korlátozása szükségszerű volt az egyharmadára zsugorodott Magyarországon, így elkerülve a „diplomás túlképzést”. Másfelől a nemzetiségi kvóta pedig a magyarok – köztük az elcsatolt területekről érkező középosztálybeli menekültek – pozitív diszkriminációját szolgálta az értelmezésükben, és a törvénynek szerintük nem volt speciálisan zsidóellenes éle.¹⁵

emigráció, száműzetés. A két világháború közötti magyar diákvándorlás és a numerus clausus összefüggései. *Múltunk*, 2018/4., 5.

¹² Vö. „Kovács M. Mária numerus-clausus-könyve, ha nem is a legjobb, de bizonyosan a kellő pillanatban jelent meg. Jó pillanatnak ugyanis nemigen nevezhetők olyan idők, amikor köztereken bukkannak fel a könyv tárgyául szolgáló törvény megalkotóinak szobrai, és amikor a magyar parlament egyik tagja a »zsidó« parlamenti képviselők és kormánytagok listázását követeli – felidézve majd száz évvel ezelőtti elvbarátainak ténykedését.” (Kovács András: Antiszemitáktól sújtva. *BUKSZ*, 2013/1., 27.)

¹³ Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Budapest, Napvilág, 2012, 11. – A numerus clausus és a későbbi zsidótörvények kapcsolatáról lásd még: Kovács M. Mária: A numerus clausus és a zsidótörvények. *Mozgó Világ*, 2014/5., 22–28. Ill. Romsics Ignác: A numerus clausustól a holokausztig. *Századok*, 2014/6., 1343–1354.

¹⁴ Randolph L. Braham: A holokauszt Magyarországon. Oknyomozó elemzés. In: *A holokauszt Tinódiája. Randolph L. Braham az új Múlt és Jövő folyóirat negyedszázadában. Tiszteltetés a tudós 90. születésnapjára*. Összeállította: Kőbányai János. Budapest, Múlt és Jövő Könyvek, 2018, 26.

¹⁵ Lásd például Szakály Sándor nagy visszhangot kiváltó 2016-os kijelentéseit: „Az elcsatolt területekről rengeteg középosztálybeli magyar menekült Magyarországra. A numerus clausus az ő helyzetükön kívánt segíteni. Nem osztom azt az álláspontot, miszerint a numerus clausustól egyenes út vezetett Auschwitzig, és nem tekintem a nulladik zsidótörvénynek. [...] Utólag lehet mondani, hogy nem volt szerencsés, mert a polgári jog-egyenlőség elvét csorbította, más megmondhatja erre, hogy pozitív megkülönböztetést alkalmazott olyan fiatalok javára, akik a

A numerus clausus nemzetgyűlési vitájában felhozott érveket ismerve azonban ez az álláspont tarthatatlan, hiszen a törvény „népfajok és nemzetiségek” arányszámaival kapcsolatos kiegészítését – a harmadik paragrafust – is eleve antiszemita érveléssel indokolta az azt betérjesztő Bernolák Nándor, a „zsidókérdés” térfoglalási diskurzusához kapcsolódva: „mihelyt egy politikai nemzet, mint a magyar is, azt veszi észre, hogy egy faj [...] vezetőszeretpet biztosít magának az ország határain belül élő minden más népfaj és így a magyar felett is: akkor elérkezett az önvédelemnek az a joga, amely arra teszi jogosulttá a nemzetet, hogy az őt kitevő népfajok érvényesülése terén bizonyos arányos megosztást követeljen.”¹⁶ Elenyésző volt azon képviselői felszólalások száma, amelyek fókuszja nem a zsidók diszkriminálására esett, és nem az addigi korlátozásoktól mentes – leszámítva az érettségi szükségességét – egyetemi beiratkozás szigorítását követelte. Csak a kivételek közé tartozott a keresztényszocialista, de az ateista Galilei Kör tagjaival is kapcsolatban álló Giesswein Sándor, aki azt javasolta, hogy a magyar elit a felsőoktatási zsidó felülreprezentáció ellen ne kirekesztéssel, hanem a keresztény falusi gyermekek iskoláztatásának segítségével, felemelésével tegyen.¹⁷ De az ő pozitív diszkriminációjuk mellett is az 1918–1919-es forra-

felsőoktatásba való bejutáskor korábban lépehátrányban voltak.” (A numerus clausust nem tartom jogfosztó törvénynek. In: Szakály Sándor: *Múltunkról és jelenünkről. Válogatott interjúk és beszélgetések, 2002–2017.* 134.)

¹⁶ Bernolák Nándor 1920. szeptember 3-i hozzászólása. *NN*, i. m., 185.

¹⁷ Giesswein Sándor 1920. szeptember 18-i hozzászólása. *NN*, i. m., 387–394.

dalom negatív emlékezetével – és a „békés, nyugodt, dolgozó falusiak” tényszerűen hazug konzervatív toposzával¹⁸ – érveltek: „A falu népe, ugyebár, a forradalmak alatt nem forradalmároskodott, nem hengegett Károlyiékkel [...] nem üvöltözött Kun Béláékkel, hanem dolgozott és termelt”.¹⁹

Tanulmányomban²⁰ előbb egy áttekintést adok a numerus clausus előtörténetéről – a társadalom-, a gazdaság- és a politikátörténet hármas időtartamában –, rámutatva arra, hogy mennyire leegyszerűsítő az a mai jobboldali nyilvánosságban szintén újra felbukkanó egykori ellenforradalmi érv, miszerint „az 1919-es kommunizmus volt a zsidósággal kapcsolatos korlátozás oka”, noha valójában csak ürügy volt.²¹ Hogy aztán az ekképp kontextualizált 1920-as nemzetgyűlési hozzászólásokat elemezve rámutassak arra, miképp használták a liberalizmus

¹⁸ Lásd Hatos Pál összegzését a „magyar vidék elfeledett parasztforradalmáról”: Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* Budapest, Jaffa, 2018, 172–186.

¹⁹ Szabó Balázs 1920. szeptember 17-i felszólalása. *NN*, i. m., 360.

²⁰ A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült tanulmányom egy alakuló fejezete annak a készülő munkának, amely a Horthy-korszak Tanácsköztársaság-diskurzusát, vagyis leegyszerűbben fogalmazva az 1919–1944 közötti időszak Tanácsköztársaságról szóló „beszédét”, a proletárdiktatúra megítélésének témája köré rendezett nyelvviségét kívánja átfogóan bemutatni, folytatva és kiegészítve a 2019-es monográfiám: Csunderlik Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság ábrázolása a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Budapest, Napvilág, 2019.

²¹ Trianon csapása a magyar felsőoktatásra – Háborútól háborúig. Sinkovics Ferenc interjúja Ujváry Gáborral. *Magyar Demokrata*, 2017/48. (2017. november 29.), 30.

következményeként felfogott és „zsidódiktatúraként” beállított Tanácsköztársaság torz emlékezetét a zsidó hallgatók kiszorításának legitimálására. Mert ahogy majd látjuk: a múltból, például a szélsőjobboldalon demonizált diákegyesület, a Galilei Kör tagjainak tevékenységéről több szó esett a numerus clausus vitájában, mint azoknak a magyar menekülteknek a „jelenbeli” problémáiról, akiknek állítólagos megsegítését szolgálta volna a törvény mentegetői szerint.

A numerus clausus vitája ugyanis diszkurzív lenyomata a „keresztényszidó” ellentéttel kapcsolatos percepciónak²² és a végül az „órségváltás” gondolatában alakot öltő indulatoknak és törekvéseknek, amelyek ahhoz vezettek, hogy „Magyarországon a szociálpolitika 1919-től etnicista-rasszista szempontokkal fonódott össze”.²³ Az 1919-es Tanácsköztár-

saság és a „zsidódiktatúra” toposza bár löketet adott az úri középosztályi antiszemitizmusnak, de sem indoka, sem magyarázata nem volt a numerus claususnak, hanem csak a legitimációs diskurzusa egy olyan súlyosan diszkriminatív törvénynek, amelynek „okai” 1919 előtt találhatók: az első világháború alatt élelődő középosztály-problémában és a „zsidókérdés” ekkor kiterjedő diskurzusában.

A „kettős társadalom” és a „zsidókérdés” diskurzusa 1919 előtt

„Van-e magyar társadalom? Nincs” – írta élete végén, 1927-ben a konzervatív jogtudós, Concha Győző.²⁴ Akik magukévá teszik Concha és követőinek pesszimiztikus diagnózisát a magyar társadalmi kohézió hiányáról, ritkán felejtik el hangsúlyozni, hogy a magyar társadalom polarizálásában milyen nagy szerepet játszott az első világháború. Míg a hadigazdálkodásnak köszönhetően a „gazdagok” még gazdagabbak lettek, a társadalom más rétegeit tömeges elnyomorodás sújtotta: relatíve legjobban az állami tisztviselők életszínvonala zuhant, pedig stabil középosztály hiányában semmire nem épülhet demokratikus politika. A „gazdagok” és a „szegények” közt szélesedő szakadék mellett pedig kiéleződött a keresztény „úri középosztály” és a „zsidó polgárság” szembenállása: „Békében elsimul-

²² Miképp Gyurgyák János kijelenti: „A törvényjavaslat vitájának tüzetes tanulmányozása után nem lehet senki számára kétséges, hogy a képviselők döntő többsége [...] már felállította magában a *mi-ök ellentétet* a magyarság-zsidóság vonatkozásában. Ez a többség már nem *asszimilációban*, beolvadásban, hanem *disszimilációban* gondolkodott.” (Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001, 121. – Kiemelések az eredetiben – Cs. P.) – A magyar-zsidó együttélés problematizálásáról a magyar nacionalizmus korában, az asszimilációs és disszimilációs diskurzusról (amelyek mellett nem jutott tér az integrációs ajánlatnak): Gerő András: *Zsidó utak – magyar keretek a XIX. században*. In: *Uó: A zsidó szempont*. Budapest, PolgART, 2005, 13–40.

²³ Ungváry Krisztián: *Órségváltás*. 2000, XVIII./1. (2006), 12. – Ungváry a tézise bizonyításának utóbb egy külön monográfiát szentelt, bár a benne közölt statisztikai adatok megbízhatóságával kapcsolatban Bolgár Dániel aggályokat fogalmazott meg: Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 191–1944*. Pécs, Jelenkor, 2012. Ill. Bolgár Dániel: *Mítoszok a zsidó jó-*

létről – a Horthy-kori statisztikáktól a mai magyar történetírásig. *Múltunk*, 2015/4., 112–163.

²⁴ Concha Győző: *Van-e magyar társadalom? Nincs*. Különnyomat a Társadalomtudományi Közöny 1927. évi 3–4. számából. Budapest, 1927.

nak, háborúban kiéleződnek a nemzetek, felekezetek, osztályok közötti ellentétek. Ezért többszörösen ege-
tőbb ma a zsidókérdés, mint volt a világháború előtt” – írta Ágoston Péter *A zsidók útja* című nagy visszhangot kiváltó művében.²⁵ Emiatt is tette közzé 1917-ben Jászi Oszkár folyóirata, a *Huszdik Század* „A zsidókérdés Magyarországon” című nevezetes körkérdését.²⁶ Az első világháború tehát nemhogy nem tette teljessé az asszimiláció folyamatát a háború tüzeiben bekövetkező „nemzeti összeolvadás” jegyében – ahogy azt például az önkéntesként a front-
ra jelentkező Balázs Béla is remélte²⁷ –, hanem éppen hogy megakasz-

ta. Ám mielőtt rátérnék a numerus clausushoz vezető első világháború alatti folyamatokra, szükséges áttekinteni a magyar társadalom és azon belül is a magyarországi „polgárság” és a „zsidóság” helyzetét a 20. század elején, amelyekhez rengeteg – elsősorban nosztalgikus – képzet kapcsolódik. Az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországnak világát ugyanis a magyar történelem egyik aranykoraként tartja számon a kulturális emlékezet: a népszerű elbeszélés szerint a kiegyezés utáni

közel fél évszázad a „polgárosodás kora” volt, amikor is a toposz szerint a modernizálódó Magyarország belátható távolságra közelítette meg a nyugati országokat. Ebben a modernizációs folyamatban pedig nagyon nagy szerepet vállaltak a városi zsidó származású polgárság reprezentánsai, és az ehhez a vélekedéshez kapcsolódó „asszimilációs szerződés” elképzelése szerint a zsidó elitet cserébe befogadta a magyar elit. A toposz szerint a dualizmus kora tehát nemcsak a „polgárosodás kora” volt, de az „asszimiláció kora” is, és ezeket a sikeresen előrehaladó, pozitív folyamatokat akasztotta meg az első világháború, a forradalmak és a Trianont követő – elsősorban a „zsidókat” sújtó – bűnbakkeresés. De a történelmi kutatások fényében kevésbé tartható a dualizmus korának ez az idealizáló elképzelése, és inkább minősíthető ez egy „aranykor-mítosznak”, amit hazánk zaklatott 20. századi történelme magyaráz.

Bár Budapest valóban elképesztően gyorsan fejlődött,²⁸ az elképzelt „romlatlan” vidéket esztétizáló jobboldal támadásait kiváltó kozmopolita kultúrát eredményezve,²⁹ a dualizmus kori magyar gazdasági növekedés valójában kisebb volt annál, amennyit a „növekedési paradigma” Kádár-kori gazdaságtörténész hívei korábban tételeztek.³⁰ A még így is gyors ütemű,

²⁵ Ágoston Péter: *A zsidók útja*. [Nagyvárad], a Nagyváradai Társadalomtudományi Társaság kiadása, 1917, 3.

²⁶ A körkérdésre adott válaszok olvashatóak: *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon*. Szerk.: Hanák Péter. Budapest, Gondolat, 1984.

²⁷ Balázs Béla is – többek között – a „számkivettség” érzetét ellensúlyozandó kereste a „kilincset”, „mellyel a »néphez« lehet benyitni”, és ezt a kilincset a hadiroda ajtaján találta meg: Balázs Béla: *Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója*. Gyoma, Kner Izidor kiadása, 1916, 25.

²⁸ A magyar főváros a világ második legnagyobb fiatal metropolisza lett, Budapest növekedését csak Berliné múlta felül a korabeli Európában. Lásd: John Lukacs: *Budapest, 1900. A város és kultúrája*. Budapest, Európa, 2014.

²⁹ Az „idegen”, „bűnös” fővárost kárhóztató diskurzusról lásd: Gyáni Gábor: *Budapest – túl jön és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 65–73.

³⁰ Romsics Ignác: Félperifériától a félperifé-

szervetlen kapitalizálódás azonban maradandó hatást gyakorolt a magyar társadalom szerkezetére, „torzítva”, aszimmetrikussá téve azt. Míg nagyon gyorsan, szinte rakétaszerűen emelkedett föl egy „idegen” – jelentős részben zsidó – eredetű vállalkozó polgárság, addig a történelmi-nemesi társadalom képviselői, kiváltságaiktól megfosztván, süllyedni kezdtek. Az 1880-as évektől jelent meg a vagyonát elvesztő, de öntudatától fűtött, a „vármegyei élet bástyái” mögé bújó és onnan csak a kaszinóba kártyázni járó „gentry” karaktere. A folyamat már a kortársak is tisztában voltak, például ennek lenyomata Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című 1907-es regénye, amely azért – miképp Gyáni Gábor hangsúlyozza – sötétebb színben állítja be a dzsentrieket, mint amelyek azok valójában voltak.³¹ De összességében a zsidó családok több tőkét fektettek az utódok oktatásába, ahogy azt a „zsidó túlkiskolázásról” értekező Karády Viktor kutatásai megmutatják.³²

A magyar társadalmat két élesen

riág. A magyar gazdaság 20. századi teljesítménye. In: Uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Budapest, Osiris, 2008, 152–154.

³¹ Például csak fikció az, hogy míg a „zsidó polgárság” képviselői igyekeztek és felhalmoztak, addig a lesüllyedt dzsentrik óriási tömegei tanulatlanul és képzetlenül, mintegy parazitaként élőködtek a magyar államigazgatáson. A birtokaikat vesztő nemesek és gyermekeik jelentős része vált ugyanis szakértelmiségvé a 19. század második felében, akiknek könyvtárai semmivel sem árulkodtak korszerűtlenebb műveltségről, mint a „zsidó” polgárságé. Lásd: Gyáni Gábor: *Az olvasó táblabíró: középosztályi műveltség a 19. század végén*. In: Uő: *Az urbanizáció társadalomtörténete*. Budapest, Korunk–Komp–Press, 2012, 231–258.

³² Karády Viktor: *Magyar kultúrfölény vagy iskolázási deficit? Korall* 3–4. (2001. tavasznyár), 129–144.

elkülönülő, egy „zsidó-polgári” és egy „keresztény-történelmi” tömbre osztó Erdei Ferenc oly sokszor hivatkozott „kettős társadalom”-elmélete és Hanák Péter e tárgyban írt tanulmányai – elsősorban a „Vázlatok a századelő magyar társadalmáról” című 1962-es úttörő írása –, bár rávilágítanak a magyar társadalom deformált szerkezetére a századelőn és (ennek következményeként) a Horthy-korszakban, de túlságosan ideologikus voltuk miatt leegyszerűsítve, feketén-fehéren ábrázolják a magyar társadalmat.³³ Ám a diskurzus nemcsak leírja, hanem teremti is a valóságot: márpedig a Tisza-rendszer véleményformálói éles szembenállást láttak (hadd utaljak csak Herczeg Ferenc már címében is szájbarágós *Andor és András* című színművére), a nyilvánosságot pedig áthatották a zsidók keresztényekétől eltérő testi és szellemi tulajdonságairól szóló sztereotípiák.³⁴

Az első világháború e tendenciák-

³³ Lásd: Gyáni Gábor: *Polgárság és középosztály a diskurzusok tükrében*. In: Uő: *Történelemszinkurzusok*. Budapest, L’Harmattan, 2002, 78–97. – Gyáni Gábor – a Kövér Györgygel közösen írt – dualizmus- és Horthy-kori társadalomtörténeti összefoglalásban épp a „kettős társadalom” alapnarratívájának felváltására tesz kísérletet. Vö. Romcsik Gergely: *A kettős társadalom és ami utána következik*. Gyáni Gábor „Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban” c. művéről. *Korall* 1. (2000. ősz), 180–184.

³⁴ A zsidók testi és szellemi tulajdonságaival kapcsolatos sztereotípiákról és azok kritikájáról lásd: Bolgár Dániel: *Pengébb zsidók, deltásabb keresztények: Diskurzus a zsidó testről és észről a 19. századtól a holokausztig*. In: Bolgár Dániel–Fenyves Katalin–Vér Eszter Virág: *Egy polgár emlékkönyvébe. Tanulmányok a 66 éves Gerő András tiszteletére*. KIR Bt., Budapest, 2018, 13–79.; Bolgár Dániel: *Jobban tanul a zsidók vagy részrehajló tanárok? A zsidó siker termelődése Magyarországon a századfordulótól a zsidótörvények koráig. Sic Itur ad Astra* 66. (2017), 411–466.

ban újat nem hozott, hanem csak felerősítette és felgyorsította a magyar társadalom addigi ellentéteit és a meglévő folyamatokat. Bihari Péter a *Lövészárkok a hátszországban* című munkájában 1916-ra teszi a „társadalmi indulatok” eszkalálódását.³⁵ Ekkorra végképp nyilvánvalóvá vált, hogy a világháború nem fog egyhamar véget érni, és egyre távolabb került a győzelem reménye, mi több, Románia 1916. augusztusi hadba lépése, Erdély megtámadása idegen csapatok beözönlését jelentette Szent István Nagy-Magyarországra, amely pánik szükségszerűen vezetett bűnbakkereséshez.

Míg az infláció miatt a „keresztény”, magyar állami tisztviselők elszegényednek (és valóban az állami tisztviselők csúsztak lefelé legnagyobbat a világháború évei alatt), a „zsidók” a magyar nemzet kárára gazdagodnak – fogalmazódott meg a vád.³⁶ 1916-tól vált a „nemzetvesztő zsidó kapzsiság” toposzává a numerus clausus vitájában is „bizonyítékként” előkerülő „papírtalpu bakancs, amelynek értékesítésével a bűnbakká tett zsidó kereskedőket vádolták.”³⁷ (Annak ellenére, hogy a háború alatti nyereszkeedésből a törzsökös „magyarok” ugyanúgy

kivették a részüket: a világháború alatti egyik leghíresebb hadiszállítási botrány az adósságokban úszó Ivánka Imre parlamenti képviselő nevéhez fűződött, aki sóval etetett és vízzel teleitatott marhákat adott el a hadseregnek, mert azok így többet nyomtak.³⁸)

A felerősödő antiszemitizmusra rátelepedett Tisza István ellenzéke, amely a botrányokat kihasználva támadta a „zsidóbarátnak” tartott miniszterelnököt, és a parlamenti beszédekben valóságos „főszörnyként” jelenítették meg az egyébként igen jótékony, ingyenkonyhát is üzemeltető gyárost, Weiss Manfrédot, akinek besorozását követelték – hatvankilenc éves létére. Az antiszemita vádak megfogalmazásában azok az egyre nagyobb számban jelentkező és egyre virulensebb „újkonzervatív” csoportosulások és fórumok – A *Cél* folyóirat és köre, Milotay István radikalizálódó *Új Nemzedék* című hetilapja – jártak az élen, melyek történetét és ideológiáját Szabó Miklós tárta föl *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története* című, posztumusz megjelent alapművében.³⁹ Ahogy Szabó Miklós írja: „A középosztályi szélsőjobb publicisztikájában megszólalnak az uralkodó osztály két fő »osztaga«, a nagybirtok és a nagytőke mellett »harmadik erővé« szerveződő réteg legradikálisabb követelései. A háborús vagyoniok kisajátításának követelése, a numerus clausus már ko-

³⁵ Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború alatti Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2008.

³⁶ Lásd: Egry Gábor: Kukoricakenyér, pacal és vizezett tej. Ellátás és fogyasztás az első világháború idején. In: *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914–1918)*. Szerk.: Kaba Eszter. Budapest, Napvilág, 2017, 310.

³⁷ Lásd a később az első magyar nyilaskeresztes pártot megalapító Meskó Zoltán „rongyos bakancsokkal” kapcsolatos 1920. szeptember 20-i hozzászólását: *NN*, i. m., 441.

³⁸ Tarján Vilmos: Ivánka Imre képviselő a Schwartzter-szanatóriumban. *Az Est*, 1916. április 22., 3. – A botrányról cikkek sorozatában tudósítottak a különböző lapok.

³⁹ Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Budapest, Új Mandátum, 2003.

rábban felmerült programja mellett hangot kap az »órségváltás« igénye: a keresztény középosztály kapjon újabb állásokat, pozíciókat a (zsidó) polgári elem rovására.”⁴⁰

Vagyis a végül a numerus claususban alakot öltő szellem már a Tanácsköztársaság (és az antiszemita bűnbakkeresést végleg elszabadító Trianon⁴¹) előtt is a magyar közéletben lebegett, amit bizonyít, hogy Radisics Elemérnek a magyar középosztály-diskurzus szempontjából jelentős, 1918 decemberében írt *Reflexiók az októberi forradalomhoz – A középosztály és a zsidóság szerepe* című tanulmánya⁴² már a proletárdiktatúra előtt megfogalmazta a zsidóknak az utóbb a „zsidódiktatúra” vádjával indokolt kiszorítási igényét.

40

Az 1919-es Tanácsköztársaság és a „zsidókérdés”

A magyar történelem egyetlen eseményéhez sem tapadt annyira szorosan hozzá a „judeobolsevik összeesküvés” képzete, mint a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltásához.⁴³ Dacára annak, hogy a mindössze 133 napig fennálló pro-

letárdiktatúrát vezető Forradalmi Kormányzótanács zsidó származású tagjainak egy ateista és internacionalista politikai mozgalom tagjaként semmilyen „zsidó” identitásuk nem volt, az 1919 után megszilárduló (szélsőjobboldali) diskurzushagyomány szerint a proletárdiktatúra nem volt más, mint „zsidódiktatúra”.⁴⁴ A Tanácsköztársaság alatt fel erősödő antiszemitizmust – amelyről a Tanácsok Országos Gyűlésének naplója⁴⁵ vagy Móricz Zsigmond kíméletlen őszintesége miatt a rendszerváltás előtt kiadhatatlan 1919-es naplójegyzetei is árulkodnak⁴⁶ – mutatja annak a röplapnak a kiadása, amellyel a kommunista propagandisták próbálták mérsékelni a pogrommal fenyegető indulatokat, amelyért „az ellenforradalom megfigyelt bérénczeit” tették felelőssé:

„Veszett kutya kószál az utcán! Légy résen proletár! Az utcákon tajtékot túrva száguld végig egy fekete veszett kutya. Fekete lelkű fehérek uszították ki az utcára az ellenforradalom e véres szájú szelindekét s

⁴⁰ Szabó Miklós: A „magyar girondistáktól” az ébredő magyarokig. Az 1919-es ellenforradalmi kurzus előtörténetéből. In: Uő: *Politikai kultúra Magyarországon, 1896–1896*. Válogatott tanulmányok. Budapest, Medvetánc könyvek, 1989, 207.

⁴¹ Pók Attila: Bűnbakkeresés és antiszemitizmus az első világháború utáni Magyarországon. In: Uő: Pók Attila: *A haladás hitele. Progresszió, bűnbakok, összeesküvők*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010, 159–171.

⁴² Radisics Elemér: *Reflexiók az októberi forradalomhoz. A középosztály és a zsidóság szerepe*. Budapest, 1919.

⁴³ A „judeobolsevik összeesküvés” képzetének kialakulásáról lásd Paul Hanebrink: *A Specter Haunting Europe. The Idea of Judeo-Bolshevism in Twentieth Century Europe*. Cambridge, Harvard University Press, 2018.

⁴⁴ Lásd ezzel kapcsolatban Gyáni Gábor megállapítását, amely szerint a Tanácsköztársaság vezetésének szociológiai („zsidó”) összetételének felidézése a (szélsőjobboldali) diskurzushagyományban azt hangsúlyozza, hogy „történelmünknek ez a szerintük röpké epizódja nem tartozik szorosan hozzá a nemzeti történelem fő és általános menetéhez”. L. Gyáni Gábor, *Posztmodern kánon*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 49.

⁴⁵ Lásd Nyisztor György népbiztos 1919. június 21-i felszólalását: *A Tanácsok Országos Gyűlésének (1919. június 14. – 1919. június 23.) naplója. A Munkás- és Katonatanácsok gyorsírodájának feljegyzései alapján*. Budapest, 1919, 216.

⁴⁶ Lásd például az antiszemita benyomások rögzítésében bővelkedő „Új hódítók [Új honfoglalás]” című 1919. július 19-i bejegyzést: Móricz Zsigmond: *Naplójegyzetek, 1919*. Szerk.: Cséve Anna. Budapest, Noran, 2006, 164–171.

a láncokkal, amelyekről leoldották a kártékony bestiát, lesben állnak a fehér gárda gyászvitézei, hogy arra a szerencsétlenre, akit megmárt a veszett állat, rára kassák újra a gyalázatos múlt bilincseit. A veszett kutyát POGROM-nak híjják, uszítói az ellenforradalom megfizetett bérencsei. Minden becsületes proletárnak pörölyt kell ragadni és agyonverni a pogromot üvöltő fenevadat, amelyet a burzsoázia huligánjai szabadítottak ki földalatti sötét vackából és ráuszították az új társadalomra, hogy zavart támasztva gáncsot vethessenek a proletárok új Tanácsköztársaságának.⁴⁷

Bár a „zsidókérdésnek” nevezett problémahalmaz 1948 után a tabusítás sorsára jutott a magyar – és általában a kelet-európai – történetírásban az 1980-as évekig,⁴⁸ Hajdu Tibor okkal tartotta szükségesnek, hogy 1969-es Tanácsköztársaság-nagymonográfiájában foglalkozzon a problémával.⁴⁹

⁴⁷ A dokumentum faksimile kiadását lásd: *A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény.* Szerk.: Tiszay Andor. Budapest, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiadása, 1959.

⁴⁸ Vö. Krausz Tamás: *Antiszemitizmus–holocaust–államszocializmus.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.

⁴⁹ Miképp Hajdu Tibor visszaemlékezett: „Mielőtt belefogtam, Siklós András azt mondta nekem, hogy nem lehet megírni ezt a könyvet. Én meg erre azt válaszoltam, hogy mindent meg lehet írni bizonyos szinten, bizonyos módon, és ha még tíz évet dolgozhatnék rajta, az igazi problémák akkor sem oldódnának meg. Mert hát nyilvánvaló volt például, hogy szó sem lehet arról, hogy írjak egy fejezetet a »zsidókérdésről«, a népbiztosok zsidó származásáról és a kommün alatti antiszemitizmusról. De azt megmondtam Nemes Dezsőnek, hogy megengedhetetlen lenne, hogy a könyvben szó se essen a közszájon forgó dolgokról. Tehát ha nagyon röviden is, de azért mondani kell valamit erről. Mire Nemes Dezső dühösen azt

A zsidó származásúak nagy aránya a munkásmozgalom résztvevői között – a Forradalmi Kormányzótanács tagjai között 61 százalék volt – nem a „judeobolsevizmus” összeesküvés-elméletével magyarázható, hanem azzal, hogy a megvalósult jogi emancipáció ellenére – az izraelita vallás 1895-ben bevett felekezet lett – a zsidókat továbbra is diszkrimináció érte a mindennapokban.⁵⁰ A diszkrimináltaknak az internacionalista mozgalomba való belépés lehetőséget adott arra, hogy elhagyják a „zsidóságuk” miatti hátrányt, ami – sokak értelmezésében – a maradéktalan társadalmi beilleszkedésüket akadályozta.⁵¹

A beilleszkedési nehézségeket, az asszimiláció nehézségével, esetleges lehetetlenségével kapcsolatos, ebből a be nem fogadásból származó, a zsidó önvád-irodalomba⁵² torkolló elképzeléseket kiválóan érzékelteti a magyarországi zsidó irodalom egyik legjobb regénye, Komor Andrásról a *Fischmann S. utódai* 1929-ből.⁵³ A regényben a Budapesti Egyetemre

válaszolta, hogy jó, de akkor ne csak Kun Béláról írjam meg, hogy zsidó volt, hanem Böhm Vilmosról is.” Lásd: Csunderlik Péter: „Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni”. Hajdu Tibor a pályájáról és az 1918–1919-es forradalmak történetének kutatásáról. *Sic Itur ad Astra* 70. (2020), 13.

⁵⁰ Lásd például az alábbi cikket: Zsidónak nincs lakás. *Népszava*, 1912. május 23., 10.

⁵¹ Ez magyarázza az izraelita felekezetűként regisztrált diákok nagy arányát is az 1908-ban alakult ateista, materialista, szabadgondolkodó diákegyesületben, a Galilei Körben is. Lásd: Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör (1908–1919) története.* Budapest, Napvilág, 2017, 143–147.

⁵² A zsidó önvádiradalomról lásd Gyáni Gábor: „Erkölcstelen emancipáció” és „illuzórikus asszimiláció”. In: *Uő: Történelemszdiskurzusok.* Budapest, L’Harmattan, 2004, 149–158.

⁵³ Komor András: *Fischmann S. utódai.* Budapest, Múlt- és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 1998.

kerülő legkisebb Fischmann fiú hiába igyekszik beilleszkedni, nem nyer teljes értékű befogadást: meghagyják „félíg-asszimilálnak”, az úri középosztály perspektívájából párbajképtelen, formálisan emancipált, de informálisan mégis csak másodrangúnak tekintett állampolgárnak. Ezért a fiú szükségszerűen indul el a baloldali radikalizálódás felé, hogy az internacionalista-ateista kommunista hit mint szekuláris vallás keretei között végleg kiléphessen tehernek érzett „zsidóságból”. Ahogy Kun Béla expresszívén kifejtette a Tanácsok Országos Gyűlésén: „zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem”.⁵⁴ A cionista dr. Schönfeld József (1884–1935), a *Zsidó Szemle* szerkesztője is a hiábavaló asszimilációs törekvések, a be nem fogadás okozta csalódással magyarázta a baloldali radikálissá vált zsidók nagy számát, és ezért megoldásként az asszimilációs vágyak feladását, az elkülönülés tudatosítását ajánlotta zsidó olvasóinak a *Vissza a Gettóba?!* című 1919-es röpiratában.⁵⁵

A Tanácsköztársasággal kapcsolatos „judeobolsevik” értelmezések hamar népszerűvé váltak.⁵⁶ A zsidók

⁵⁴ *A Tanácsok Országos Gyűlésének (1919. június 14. – 1919. június 23.) naplója. A Munkás- és Katonatanácsok gyorsíródjának feljegyzései alapján.* Budapest, 1919, 205. – A problémáról: Gerő András: *A zsidó szempont.* Budapest, PolgART, 2005.

⁵⁵ Dr. Schönfeld József: *Vissza a Gettóba?! Egy zsidó jegyzetei a diktatúra alatt.* Budapest, 1919.

⁵⁶ Hatos Pál okkal állapította meg: „A »kommunista zsidó« 1919 után mindig kéznél volt, ha bűnbak kellett: a polgári jogegyenlőségen Közép-Európában először rést ütő 1920-as numerus clausus törvénytől kezdve a hazai zsidóságot az 1930-as évek végétől szisztematikusan sújtó jogfosztásig.” (Hatos Pál: *Rossz-*

bűnbakká tétele ellen fellépő politikus, Drozdy Győző már 1919 őszén keserűen megállapította: „A nemzeti katasztrófa okául csaknem minden polgári párt a zsidókat tartja.”⁵⁷ A „judeobolsevik” értelmezést kanonizálta az 1923-ban megjelentetett fajvédelmi útmutató is, amely a munkások felé irányuló dühöt a zsidók ellen igyekezett kanalizálni:

„Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy a felforgatást s a kommunizmust a zsidók csinálták, kiknek zűrzavarra, majd terrorra volt szükségük, hogy a háborúban harácsoltt vagyonukat s hatalmukat az elkeseredett néptömeg s a frontról hazaözönlő katonaság haragjával szemben biztosítsák. A vérengző magyarüldözés a rémuralom alatt ép úgy igazolja ezt, mint az, hogy alig tudunk zsidót, ki nyíltan, vagy titokban ne támogatta volna a zsidó Kun Béláék minden ténykedését. [...] A kommunizmust nem is szabad másként neveznünk, mint zsidókommunizmusnak.”⁵⁸

A Tanácsköztársaság-ellenes, radikálisan antiszemita kiadványok közül mintaszerűnek tarthatjuk *A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig* című kiadványt, amely szerint a proletárdiktatúra története abban összegezhető, hogy „Szamuely Tibor

fiúk világhorradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története. Budapest, Jaffa, 2021, 100.)

⁵⁷ Drozdy Győző: *A zsidóság és a bolsevizmus. Igazság a zsidókérdésben.* Budapest, a „Helios” sajtóipari üzem és kiadvállalat kiadása, 1919, 10.

⁵⁸ *Cselekedjünk! Magyar fajvédelmi útmutató.* Budapest, 1923, 36. – A fajvédők ideológiáját és programját ismerteti: Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Budapest, Osiris, 2007, 217–253.

és népbiztos társai a világtörténelemben nem látott kegyetlenségek kíséretében pogromozták a keresztényeket”. A „nemzsidók” nevében megszólaló szerző a „spanyol inkvizíciót felülmúló borzalmak” bemutatásával érvelt amellett, hogy a zsidókat politikailag és társadalmilag „jégre tegye” a magyar nép. Vagyis, hogy jogszabályokkal kizárják a magyar politikai és társadalmi életből a „Magyarország katasztrófáját” okozó, „bomlasztó elemet képező” „népfajt”. A röpirat szerzője a „zsidó faj” jelentette veszedelmet a herefojtó arankáéhoz hasonlította: „mely a hereföldéken tavasszal csak egy-két folt alakjában mutatkozik, őszre pedig már az egész tábla herét megfojtotta”. A *zsidók rémuralma Magyarországon* egyetlen és mindent átható üzenete tehát az volt, hogy a proletárdiktatúráért „az egész magyar zsidóság osztatlanul és egyetemlegesen felelős”, és hogy a kommunisták visszatérését csak a parazitákhoz hasonlított „zsidóság” kíméletlen szigorúságú megrendszabályozásával lehet megelőzni.⁵⁹

A zsidókérdés megoldását követelő, 1919 őszén felerősödő hangokra – példaként említhető Fehérgyarmati Csongor *Mi lesz a zsidókkal?* című röpirata⁶⁰ – és a „zsidódiktatúra” vádjára született válaszul Székely Sámuel újságíró *Felelős-e a zsidóság az ország romlásáért?* című szintén 1919-es füzeté. Míg Schönfeld József a hiábavaló asszimilációs törekvésekkel magyarázta a baloldali radikálissá vált zsidók nagy számát, és

ezért az elkülönülés tudatosítását ajánlotta zsidó olvasóinak, addig az integrációpárti Székely amellett érvelt, hogy nem szabad radikális következtetéseket levonni a történelemből, és a „közös haza” további együtt építését ajánlotta. Úgy vélte, hogy a proletárdiktatúra „zsidódiktatúraként” beállítása a keresztény középosztály részéről csak ürügy, hogy a gazdaságban és a kultúrában állami eszközökkel visszaszoríthassák a zsidókat.⁶¹ És ez a *numerus clausus* meghozatalával meg is kezdődött.

Az 1919-es „zsidódiktatúra” toposza a *numerus clausus* nemzetgyűlési vitájában

A magyar középosztály struktúrája, valamint az antiszemitizmus növekedésének első világháború alatti konjunktúrája magyarázzák tehát a *numerus clausus* 1920. szeptemberi elfogadását. Ehhez csak hozzájárult, hogy az „értelmiségi túltengés” századforduló óta létező diskurzusa⁶² még inkább teret nyert – és a mennyiségi növekedés ezúttal is átcsapott minőségi változásba – a frontról tömegével hazatért és az egyetemen maguknak helyet követelő jobboldali hallgatók ellenforra-

⁶¹ Székely Sámuel: *Felelős-e a zsidóság az ország romlásáért?* Budapest, a Kultúra Főbizománya, 1919.

⁶² Vö. Hajdu Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után. *Valóság*, 1980/7., 21–34. – Hajdu Tibor a közigazgatási állások 20. század elejére kialakult telítettségével magyarázza a szellemi és politikai élet korabeli radikalizálódását: „olyan progresszív elemek (s távolról sem csupán zsidók – hiszen ez Ady nemzedéke), melyek addig engedményeket tettek, hogy részt vehessenek a liberális reformmunkában – e lehetőség csökkenése után válnak nyílt »forradalmi ellenzéké«, a szocialisták oldalán vagy azok szövetségeseiként.” L. uo. 27.

⁵⁹ *A zsidók rémuralma Magyarországon 1919. március 21-től augusztus hó 1-ig.* [h. n.], [1919], 3-4., 17.

⁶⁰ Fehérgyarmati Csongor: *Mi lesz a zsidókkal?* Budapest, Stephaneum, 1919.

dalmi mozgalmával, az egyetemi zászlóaljakkal, a Turul Szövetség létrejöttével, és velük az antiszemita atrocitások – ne kerteljünk: a tanítás felfüggesztéséhez vezető zsidóvéresek – sorozatával.⁶³ Haller István *Harc a numerus clausus körül* című 1926-os műve szerint a jobboldali diákszervezetek önbíráskodó akciói kényszerítették rá a nemzetgyűlést, hogy a „zsidó” hallgatók arányát leszorítsák.⁶⁴ De nem mondhatjuk, hogy a Teleki-kormány túlságosan ellenállt volna az 1920 augusztusában törvényjavaslatot öltő korlátozó követelésnek, amelynek a nemzeti-ségi arányszámok megállapításába csomagolt antiszemita rendelkezését kiszervezték – a numerus clausus gondolatát lelkesen támogató Prohászka Ottokár, a kormánypárt elnökének közvetítésével – Bernolák Nándor képviselőnek, aki így bevonulhatott a magyar történelembe.⁶⁵

A „zsidókvóta” elrejtésére azért volt szükség, hogy így játszhassák ki a Népszövetségnek a trianoni békeszerződés aláírásával elfogadott kisebbségvédelmi rendelkezéseit. (Nem teljes sikerrel, a „minimum” arányszámokat meghatározó, „pozitív diszkriminációs” intézkedésnek beállított nemzeti-ségi megszorítást végül 1928-ban eltörölte a Bethlen-kormány – hogy egy olyan, a szülők

foglalkozásait figyelembe vevő kvótával helyettesítsék, ami továbbra is biztosította a zsidó háttérű hallgatók alacsony arányszámát.⁶⁶) Maguk a kormánypárti képviselők pedig jellemzően tartózkodtak a név szerinti szavazástól, mert nem akarták magukat nemzetközileg kompromitálni, annyira, hogy a törvény mellett felszólaló, a numerus clausust szorgalmazó Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter *nem*mel szavazott: voksára szükséges volt a szavazás érvényességéhez, és ugyanakkor egyértelmű volt, hogy a külföldi véleményekkel és kritikákkal kevésbé törődő szélsőjobboldali képviselők szavazataival úgyszólván elfogadják a súlyosan diszkriminatív törvényjavaslatot.⁶⁷

A numerus clausus nemzetgyűlési vitája⁶⁸ mutatja, hogy a jobboldali radikalizmus nyelve úgy szállta

⁶⁶ Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva*, i. m., 200–202.

⁶⁷ Klebelsberg Kuno sem vett részt a szavazáson, pedig ő szintén támogatta a numerus clausus gondolatát, mivel egy Bethlen Istvánhoz írt levelében azzal indokolta a zsidó háttérű hallgatókat diszkrimináló szülői foglalkozási kvóta bevezetését: nem célja, „hogy zsidó egyetemi hallgatók ezreit megint nyakára bocsássuk a nemzetnek”. Idézi: Kovács M. Mária: *A numerus clausus és a zsidótörvények*, i. m., 25. – Klebelsberg kultusza ennek ellenére konszenzusosnak mondható a jobb- és baloldalon egyaránt a népszerű kultuszminiszter legendája miatt, amit Szabó Miklós tett kritika tárgyává: Szabó Miklós: *A Klebelsberg-legendája*. In: Uő: *Múmiák öröksége. Politikai és történelmi esszék*. Budapest, Új Mandátum, 1995, 175–179.

⁶⁸ A numerus clausus nemzetgyűlési vitájának feldolgozására a Tanácsköztársaság emlékezte szempontjából Szűcs Zoltán Gábornak a rendszerváltáskori – többek között a Horthy-korszak megítélésével kapcsolatos – történetpolitikai vonatkozású parlamenti diskurzusokat elemző könyve inspirált: Szűcs Zoltán Gábor: *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban, 1989–1993*. Budapest, L'Harmattan, 2010.

⁶³ Az egyetemi ifjúság szélsőjobboldali mozgalmairól a fehérterror időszakában: Ladányi Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. – A Turul Szövetségről: Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség, 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. Máriabesnyő, Attraktor, 2012.

⁶⁴ Haller István: *Harc a numerus clausus körül*. Budapest, a szerző kiadása, 1926, 31–33.

⁶⁵ Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva*, i. m., 89–91.

meg a parlamenti üléseket, mint az „ébredők” az egyetemeket. Bár kevesebb mint két év telt el a Tisza-rendszer bukása óta, a – Takáts József megfogalmazásával – „haladáselvű, etatista és nacionalista liberalizmus” nyelvjátékát teljesen felváltotta az antiliberális jobboldali radikalizmusa – az „individualizmus csődjé” bejelentő, megváltozott kor-szellemmel együtt, nem függetlenül a politikai elit lecserélődésétől is.⁶⁹ A szótár Horthy-kori átrendeződését ihletetten illusztrálta Ignóus Pál: „Ötven évvel ezelőtt ez volt a jelszó: liberalizmus, demokrácia, felvilágosodás, emberi méltóság, polgári jogegyenlőség, nemzeti függetlenség, népszabadság, szabad gondolat, szabad sajtó, szabad lelkiismeret, szabad verseny, haladás. Ma: tekintélyi állam, totális állam, korporatív állam, munkaállam, népiség, fajiság, új rendiség, új világnézet, új szellemi front, keresztény nemzeti országlás, nemzeti öncélúság, nemzetpolitika, nemzetvédelem, nemzetszervezés, szolidaritás, reform.”⁷⁰ Ráadásul nemcsak a fogalmak változtak meg, de az egyes szavak je-

⁶⁹ Vö. „Az 1920 utáni hazai első vonalbeli politikusok 1918 előtt általában a második- vagy harmadvonalba tartoztak, az újonnan fellépő »frontgeneráció« pedig – e fiatal, harmincas éveikben járó volt katonatisztek, akik jobboldali forradalmat és fajvédő politikát sürgettek 1920-tól kezdődően – nemcsak hogy nem kötődött a kiegyezési korszak politikusai habitusához és értékeihez, hanem lenézte. Az 1918 előtti évtized legfontosabb politikusának, gróf Tisza Istvánnak szabadpiacpárti, parlamentarizmushoz ragaszkodó, a magyar liberális tradícióra felnéző eszméiért – amely konok kulturális konzervativizmussal társult – az 1920 utáni években nagyon kevesen lelkesedtek.” (Takáts József: *Modern politikai eszmétörténet*. Budapest, Osiris, 2007, 105.)

⁷⁰ Ignóus Pál „Vissza az értelemhez” című 1936-os írását idézi: Takáts József: *Modern politikai eszmétörténet*, i. m., 106.

lentése is: például a „faj” korábban etnikum jelentésű, nyelvi-kulturális fogalmát már egyre inkább egy biológiai megalapozottságú, rasszista fogalomként használták a magyar közéleti diskurzusokban.⁷¹ A következőkben a nemzetgyűlési diskurzust szétszálazva csoportosítom a numerus clausus elfogadása mellett felhozott antiszemita érveket, amelyek három, egymást is metsző halmozba sorolhatók.

Első aldiskurzusként az „értelmi-ségi túlképzés” toposzának fajvédő perspektívából történő aktivizálását azonosíthatjuk. Ez mérsékeltebb verziójában az ország nehéz helyzetére és csökkent erőforrásaira hivatkozik, amelyben a „magyar fajt” kell védeni, de a mérsékelt hangon megszólaló képviselők is szinte kivétel nélkül átcúsztak az antiszemita regiszterbe, a „népfajok” – különösen egy – „aránytalan” felsőoktatási reprezentációjának tematizálásával. Az adott kommunikációs helyzetben meg se kellett volna nevezni a zsidókat, hiszen a vita résztvevői fél-szavakból is megértették egymást, de a pozíciók rég várt újraelosztásához indokot szolgáltatató antiszemita bűnbakkereső diskurzus eldurvulásának időszakában nem is voltak esztétikai aggályaik, és bátran „zsidóztak” – legalábbis a magyar nyilvánosságban.

A törvényjavaslat előadója, Usetty Ferenc 1920. szeptember 2-i beszéde remekül példázza a mérsékelt regiszterből a radikálisba csúszást: „A két forradalom, azután a kegyet-

⁷¹ Lásd Trencsényi Balázs: *A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2011, 346–412.

len békeszerződés következtében ideiglenesen megcsonkított hazánk nem bírja el az óriási szellemi proletariátust. A magyar állam alapjai nem elégségesek arra, hogy ezt az óriási szellemi proletariátust, mely veszélyt jelentett már a múltban is, de kettőzött veszélyt jelent jelenleg, elbírja.”⁷² Bár tiltakozott, hogy a törvényjavaslat egy nemzetiség ellen irányulna, mert „nincs agresszív éle, ez csak defenzív jellegű”, de Usetty a már 1918 előtt is jelentkező túlszűfoltosságért a zsidó hallgatók nagy létszámát hibáztatta: „Okozta ezt a hirtelen felduzzadást főképp [p] az, hogy a zsidóság számarányát messze felülmúló arányban tódult az egyetemre. [...] Ha ez a túlprodukción rettentő veszélyt jelentett már a múltban is nagy Magyarországra, akkor a mai szűk határok közé szorított Magyarországra még borzasztóbb ez a veszedelem.”⁷³

Hasonló hangnemből példát Kovács Emil szónoklata, amely a társadalmat egy testhez hasonlító organizztikus metafora képével bírálta a „vízfejűséget” eredményező „értelmiségi túlképzést”: „Egy társadalom [...] csak úgy lehet egészséges organizmus, ha a szellemi része túl nem teng, mert különben hasonlít ahhoz a nyomorék, nagyfejű, vízfejű gyermekhez, akinek olyan nagy a feje organizmusa többi részéhez képest, hogy minden pillanatban elrántja, aminek folytán elesik és veszedelembe jut.”⁷⁴ De az oktatáspolitikai és a gazdasági érvek – a

túlképzés elkerülése, a hallgatószám korlátozásával a finanszírozás biztosíthatósága – sorjázása után Kovács is a „nemzeti” szempontból érvelt is a „szelekció” mellett, a zsidóknak a magyarságot fojtogató túlsúlyára hivatkozva: „nem nekünk van szükségünk a zsidóságra, hanem a zsidóságnak lesz az idők végéig szüksége erre a magyarságra és minden népre, amely elég balek, hogy engedi a nyakára nőni.”⁷⁵ Kovács Emil tehát parazitaként azonosította a zsidókat – akár *A zsidók rémuralma Magyarországon* című kiadvány – ezért a numerus clausust kiterjesztette volna a középiskolákra is, mivel úgymond „ugyanazok a [...] nemzetiségi veszélyek ott is megvannak”.⁷⁶ Haller István az 1920. szeptember 21-i hozzászólásában nem zárta ki a későbbi középiskolai szabályozást, de hangsúlyozta, hogy előbb az egyetemeken kell rendet teremteni, mert „fejétől búzlik a hal”.⁷⁷

Bernolák Nándor is kifejezetten antiszemita érveléssel, a zsidók (nem nevezte őket nevükön, csak az antiszemita sztereotípiák köztudomására apellálva utalt rájuk) visszaszorításának igényével beszélt az egyetemi hallgatószám aránytalan „faji” megszüntetését problematizálva, miközben

⁷² Kovács Emil 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, 452.

⁷³ Kovács Emil 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, 457.

⁷⁴ Haller István 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, 465. – Nagy Péter Tibor ismerteti azokat az érveket, amelyek miatt a középiskolában nem került sor a numerus clausus 1920-as bevezetésére, ezek közül az egyik az volt, hogy „az egyetemi zártkörűség az értelmiségi túltermelés elkerülésének jelszavával az antiszemita cél megnevezése nélkül is betervezhető és később védhető volt”. (Nagy Péter Tibor: *A numerus clausus – 75 év után. Világosság*, 1995/2., 72.)

⁷² Usetty Ferenc 1920. szeptember 2-i felszólalása. *NN*, 148.

⁷³ Usetty Ferenc 1920. szeptember 2-i felszólalása. *NN*, 149.

⁷⁴ Kovács Emil 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, 449.

tagadta, hogy a törvényjavaslat elnyomó lenne, ehelyett „jogos önvédelemről” beszélt.⁷⁸ Schandl Károly is a „fajvédelem” imperatívuszával indokolta a pozitív diszkriminációként keretezett törvényt, hangsúlyozta, hogy nem antiszemitizmus vezeti a törvényjavaslat elfogadásának szorgalmazásakor, de ő is hivatkozott a „bomlasztó erőkre”, amelyek „zsidó cégér alatt iparkodtak a magyarsággal szembeszállani olyan időben, amikor a magyarság élet-halálharcáról volt szó”.⁷⁹ Ezzel vélhetően a Galilei Kör tagjainak az első világháború alatti antimilitarista tevékenységére utalt, Schandl ugyanis az agráriusok támogatta diákszövetség, a Széchenyi Szövetség vezetőjeként már a megalakulásától ellenfele volt a szabadgondolkodó diákegyesületnek, amelynek tagjai közül felülreprezentáltak volt az asszimiláns, felekezetüket elhagyó, ateista zsidók.⁸⁰

Prohászka Ottokár is tiltakozott az antiszemitizmus vádjá ellen, szerrinte a numerus claususszal csak azoknak a hallgatónak akarnak helyet biztosítani a túlsúfolt egyetemeken, akik a fronton „véreztek”. De mivel a keresztényszocialista püspök a nemzetgyűlésben egyike volt azoknak, akik megidézték a „lógós zsidók” toposzát – az első világháborús veszteségekről szóló állstatisztikákra hivatkozva –, nála is egyértelmű volt, hogy a zsidók rovására akarná biztosítani a „magyar

középosztály számára a kenyeret”.⁸¹ Dinich Vidor is csak azért bírálta az általa végül meg nem szavazott tervezetet, mert azt nem tartotta elég radikálisnak: „a magam részéről azt kívánom, hogy legalább tíz esztendőig a magyar egyetemekre zsidó hallgatót ne lehessen felvenni”.⁸²

Gömbös Gyula is azt hangsúlyozta, hogy bár a numerus clausus hivatalosan a túlképzési problémát kezelné, „tulajdonkép[pen] a magyar faj védelméről van szó”, és hozzátette, hogy a „magyar faj védelmét” szolgáló törvény „természetesen zsidóellenes is”.⁸³ Mivel: a „zsidó fajnak Magyarországon való elhatalmasodásával állunk szemben”, és a későbbi miniszterelnök a „zsidó túlhatalom” bizonyítékaiként azonosította a fehérterrortól szóló „rágalmakat” is: „A szabadkőművesség, a szociáldemokrácia, az összes internacionális szervezetek révén a zsidóság nemcsak bent az országban, hanem kifelé is uralta a helyzetet és még ma is uralja [...] Hiszen a fehér terrortól szóló mesék nem egyebek, mint az internacionális összeköttetések kihasználása.”⁸⁴ A probléma súlyosságát érzékeltető a „betegség” metaforájához nyúlva az operáció szükségességét hangoztatta: „nem egy lázbetegről van szó, akit borogatásokkal lehet elintézni, itt operációra van szükség, erős vágás-

⁷⁸ Bernolák Nándor 1920. szeptember 3-i felszólalása. *NN*, 185.

⁷⁹ Schandl Károly 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, 336–337.

⁸⁰ Lásd: Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták*, i. m., 100–102.

⁸¹ Prohászka Ottokár 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, 344–345. – Lásd: Fazekas Csaba: Prohászka Ottokár és a numerus clausus. In: *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Budapest, Nonprofit Társadalomkutató Egyesület, 2011, 78–105.

⁸² Dinich Vidor 1920. szeptember 20-i felszólalása, *NN*, 357.

⁸³ Gömbös Gyula 1920. szeptember 17-i felszólalása, *NN*, 371–372.

⁸⁴ Gömbös Gyula 1920. szeptember 17-i hozzászólása, *NN*, 372.

ra, hogy ez a kérdés végérvényesen a zsidóság érdekében is kiküszöbölhető legyen”.⁸⁵ Vagyis Gömbös egyszerre tagadta a fehérterror létét, „zsidó rágalmaknak” állítva be az arról szóló híreket, és igényelte ugyanakkor a metafora poétikája szerint mindig vérrel járó „operációt” is.

A második aldiskurzus már célzottan tematizálta a zsidók vélt „nemzetietlenségét”, és már nemcsak a hallgatókat, hanem azokat a „veszélyes” radikalizmussal vádolt oktatókat is támadta a „zsidó lélekkel” kapcsolatos negatív sztereotípiák aktivizálásával, akik úgymond „alkatilag” képtelenek arra, hogy nemzeti elkötelezettségű értelmiséget neveljenek ki. Ezen diskurzus „főszörnye” az a Pikler Gyula, aki ellen már 1901-ben és 1907-ben is hecckampányt szerveztek „keresztény-nemzeti” hallgatók. A Budapesti Egyetem jogbölcseleti professzorát, Pikler Gyulát – a Jászi Oszkár körének *Husadik Század* című szociológiai folyóiratához kötődő, baloldali radikális társadalomtudósokat tömörítő radikális Társadalomtudományi Társaság elnökét – „belátásos” elmélete miatt támadták meg. Pikler evolucionista-történelmi materialista alapon szembement a korban domináns természetjogi elképzelésekkel, és azt tanította, hogy a nemzet, az állam és a törvények nem egy isteni igazságból levezethetők, hanem emberi szükségletek kielégítésére jönnek létre, ezért az államformát és a törvényeket a tradíciók helyett az adott kor szükségleteinek megfelelően kell alakítani. A legnagyobb felháborodást Piklernek a nemzettel

kapcsolatos megállapításai váltották ki. E szerint a nemzetek, és így a magyar nemzet is, nem örök életűek. Egy meghatározott kor szükségleteire válaszolva jöttek létre, amikor a törzsnél, nemzetségnél már magasabb szervezeti-társulási formákat igényeltek az emberi szükségletek. Ennek – és az evolucionista logikának – megfelelően a jövőben el fog következni az idő, amikor a nemzetet is felváltják a nemzetnél nagyobb egységek, szervezeti formák, legvégül az „örök békét” megteremtő világgállam.

Piklert azzal vádolták, hogy becsméri a nemzetet és a kereszténységet, hallgatói körében pedig cinizmust terjeszt azzal, hogy a történelem mozgatórugójának a magasztos célok helyett az anyagi érdekeket teszi meg. Mindezért – elsődlegesen a Szent Imre Kör tagjai – az egyetemről eltávolítását követelték, előadásait tüntetésekkel kezdték zavarni, Pikler azonban rendkívül népszerű előadó volt, tanítványai kiálltak mellette, és a jogásztanítványokhoz idővel orvosok, gyógyszerészek, mérnökök és kisebb számban bölcészek is csatlakoztak, akik Pikler esetében a tudomány és az oktatás szabadságának ügyét pillantották meg. Piklerből amolyan század eleji magyar Galilei lett: a tudós, akit el akarnak hallgattatni. A Pikler mellett kiálló szabadgondolkodó diákok alapították meg 1908-ban a Galilei Kör, az antimilitarista tevékenysége miatt 1918 elején betiltott – és a szélsőjobboldalon csak „Galíciai Körnek” csúfolt – baloldali radikális diákegyesületet.⁸⁶ A zsidó

⁸⁵ Gömbös Gyula 1920. szeptember 17-i hozzászólása, *NN*, 372.

⁸⁶ A Pikler-heccekről és azok szerepéről a Galilei Kör megalakulásában: Csunderlik Péter:

származású, radikális oktatók és tanítványaik jelentette állítólagos fenyegetést problematizáló – és ezért az egyetemről eltávolításukat követelő – aldiskurzus súlyát jelzi, hogy a „tördőfés”-legendát expresszív megfogalmazó Tormay Cécile *Bujdosó könyve*, az 1918–1919-es forradalmakról szóló Horthy-kori memoáriródlalom⁸⁷ talán legnagyobb hatású darabja, a háborúellenes, röplapokat terjesztő galileistákat tette felelőssé az első világháborús vereségért.⁸⁸

A Houston Stewart Chamberlain nézeteitől befolyásolt Gömbös Gyula a központi hatalmak vereségét is annak tulajdonította, hogy Németországban és az Osztrák–Magyar Monarchiában jóval nagyobb arányban található zsidók, ugyanis „a világháborúban a zsidók száma az egyes államokban kifejtett ellenállás nagyságával fordított arányban van”. A „zsidók” hazafiatlanságával kapcsolatban az oroszországi magyar hadifoglyok közül a bolsevikok közé álltak állítólagos statisztikáját idézve jelentette ki: „az egész oroszországi bolsevista mozgalomban közreműködő magyar tisztikarnak nagy-nagy százaléka, körülbelül 95%-a volt zsidó, 5%-a volt csak keresztény”. Mert: „a magyar nép természetével össze nem fér az, hogy kommunista legyen”.⁸⁹

Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták, i. m., 92–106.

⁸⁷ Az 1918–1919-es memoáriródlalmat elemzi: Romsics Gergely: *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában*. Budapest, L'Harmattan, 2004.

⁸⁸ Lásd: „Tüdőveszes diákok” – A galileisták képe Tormay Cécile *Bujdosó könyvében*. *Kommentár*, 2012/3., 66–78.

⁸⁹ Gömbös Gyula 1920. szeptember 17-i felszólalása, *NN*, 373–374. – Gömbös az 1918–1919-es forradalmakkal kapcsolatos benyomásait

Bernolák Nándor nyomatékostotta is, amikor a numerus clausus meghozatalának fő indokaként a „nemzethűséggel” kapcsolatos aggályokat jelölte meg, hogy: „az ifjúság egy jó része – és ezek közt túlnyomó számban voltak zsidók [...] a proletárdiktatúra alatt, de sőt már az első forradalom idején szintén elvesztette fejét és nemzetbontó eszmék szolgálatában állott, sőt egyenesen olyan tevékenységre is vetemedett, hogy őket az egyetemről ki kellett zárni. Világos, hogy az ilyen embereket oda többé beengedni nem szabad.”⁹⁰ Bernolák a zsidó származású oktatók radikalizmusát, túlzott intellektualizmusát és utilitarizmusát vádolta az őszirózsás forradalom előkészítésével (noha annak „atyja” valójában az első világháború volt⁹¹): „a zsidóságnak egyik alapvető tulajdonsága, amely részben erénye is, az a túlzott intellektualizmus, amely az érzelmi, kegyeleti szempontokat sokkal inkább háttérbe szorítja, és előtérbe inkább az utilitarisztikus szempontokat helyezi. Nem véletlen

egy egész füzetben összegezte, amelyben egy Nemzeti Hadsereg hiánya és a vélelmezett magyar-zsidó ellentét felől tekintett vissza az eseményekre. Lásd: Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Budapest, a Budapesti Hírlap és a Honvédelem Sajtóvállalat kiadása, 1920.

⁹⁰ Bernolák Nándor 1920. szeptember 3-i felszólalása, *NN*, 185.

⁹¹ Ugyanis az 1918. október 30–31-i őszirózsás forradalom a széles körben elterjedt vélekedéssel szemben nem a világháborús vereség okozója volt, hanem éppen azért tört ki, mert az Osztrák–Magyar Monarchia Németországgal szövetségben elvesztette a világháborút. Lásd: Csunderlik Péter: A „diadalmas forradalom”-tól a „patkánylázadásig” – Az őszirózsás forradalom emlékezete és öröksége. In: Uő: *Csupa hajdani eszelős. Írások az 1900–1945 közti Magyarországról és emlékezetéről*. Budapest, Napvilág, 2020, 96–104.

az, hogy pl. a budapesti egyetemen az utilitarisztikus filozófiának a tanára [ti. Pikler Gyula – Cs. P.] és ezzel egy nagy iskolának megalapítója ép[p]en egy zsidó professzor volt, aki a filozófia terén igen jelentékeny, komoly, tiszteletreméltó névre tett szert, aki azonban azzal, hogy itt egy ilyen iskolát alapított és maga köré gyűjtötte a sajtáságosan nemcsak hasonló gondolkodású, de hasonló fajtájú embereket, igen jelentékeny részben előkészítőjévé vált, – amint azt ő maga is elismerte – bizonyos mértékig atyjává vált a forradalomnak, amely az országot felforgatta. [...] Ott voltak Pikler vezetése mellett Jászi, Kunfi, Szende, Rónai [ti. a Társadalomtudományi Társaság később politikai szerepet vállaló tagjai – Cs. P.] és mások, részben olyanok, akik már nem élnek, részben olyanok, akiknek igen nagy szerepük jutott a Károlyi-forradalomban, akik népbiztosok és általában a felforgatás legerősebb eszközei voltak, majdnem kivétel nélkül zsidók, akik a keresztény világfelfogás és a magyar nemzet történelmi hagyományai ellen oly vakmerőséggel támadtak”.⁹²

Haller István szerint is a Galilei Körből indult ki „minden forradalmi láz”, és ezért a radikalizálódásra hajlamos zsidó hallgatók, valamint a „nemzetietlen”, „destruktív” tanokat oktatók kirekesztéséről beszélt: „Nekünk vissza kell adnunk a legfelsőbb oktatást tudományos és nemzeti hivatásának. [...] Várunk először is tudósokat, de nem Piklereket, nem Jásziakat, nem Alexandereket [ti.

Alexander Bernát⁹³ – Cs. P.]; nem olyanokat várunk, akiknek legfőbb törekvése abban merül ki, hogy lerombolják azt, amin építeni kellett volna tovább, nem olyan tudósok kellene nekünk, akik a szociológiából közvetítenek, de csak azt, ami dekomponáló, ami romboló, csak azt közvetítik, ami nemzettagadó érzéseket és lázadó hajlamokat nevel [...] Nem olyan tudósok kellene nekünk, akiknek legfőbb céljuk, hogy idegenben keletkezett elméleteket erőltessenek rá a magyar nemzetre, hanem megfordítva, akik a magyar lélekből kitermelt igazságokat akarnak elismertetni a külfölddel.”⁹⁴ Haller a törvény szeptember 21-i záróvitájában is a liberalizmust és a tanszabadságot tette felelőssé azért, hogy „nemzetellenes”, radikális értelmiségiek kerültek ki a magyar iskolarendszerből, ezért érvelt a korlátozás mellett: „egy nemzet nem ismerhet el olyan szabadságot, amely az ő élete, érdeke és jövője ellen irányul”.⁹⁵

Prohászka Ottokár is annak fontosságát hangsúlyozta, hogy kiszűrjék az egyetemi oktatásból a „destruktív irányzatokat”, és a „faji önvédelemre” hivatkozva állt ki a tanszabadság eltörlése mellett.⁹⁶ Schandl Károly is a numerus clausus egyik fő érvének tartotta, hogy a magyar egyetemek „ne legyenek a bom-

⁹² Bernolák Nándor 1920. szeptember 3-i felszólalása. *NN*, 187. – Hermann Miksa is Jászi Oszkárt és „táborát” tette felelőssé az ország helyzetéért az 1920. szeptember 16-i felszólalásában. (*NN*, 354.)

⁹³ A Jászi Oszkár köréhez nem tartozó Alexander Bernát „bűne” az volt, hogy elvetette a „nemzeti szellem” változatlanságát, és nemzetfogalma tisztán kulturális volt, kizárva belőle az etnikai elvet. Lásd: Trencsényi Balázs: *A nép lelke*, i. m., 349.

⁹⁴ Haller István 1920. szeptember 2-i felszólalása. *NN*, 151.

⁹⁵ Haller István 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, 467.

⁹⁶ Prohászka Ottokár 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, 345–346.

lasztó törekvéseknek melegágyai”.⁹⁷ Zákány Gyula katolikus pap, az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik szervezője pedig az „egyetemi ifjúság” – vagyis az antiszemita atrocitásokért felelős jobboldali radikális diákcsoportosulások – igényére hivatkozva követelte a tanszabadság eltörlését, amelyet kihasználva a galileisták úgymond „felforgatták” az egyetemi életet. (Noha a századelő egyetemi összecsapásait éppen a „keresztény-nemzeti” fiatalok szabaddították el a Budapesti Egyetem „elzsidósodása” ellen tiltakozó 1901-es első „kereszt-heccel”).⁹⁸ Az erőszakos cselekményekre – vagyis a fehérterrorba – torkolló antiszemita indulatokra a „láz” metaforáját használta, amely bár megviseli a beteget, de legyőzi a betegséget.⁹⁹

Végül a harmadik – legjelentősebb – aldiskurzusba a numerus clausus indokaként a magyar keresztényeket terrorizáló „zsidódiktatúraként” beállított Tanácsköztársaság negatív emlékezetére hivatkozó érvek sorolhatók. Ahogy Karsai László is megállapítja, az első világháború utáni Európa első antiszemita törvényének „ürügye” „a »zsidó kommunisták« vezette Tanácsköztársaság volt, és az ellenforradalmi rezsim vezetői, ideológusai és propagandistái azzal nem törődtek, hogy a magyar zsidók 99%-a őszintén gyűlölte az ő tulajdonukat is fenyegető kommunistákat”.¹⁰⁰ A Tanácsköztársasá-

got a felületesen asszimilált zsidók művének tartó felszólalók a proletárdiktatúráért a zsidók „térfoglalása” ellen nem fellépő, dualizmus kori liberális politikát hibáztatták, így ezek a törvényhozók éppen arra voltak a legbüszkébbek a numerus clausus kapcsán, amiért a bírálók elfogadhatatlannak tartották a javaslatot: az antiliberális jellege miatt.¹⁰¹

Haller István kultuszminiszter szerint: „Az a liberalizmus, amely nálunk volt, az egy szásrétű köpenyeg volt, melynek fedezete alatt mindent be lehetett ide lopni és mindent ki is lehetett innen vinni. [...] Egynéhány évtizedes liberális politika Magyarországon okozta azt, hogy túl a tengeren kétféle millió vérünk van, aki nem tudott a mi élet-halálharcunkban résztvenni. S egyik oka annak, hogy elvesztettük a világháborút, az is, hogy a liberális politika tétlenül nézte, – mert a bálványokhoz nem mert hozzányúlni – hogy folyik ki a vérünk Fiumén keresztül százezer és százezer ember erejében. [...] S kárpótlás volt ezért az a félmillió zsidó, aki liberális védelem alatt Galíciából idejött.”¹⁰² Prohászka Ottokár egyenesen úgy konkludált, hogy „a magyar állam egy világtörténelmi bűnt követett el, mikor ép[p]-

⁹⁷ Schandl Károly 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, 336.

⁹⁸ Szabó Miklós: Az 1901-es egyetemi „keresztmozgalom”. (Adalék a magyar szélsőjobboldal előtörténetéhez.). *Történelmi Szemle*, 1970/4. 483–516.

⁹⁹ Zákány Gyula 1920. szeptember 2-i felszólalása. *NN*, 166.

¹⁰⁰ Karsai László: A magyar holokauszt egyes

vitatott kérdései. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései. Konferencia. MTA Székháza, Díszterem, 2020. szeptember 14–15.* Budapest, Kossuth, 2020, 138–139.

¹⁰¹ Ahogy az antiliberalizmussal kapcsolatos aggályokat félresöpörő Schandl Károly kifejezte: „a türelmetlen magyar társadalom előtt [...] azt hirdetjük, hogy intézményesen és törvényes eszközökkel fogjuk megvédeni a magyar faj érdekeit, [...] nem szabad megtörténnie, hogy e törvényes intézkedéseket félretegyük a liberalizmus szent jelszaváért”. (Schandl Károly 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, i. m., 340.)

¹⁰² Haller István 1920. szeptember 21-i felszólalása. *NN*, i. m., 466.

en a liberalizmus cégére alatt [...] megengedte azt a beszüremkedést”, amelynek eredménye úgymond a zsidók 1918–1919-es politikai hatalomátvétele lett.¹⁰³

Dánér Béla, *A zsidókérdés magyarországi megoldása* című 1919-es füzet szerzője szerint „a földmivelő magyar nép nyakára zúdította a le-tűnt liberális korszak a majdnem rablással határos kereskedelmi ösztönrel felruházott zsidó fajt”, és kifejezte, hogy „mindnyájan ellenségei vagyunk annak a liberalizmusnak”. Hibáztatta azokat, akik naiv módon nem vettek tudomást arról, hogy a „szabadság” és „egyenlőség” jelszavai mást jelentenek a magyaroknak és a „zsidóknak”: a szabadságból „zsidó tanszabadság”, a destruktív gondolatok áradása lett. Továbbá: „Az egyenlőség magyar elgondolásában a jobbágytság felszabadításához és a zsidók recepciójához vezetett. Az egyenlőség zsidó elgondolásában a magyar faj pusztulásához, a magyar faj kivándorlásához és a bolsevista zsidó uralomhoz vezetett.”¹⁰⁴ A törvényt pedig valószínű következménye miatt ajánlotta elfogadásra: „A numerus clausus, ha nem is bevallott célja, de én szerintem azt kell hogy eredményezze, hogy a zsidók innen kivándoroljanak”.¹⁰⁵

Milotay István is emellett foglalt állást, hogy a proletárdiktatúra létrejötté visszamenőleg diszkreditálta a liberális elveket: „nem tudom elképzelni a liberalizmusnak nagyobb megcsúfolását, mint ami a prole-

tárdiktatúra formájában történt, a liberalizmus elveivel, mely a legbrutálisabb, legszörnyűbb zsarnokságot zúdította ránk, ugyanazokkal a szellemi erőtenyezőkkel az élén, amelyek nálunk tulajdonkép[p]en a liberalizmust is vezették és irányították”.¹⁰⁶ Dinich Vidor szerint a dualizmus kori gazdasági és kulturális térfoglalás után a „zsidók” az 1918–1919-es forradalmak idején kaparintották meg a politikai és gazdasági hatalmat, olyan negatív következményekkel, ami indokolja az „önvédelmi” célból meghozandó numerus clausust.¹⁰⁷

Gömbös Gyula a közelmúlt „egyedüli praktikus és használható részének” azt tartotta, hogy rávilágított arra a „nagy veszedelem”-re, amellyel szemben áll a magyarság. Értelmezésében nemcsak a Tanácsköztársaság, hanem az őszirózsás forradalom „trikolórba öltöztetett bolsevizmusa” mögött is a szabadkőművesség állt, amit a „zsidó világoralmi törekvések” eszközeként írt le Friedrich Wichtl *Világszabadkőművesség, világforradalom, világköztársaság* című 1919-es füzeté¹⁰⁸ nyomán. (A szabadkőmű-

¹⁰⁶ Milotay István 1920. szeptember 18-i felszólalása. *NN*, i. m., 398.

¹⁰⁷ „Évtizedekkel ezelőtt a zsidóság mindent elkövetett, hogy úgy a politikai, mint a katonai hatalmat kezébe kerítse. Ezt elérte a bolsevizmus alatt és tudjuk, hova juttatta a nemzetet. Tehát csak önvédelmi szempontból cselekszünk akkor, amikor a zsidóság ellen védekezünk.” (Dinich Vidor 1920. szeptember 20-i felszólalása. *NN*, i. m., 358.)

¹⁰⁸ Friedrich Wichtl: *Weltfreimaurerei, Weltrevolution, Weltrepublik*. München, J. F. Lehmanns Verlag, 1919. – Az első világháborúért és az 1917-es bolsevik hatalomátvételt is a szabadkőműveseket felelőssé tevő Wichtl hírhedt munkájának jelentőségéről a szabadkőművesség-ellenes összeesküvés-elméletek terjesztésében: Daniel Pipes: *Összeesküvések. A paranoia évezredes története*. Budapest, Agave, 2007, 131., 139., 184.

¹⁰³ Prohászka Ottokár 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, i. m., 350.

¹⁰⁴ Dánér Béla 1920. szeptember 20-i felszólalása. *NN*, i. m., 429–430.

¹⁰⁵ Dánér Béla 1920. szeptember 20-i felszólalása. *NN*, i. m., 432.

vesség ellenforradalmi démonizálása vezetett oda, hogy 1920-ban betiltották a szabadkőműves-páholyok magyarországi működését,¹⁰⁹ amit a Tanácsköztársaság egy évvel korábban szintén megtett, hiszen a toleranciát hirdető polgári mozgalom inkompatibilis volt az osztályharcot folytató proletárdiktatúrával.)

Végül Hermann Miksa műgyetemi tanár, a Bethlen-kormány későbbi kereskedelemügyi minisztere is „zsidódiktatúraként” állította be a proletárdiktatúrát, amikor felidézte, hogy a Tanácsköztársaság idején miként terrorizálták a keresztény műgyetemi hallgatókat, így megérti azok bosszúját a fehérterror idején: „én a proletárdiktatúra alatt itt voltam ezekkel a diákokkal és én is átéreztem azokat a keserveket, melyeket ők éreztek. Nap-nap után ki voltak téve a legrettenetesebb szekatúráknak és kegyetlenkedéseknek. Odaállították őket a falhoz, puskát szegeztek nekik, ütötték-verték őket. Ahhoz nem kell statisztika, de tény, hogy a felbujtók, a terrorkunk odahozói kivétel nélkül zsidók voltak.”¹¹⁰ A numerus clausust a törvénytelen zsidóverésekkel szemben a törvényes törlesztésnek tekintette, miképp megfogalmazta: „itt van ma a leszámolás ideje”.¹¹¹

Az „úri középosztály” „törvényes” leszámolása a rivális zsidó polgársággal a numerus clausus meghozatalával meg is kezdődött. Már csak a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitáját feldolgozva is egyértelmű, hogy arra a politikai elit is elsődlegesen a „zsidóság” visszaszorítását célzó törvényként tekintett, még ha a külpolitikai kényszerek miatt azt igyekeztek leplezni. Így a numerus clausust okkal nevezhetjük zsidótörvénynek, amelyet az 1919-es „zsidódiktatúra” toposzával igyekeztek igazolni. Hogy a Tanácsköztársaság vezetőségén belül a „zsidó” rekrutáció felemlegése mennyire nem a zsidók 1918–1919-es szerepvállalásából, hanem az 1919 utáni, a társadalmi javak újraelosztását az antiszemita ideológiával legitimálni akaró politikából adódott – miképp a vörösterorra adott válaszként beállított fehérterrorban is jelentős szerepet játszott a haszonszerzési motiváció¹¹² –, az jelzi legtisztábban, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártjának legradikálisabb híveinek számító rokkant katonákkal kapcsolatos Horthy-kori törvényhozási vitákban fel sem merült, hogy az 1918–1919-es pártszimpátiájuk miatt büntetni kéne őket. Tőlük ugyanis nem volt mit elvenni.

¹⁰⁹ L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században*. Budapest, Kossuth, 1977, 44–53.

¹¹⁰ Hermann Miksa 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, i. m., 355.

¹¹¹ Hermann Miksa 1920. szeptember 16-i felszólalása. *NN*, i. m., 356.

¹¹² Lásd: Béla Bodó: *The White Terror. Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921*. London – New York, Routledge, 2019.

Imre Flóra

Éjszakánként

éjszakánként hangos a repülőzaj
Turnusszal Cleopatrával próbálkozom
lőpormentes mitikus háborúkkal
idegrendszerünkben a borzalom

mindannyian menekülők vagyunk
az izmok görcsösen rándulnak össze
csontjainkban sáros sivatag út
ujjunk begyén az ismert tárgyak veszte

álmunkban is a magárahagyottság
sün-póza fáj mellkast szorít a kar
a bízhatatlan ég csak önti mocskát
fuldoklik aki csak élni akar

fuldoklik gyöngédség és értelem
az éjszaka sötétségeiben

Vörös István

A biztos tisztaság végül

Nem tartozik a sikeres pasik sorába,
a sikert elérte és régen nem kívánja,
a siker a sikertelenek vágya csak,
ő mindent megkap, egyszerűen ráakad.
A halállal kötött alkujuk garantálja,
helyette mindig más kerül a másvilágra.
Megszerzi, de mégse a jólét kell neki,
az önkényesség szabadságát élvezi.
A változást felforralja, majd hűlni hagyja,
az apró lesz a nagy, és kicsi a nagyja,
hogy mit miért tesz, nem érthető senkinek,
ez csak gyakorlat, és nincsenek elviek –
ez elmélet, ami mindig valóra válik,
sok barátja követi vakon a halálig.
A buta titkot épp a halál látja meg:
Semmit se adtál soha, sehol, senkinek,
ők mégis úgy érzik, hogy mindent tőled kaptak,
ha visszafele is, de tempósan haladnak,
te nem nevensz rajtuk, mert te is elhiszed,
az ártatlanság-harc tartja az életed
a mindennapiság fölött, közel a mennyhez.
De a biztos tisztaság végül is beszennyez.

Állatmese

Ha varázslónak nem lehet maradni,
milyen alakot kéne fölvegyél?
Nagyon is számít, hogy az az alak mi,
biztos nyugalom, vagy titkos szenvedély.

Mire mehetsz majd macskabőrbe bújva?
Vagy az segít, hogyha kígyó leszel?
A szamárfej a gazdáját megóvja?
A kutyajelmez elég jó lepel?

Valami változott, de ne keresd, mi volt az,
eddig is kevesen lehettek tigrisek,
leginkább hamis bömbölések szóltak,

csak izgattak, de végül is minek?
Milyen állatnak kedvez majd a holnap?
A torz összefüggéseket ki érti meg?

56

Menekült-töredékek

Az urak, az urak,
a háború hős urai!
Jár nekik hódolat?
Azt nézd inkább, a vége mi.

Azt nézd, hogy mi van közbe,
a világ mért van összetörve,
és mért változott meg örökre?

+

Ki a magyar, ki a magyar?
Magyarrá menekültük önmagunk,
azt tesszük, amit a háború akar,
de magunk nem is akarunk.

Orosz vagyok, vagy ukrán, vagy ruszin?
Magyarul vannak erről a kérdéseim,
válaszolni oroszul tudnék,
ezen a nyelven beszél hozzám az öröklét.

+

Mért ne politizáljunk?
Habár már az Isten is ráunt,
a politika teremti világunk.

A világunk teremti Istent.
Attól olyan unalmas itt lent,
amikor semmi titok nincsen.

A teremtés helyett megfosztás,
és utak helyett csupa korlát,
nyugalom helyett fegyverzsongás.

A politika teremti az Istent,
ott lakik tévedéseinkben,
egy lövésre semmibe lebben,

ahonnan hazugságok jönnek,
az egyik azonnal ránk förmed:
Töröljed le gyorsan a könnyed!

Miről ismerni föl a szenvedést?

Miről ismerni föl a szenvedést?
Korántsem az öröm hiánya,
belém szúr, mint egy ferde kés,
az egészséges részt kivágja.

Mindig van némi fájdalom,
szúrások lélekben és testben,
az igazság marad a rágalom.
Ilyen ürességet sose éreztem.

A pusztulás közelsége, tudata,
kudarccal és veszélyeztetettséggel,
hogyan hazamérhetek már soha,
a menekülésből nincsen menekvés.

Itthon vagyok-e, ahol vagyok?
Vagyok-e ott, ahol nem otthon?
Elhangozhatnak erről szólamok,
szerződésemmel a világgal felbontom.

Ülök a világ peremén,
a lábam a hideg semmibe lóg le,
ez csak iszonyatkezdemény,
visszazuhog a földre.

Odze György

Carpe Diem

Műfaj: melodráma

Meg fog halni a feleségem, mondta egyszer csak Gerő Laci. Volt ebben valami, a folyamatossága, a jelenidejűsége, a be-nem-fejezettsége, mint amikor az ember rátette a hangszedőt a bakelitlemezeire és várta, hogy a sercegések után végre megszólaljon a zene, ott álltunk az erkélyen, a Böszörményi úton, teljesen másról beszélgettünk, ő cigarettázott, néztük, hogyan kanyarodik le a hegyről az ötvenkilences villamos, mint fiatakorunkban, igen, volt ebben a mondatban valami durva, elháríthatatlan tragédia. Igen, vannak ilyen történetek. És biztos, kérdeztem én, mert az ember ilyeneket szokott kérdezni. Vannak csodák, van olyasmi, hogy az emberi akarat és az elszántság, meg ehhez hasonlók, bár én magam ebben soha nem hittem.

Ráadásul éppen Gerő, akinek az élete az volt, hogy nőket hódított, nem is akármilyeneket, csak a legjobbakat, a legszebbeket, a legnehezebben hódíthatókat. A hódítások mindig fontosak voltak, fontosabbak, mint minden más. És persze, a házasságában is voltak hódító időszakok. Amikor megszületett Juli, azt mondta, hogy a dolgok majd megváltoznak, most már a családi élet a legfontosabb, de a dolgok nem változtak meg.

– Talán bizony nem szereted Pannit? – kérdeztem tőle akkoriban.

– Nagyon szeretem – felelte.

Sokszor aludt itt, nálam, a Böszörményi úton, amikor összevesztek. Én voltam a régi barát, az egyetlen, aki maradtam a középiskolás időkből, aki ismerte őt, akiben bízott, egyedül éltem, végül is nem volt nagy dolog az ilyesmi, de már nem örültem neki. Vagy kényes lettem, az is lehet. Más szaga lett a lakásnak, idegenszaga, ezért még bejárónóm sem volt soha.

– Szóval ez van Pannival – mondta kétségbeesetten.

Igen, voltak előjelek, az ember minden fejfájásnál agydaganatra gyanakszik, mi másra is gyanakodna, aztán meg arra gondol, hogy minden ember minden fejfájásnál agydaganatra gyanakszik, az orvosok pedig hülyének nézik, de a biztonság kedvéért azért mégis elmegy egy orvoshoz, ez is olyan nevetséges dolog, az ember milyen erőfeszítésekre képes a biztonság kedvéért, miközben a világ egyfolytában bizonytalan körülötte. Így aztán, csupán a biztonság kedvéért elmentek a közös barátunkhoz, Zibner professzorhoz, aki azonban csak rápillantott Pannira, ugyan már, mondta jókedvűen, bele-nézett a szemébe és elvégzett egy röntgenvizsgálatot is, miközben ők ketten ott ültek reszketve a kórház folyosóján, várták az eredményt, semmi baj, lobogtatta meg a felvételt szinte vidáman Zibner, mintha valami csatát nyertek volna a betegség ellen, valójában azonban Zibner már akkor pontosan tudta, hogy mi a helyzet, de nem akarta megmondani, nem, azt nem ő fogja régi barátjának, Gerőnek meg az ő feleségének, Panninak megmondani,

hogy mi van a felvételen. Az orvosok ilyenek, szeretik kerülni a kellemetlen helyzeteket, mert tudják, hogy a betegek jó híreket akarnak hallani, aztán, néhány héttel később Panni egyik reggel rosszul lett a konyhában, miközben Gerő vidáman borotválkozott a fürdőszobában, és egy hét végi ausztriai kiránduláson gondolkodott, amit már régen terveztek, mert Pannival, amióta doktor Zibnernél voltak, úgy látszott, minden rendben van. Gerőnek jól ment, mindenre volt pénzük. Gerőnek mindig jól ment, már fiatalkorában egy vállalat főmérnöke lett, találékony, okos, kitartó és ravasz volt, ügyesen tudott egyensúlyozni a vezetők hiúsága és saját elgondolásainak megvalósítása között, senkit sem ismertem, aki ilyen erőteljesen és féktelen lendülettel tudott volna meggyőzni másokat, aki ennyire tudatában lett volna a saját céljainak és érdekeinek, másrészt ennyire tudta és akarta volna élvezni az életet. Carpe Diem. Rendszeresen jártunk át Krakkóba az ő Moszkvicsán, dollárban fizetett a lakosztályért az InterContinentalban, ami a legelőkelőbb szálloda volt a városban, az alkalmazottak meg összesereglettek, hogy részesejdenek a borralalóból, *carpe*, csak így mondtuk egymásnak, ölelte át a vállam, miközben a portás éppen beszerelte a lemezjátszót a nappaliba, ami csak nekünk járt, feltette a tűt a lemezre, és várta, hogy a sercegés után megszólaljon a zene, *Tízezer lépés* Pressertől vagy a hangulatától függően egy Beethoven-szonáta, lehetőleg a *Holdfény*, a szobalány pedig már a fürdőhabot keverte a kádban, este elmentünk a Wavel kis sörözőibe, lenygel lányokkal ismerkedtünk, akik szívesen töltötték velünk az éjszakát az elegáns szállodai lakosztályban, miközben vodkát és pezsgőt ittunk, *igen, éljünk a napnak*.

Pannit mentővel vitték kórházba, és akkor már az orvosok is másképpen gondolkodtak, de hát hányszor van így az életben, hogy későn veszik észre, amit már korábban észre kellett volna venni, és akkor úgy tesznek, mintha ez lenne a természetes, *alattomos*, igen, ezt szokták mondani arra, amivel nem akarunk szembenézni, mi meg közben bűnösnek érezzük magunkat, amiért nem tettünk eleget, agydaganat, jelentette ki a főorvos, miután egy napon át vizsgálták, akkor persze volt már alapos kivizsgálás, reflexek, végtagok, agyidegek, a koponya érző és mozgató funkciói, szemfenék, agynyomás, EEG, CT, MRI, koponyaröntgen, nyaki erek, milyen kilátások vannak? Ez is a tumor szövettanától, elhelyezkedésétől függ elsősorban. Egy részét talán el lehet távolítani, más része azonban, úgy látják, hozzáférhetetlen, a műtét vagy a sugárkezelés szövődményeként végleges agykárosodás maradhat vissza, na és mi lesz, mert most ez a kérdés, Juli, a lányuk is telefonált Amerikából, tudni akarta, mik a kilátások.

De ez, tette hozzá Gerő szomorkásan, csak a történet egyik része.

Kipőccintette a cikket a harmadik emeletről, a járdára. Mint régen. Ezen nem tudott változtatni. Bunkó vagyok, mondta ilyenkor. Persze, régen. Egy reggel ment munkába, meglátott egy csinos nőt a járdaszigeten, kiszállt az autóból, egy óra múlva már a lakásában szeretkeztek, akkor nem érdekelte a munka, és nem érdekelte a felelősség a vállalatnál, nem számolt kokkázatokkal és nem számolt következményekkel, ilyenkor semmi más nem érdekelte, sokszor éppen ide, a Böszörményi útra hozott fel lányokat, és azt

hazudta, hogy unokatestvérek vagyunk, csak az volt a kérése, hogy mindig legyen pezsgő a hűtőszekrényben, még a házmesterünk, Blút úr is úgy tudta, hogy Laci az unokatestvérem, aki napközben angol nyelvórákat ad a tanítványainak, és milyen rokonszenves fiatalember, tette hozzá Blút, mindig köszön. Blút úrnak ez volt a fontos, a köszönés, amúgy is kéretlenül szemmel tartotta a lakást, ahol a szüleim halála után egyedül éltem, és ahol rendszeresen nagy zenés-táncos összejöveleteket tartottunk, Gerő hívta a lányokat, akkoriban Zibner is velünk tartott, sokszor azonban egyedül jött, magányos, zárkózott fiú volt, nem is szeretett ismerkedni, de ez régen volt, Gerő feleségül vette Pannit, Zibner is megnősült, orvos lett, nekem tisztességes foglalkozásom soha nem volt, sportújságíróként dolgoztam, nem voltam túlságosan sikeres, inkább középszerű, és még csak szorgalmasnak sem mondhattam magam, mindig úgy nézett ki, hogy sikeres leszek, aztán mégsem. A világ már csak ilyen, nem lehet mindenki sikeres.

Gyötrelmes volt viszontlátni.

Valamikor jóképű, magabiztos, elszánt és céltudatos vonásai megpuhultak. Újabb cigarettára gyújtott. Panni már hetek óta a klinikán, vannak jobb és rosszabb pillanatok, a helyzet alapvetően reménytelen és kilátástalan, *de mi a történet másik része, ez a kérdés*, most ott tartunk, hogy a műtét vagy a sugárkezelés szövődményeként végleges agykárosodás maradhat vissza. Mindent meg kell tenni, ezt szokták mondani, de van-e értelme, azt nem szokás visszakérdezni. Laci beszélni akart a sebésszel, doktor Kajtárnál, ő most a legjobb Magyarországon, mindenki őt ajánlotta, Kajtár Erikát. A kórház folyosóján találkoztak, mentem én is vele, hogy lelki támaszt nyújtsak a barátomnak ebben a vészterhes helyzetben, de ahogy ott beszélgettek ők ketten, már kezdtem sejteni, hogy mi lesz a történet másik része. Gerőnél a történetek másik része mindig ugyanaz volt.

Kajtár ötvenes, vonzó asszony volt, az ablakmélyedésben állt, karba tett kézzel, fehér köpenyben, rövid beszélgetés volt, majdnem semmitmondó. Volt valami különös ridegség ebben a beszélgetésben, amit nem is értettem. Gerő nem így szokott beszélgetni, különösen nőekkel nem. Igaz, hogy egy emelettel feljebb, egy kórteremben ott feküdt Panni élet és halál között, ez a világon a legveszélyesebb állapot, ami egyáltalán létezik, és szélesebb és kiismerhetetlenebb terület, mint gondolnánk, ahogyan azt is gondoljuk, hogy az ember vagy boldog vagy boldogtalan, miközben nagyon sokan élünk a boldogság és a boldogtalanság közötti szürke, érdektelen mezőn, Gerő mindennap ott ült Panni ágyán, fogta a kezét, és sírt, azt mondta neki, hogy nem akarja elveszíteni, és komolyan is gondolta, de amikor két nappal később találkoztunk a TikTak presszóban, arról beszélt, hogy mennyire megnyerő asszony ez a Kajtár, neked elment az eszed, mondtam erre én, úgy érezte, alakul valami közöttük, amit már nem lehet letagadni és nem lehet visszavonni, *de hát a helyzet*, a helyzet és a körülmények sokszor az ember ellen szólnak. Gerő élete csupa különleges helyzet volt, és ő szerette is a különleges helyzeteket, néha azt gondoltam, az egész nem több, mint valami ostoba bizonyítási kényszer, mint fiatalkorában, éjszakánként arra ébredt, hogy úgy fog meghalni, hogy semmire sem viszi az életben, ezek voltak az ő

harcai, és a saját harcait minden férfinak magának kell megvívnia, máskülönben úgy érzi, alulmarad. Most Doktor Kajtár kezében van a döntés, ez a lényeg, magyarázta nekem tovább Gerő, *de akkor már régen nem erről volt szó, ő tudja, vagy neki kellene tudnia, hogy mi a teendő.* Aztán Gerő feljött hozzám egy este, már késő volt, még csak oda sem szólt, hogy jön.

– Szóval itt másról van szó.

Mégis, miről, kérdeztem.

És most pontosan a helyzet az, hogy Kajtárnál, ketten együtt felelősek Panni sorsáért, ó, micsoda süket duma, mondtam mérgesen, de szerinte meg komolyan beszélt, neki most mindent meg kellene tennie, hogy ne alakuljon semmi közöttük, ő mégis mindent megtett annak érdekében, hogy alakuljon valami, már kész tervei voltak, este már felhívta a lakásán, hogy találkozzanak, sőt, találkozniuk kell, már hűtötte is a pezsgőt, mert mindig biztos volt a dolgában, Kajtár először nem is értette, hogy mi történik, talán nem is merte vagy nem is akarta érteni, jó, egyezett bele végül, hát találkozzanak, hiszen Gerő éppen élete legsúlyosabb válságát éli át, és egy agysebész, aki gyakran él át kritikus napokat, megérti az ilyesmit, nehéz azt mindig pontosan megmondani, hogy hol választható el a műtét esélyeinek megbeszélése az igazi vonzalmaktól. Lehet, hogy volt már ilyen eset az életében, de nem számolt Gerő hódítási képességeivel. Szóval beleszerettem, ismerte el végre nekem, akkor már megittunk egy üveg vodkát, amitől azonban nem láttuk tisztábban a helyzetünket, sőt, tudatmódosítva láttuk, *carpe diem*, éljünk a mának, öregem, akárcsak Krakkóban, mindent szabad, és minden lehetséges, nincsenek gátlások és nincsenek kételyek, akkor már minden este találkoztak, és Kajtár ott aludt nála, most kell dönteniük, hogy mi lesz Pannival, mert ez az utolsó pillanat.

– Összejöttünk Kajtárnál – írta nekem Gerő. – Nincs mit tenni, összejöttünk.

A régi érzés, gondoltam. *Carpe.*

Kajtár csakugyan híres volt. Dolgozott egy ideig Hollandiában, férjhez ment, elvált, egyszer szerepelt a *Nők Lapja* címdoldalán a fiával, aki szintén orvos lett. Szép nő, állapítottam meg, nem is vitás.

Másnap éjszaka beállított hozzám Juli, egyenesen Amerikából, ismertem persze már gyerekkora óta, élvezettel mászókázott a Hollósy Simon téren, miközben mi Gerővel a padon ültünk, és az élet komoly dolgairól beszélgettünk, de más ismerni a barátom kislányát, és aztán más ott látni az ajtóban hátizsákkal a vállán, kétségbeesetten, amint egyenesen Amerikából érkezik.

– Nem mehetek haza, mert apánál egy idegen nő van a lakásban – mondta dacosan, mint egy kisiskolás, akinek a padtársa ellopta a radírgumiját, bejött, leült a nappaliban az egyik kínai karosszékembe, és rágyújtott. Istenem, gondoltam, most mit kezdjek ezzel a helyzettel? – Soha többé nem akarok vele találkozni. A kórházban is voltam, láttam anyát. Mégis, mi folyik itt?

Mit is felelhettem volna? Mondjam azt, hogy az ő apja, az én legjobb barátom, Gerő Laci fiatalkorában képes volt egy járdaszigeten öt perc alatt

meghódítani egy idegen nőt? Meséljem el neki, hogy Krakkóban lakosztályt béreltünk csak azért, hogy imponáljunk a lengyel diáklányoknak, akiknek a nevét sem tudtuk? Magyarázzam el, hogy szereti Pannit, de megőrül Kajtár doktornőért? Vagy feltételezzük azt, hogy csak a műtét körülményeiről beszélgettek? Esetleg menekülési kényszere támadt?

– Apám megbolondult – állapította meg Juli. Hátradólt, kifújta a füstöt. Rájöttem, hogy nekem semmit sem kell mondanom. – Van valami alkohol itthon?

Hajnali három óra volt, úgy döntöttem, hogy inkább aludni megyünk.

– Panni látni szeretne – ezzel hívott fel másnap reggel Gerő.

– Inkább Julival foglalkozzál. Nálam lakik – feleltem. Nem örültem neki, de nem tettem hozzá.

Hallgattunk egy ideig.

– Rosszul van. Mondtam neki, hogy meglátogatod.

– És a sebészprofesszor?

– Most kell döntenünk. Hogy mi lesz. Nem akarja megoperálni, mert annak, hogy utána felépüljön és normális életet éljen, szinte semmi esélye. Mi van, ha csak félig gyógyul meg? Akkor mi lesz?

Jó, rendben van, mondtam, de nem mentem be a kórházba. Elvégre is mi közöm az egészhez? Az egész családnak kórházfóbiás, féltünk a betegségek-től, még jobban féltünk az orvosoktól, és legjobban a kórházaktól féltünk, annyira, hogy Emma néni még gyógyszertárba sem merte betenni a lábát, inkább idegen járókelőket kért meg, hogy váltsák ki a hashajtóját. Ott álltam a Ráth György utca sarkán, és nézelődtem. Az élet szemlátomást ment tovább, a zöldségesboltban árut rakodtak, a borozó előtt férfiak számolták a az aprópénzüket, jut-e még az utolsó fröccsre, az autóbuszok megálltak a megállóban, az autóvezetők nem engedték át a gyalogosokat a másik oldal-ra.

Juli aznap visszament Amerikába.

Gerő a temetés után otthagya a házat, semmit sem vitt magával, még egy fogkefét sem. Lakást bérelt a Böszörményi úton. Néha beültünk a közeli cukrászdába, ami korábban nem volt szokásunk, ott is mindig ivott valami rövidet, pedig éreztem rajta, hogy már piált. Mintha másnapos ingeket viselt volna, és a borotválkozására sem ügyelt. Beszélgettünk erről-arról, *carpe*, ugyan, hol van az már, legyintett csalódottan, de azért jó élet volt. Időnként láttam őt sorba állni a közeli bevásárlóközpont gyorséttermében. Szürke volt az arca, közömbös tekintettel böngészte az étlapot, mint akinek mindegy, mit választ majd.

Status quo

– Megjöttem! – szól hangosan a férfi, ahogy belép az ajtón, mert így szokta, és mert szükségét érzi, hogy hangokat adjon ki a lakásban, mert attól fél, ha ő nem beszél, akkor a csend felfalja őket. Néha csak azért beszél, mert az illúzióját akarja érezni annak, hogy valaki más is él vele, és nem akar elhallgatni, mert úgy érzi, akkor az a névtelen árnyék előbukkan a csendből, és helyette mond majd ki dolgokat, melyeknek soha nem lenne szabad kiderülniük.

A lakás csendes, de égnek a lámpák, végigjárja a földszintet, megnézi a vascora és az esti tanulás nyomait az asztalon, nem várták meg egyikkel sem. Nem neheztel érte, későn jár haza, a gyerek előbb megéhezik, elfárad, mégis az egész valahogy olyan ideiglenessé tesz mindent. Alida gyűlöli a szabályokat, talán azért, mert gyerekkorában túlságosan is sok korláttal vették körül a szülei, ő nem ragaszkodik semmihez sem. Akkor esznek, ha éhesek, náluk semmi nincs időhöz kötve, a lefekvés sem, Alida engedti a kislányt akár tizenegyig is olvasni, ha az belemerül az éppen aktuális könyvébe. Az iskolából rendszeresen elkésnek, sőt, néha ellopja a gyereket a napköziből, és elmennek megnézni egy különleges színű naplementét, egy éppen kivirágzott magnóliafát a szomszéd utcában, meghallgatnak egy Chopin-mazurkát egy új tehetségtől, vagy megkóstolnak egy új tortakülönlegességet kettejük kedvenc cukrászdájában.

64

Alidát nem érdekli az emberek véleménye, és a férfi igazából büszke ezért rá. Ő nem ilyen, és néha elhűlve hallgatja társaságban a feleségét, amikor az egyszerű őszinteséggel rákérdez olyan kényes kérdésekre, amiket mások diszkrétan kerülnek. Még nem gondoltatok arra, hogy elváltatok? Akartok még gyereket? Megcsalnád a feleséged a legjobb barátnőjével? Alida letapo-gatja az embereket, figyeli a rezdüléseiket és kíváncsi rájuk. Azért van ez, mert ebből építkezem, mondja néha, Alida színész, az emberi érzelmekkel kereskedik, másoktól vesz kölcsön mozdulatokat, gesztusokat, átgörgeti ma-gán, és végül eladja őket mint emberi sorstragédiákat.

A férfi felmegy az emeletre, felesége a szobájukban olvas, a kislány a fürdőszobában játszik a kádban. Megjöttem, mondja még egyszer, a felesége lapoz egyet, hagyunk vacsorát, feleli. A férfi leül az ágyra mellé, és mesélni kezd a napjáról, bár tudja, hogy Alida nem figyel, nem rá figyel. Őt sose szokta letapogatni, rá már nem kíváncsi. Figyelmesen megnézi a feleségét, miközben feláll, és az öltönyét beakasztja a gardróbba. Talán most kéne megemlítenie azt a különös e-mailt, amit ma kapott. De nem, neveltséges az egész. Most ő fürkészi a feleségét, mintha lefogyott volna az elmúlt hetekben, és a szeme alatt is sötétebbek a karikák. Ha nincs előadása, hamar ágyba bújik, néha korábban elalszik, mint a kislány. Fáradt és kedvetlen, de ez végül is már nem újdonság a férfi számára. Alida már évek óta szellemként lézeng a házban, csak akkor nyílik ki, ha társaságban van, vagy előadása

van. A férfi már csak ritkán megy el megnézni a feleségét a színpadon, nem szereti azt az arcát, olyan idegen. Akármit el tud játszani, a férfinak fogalma sincs, melyik is a felesége valódi éneke, évek óta nem nyílt meg neki ez az arc, állandóan kerüli a tekintetét.

„Akarod tudni, ki valójában a feleséged? Készen állsz arra, hogy szembenézz az igazsággal?”

Az ismeretlen feladótól érkezett e-mail kétsoros üzenete ismét belemar a férfiába. Reggel érkezett, leginkább spamnek gondolta volna, hiszen az üzenet tárgyában az állt, hogy tabuk nélkül. Sokáig görgette az ujját fel-le, de az nem mondott többet. Végül bosszúsán kitörölte, a férfi nem szeret szembesülni a kudarcaival.

De a levél nem hagyja nyugodni. Félóránként belép a levelezésébe, és megnézi, hátha jön újabb üzenet a titokzatos feladótól. Tiszta hülye vagyok, gondolja bosszúsán dél körül, és lezárja a gépet, majd kimegy, hogy a városban ebédeljen. A kollégái már elmentek előbb, de nem bánja, egyedül akar lenni. A napsütés fáradtan próbál utat törni magának a fehér felhők alól, a város szokatlanul csendes. Megpróbálja felhívni a feleségét, de még a kapcsolat létrejötte előtt kinyomja a telefont. Mit akar tőle? Megkérdezni, hátha ő is kapott valamilyen mocskolódo levelet? Vagy megkérdezni, hogy ki lehet, aki küldte. Hogy esetleg a nőnek szeretője van, aki most ki akar tálalni?

A férfi nevetségesnek érzi magát. Kikotor egy cigarettát a zakója zsebéből, rágyújt, aztán tovább sétál. Nem éhes. Az előbb egy ijesztő gondolat cikázott át rajta, most annak a töredéknek indul a nyomába. Mi is jutott az előbb az eszébe? A közeli park felé veszi az irányt, hideg van, hogy ott ücsörögiön, de legalább nincs tömeg. Megáll egy kopott padnál, és leül.

Alida évek óta nem valóságos élmény, lényeg megfoghatatlan és átlátszó a férfi számára. Otthon csak olyankor színesedik ki az alakja, mikor a gyerekekkel foglalkozik, de ilyenkor is marad rajta egy kis elkenődés, mintha egy homályos tükrön keresztül nézné az ember.

Mosolyog, nevet, játszik Borkával, igazgatja a családot, intézi az ügyeket napközben, ínycsiklandó ételeket főz a gyerekekkel, de valójában alig beszél vele. A férfi azon gondolkodik, mikor is tűnt fel neki az asszony hallgatása otthon. Nem tudja megmondani. A nő megváltozott az elmúlt években, és a legfurcsább az egészben az ellentét, ahogy otthon és társaságban viselkedik. Mintha két nő élne a feleségében. Van egy álmodozó, csendes, szinte közönyös, akivel nap mint nap találkozik a lakásban. Összefutnak a konyhában, a mosdóban, a hálószobában, udvariisan félrehúzódnak, alig beszél, csak a legszükségesebbeket. És van a másik Alida, a sziporkázó, nevető, nevetető, társasági lény, akit mindenki csodál, és mindenki vele akar beszélgetni. Alidával, aki elnémul, alighogy átlépi közös otthonuk küszöbét, és láthatatlanul, zajtalanul suhan a házban.

A férfiában sokszor felmerül, hogy a feleségének talán szeretője van. De nem akar nyomozni, nem akarja tudni az igazságot, nem tudja elviselni még a gondolatát sem, hogy elveszítheti Alidát. A nemtudás a hit alapja, hinni akar Alidában. Kettejükben. De most a félelem olyan erővel csikar a hasá-

ba, hogy hányingere lesz tőle. Összegörnyed a padon, és cipőjével a fagyott földet rugdossa maga alatt.

Alida, nyöszörgi.

– Jól vagy, tesó?

Egy valaha sárga, kopott bakancs áll meg a cipője mellett. A férfi kiegyenesedik, a Martens fekete szakadt farmerben, szegecsekkel kivert bőrdzsekiben és egy lila hajú, piercingekkel jócskán megrakott fejben végződik.

– Kérsz? – kínálja fel neki a punk a kezében lóbázott kannás bort.

– Kösz, nem – hártítja el felegyenesedve.

– Azér egy szállal meg tudsz dobni?

Kirázza zsebéből a dobozt, odakínálja a srácnak.

– Vehetek kettőt?

Bólint, aztán tüzet kínál.

– Aszítottam, kiütöttem magad. Nem szabad ilyenkor lefeküdni.

A punknak szinte kölyökképe van még, már ami kilátszik a dekoráció alól.

– Nem, én csak rosszul voltam. Már jól vagyok.

– Há nem látszik. Biztos nem kérsz? – nyújtja oda ismét a bort.

– Nem, bocs, mennem kell vissza dolgozni.

A punk bólogat.

– Asszar lehet. Azér kösz. Kösz a dohányt.

A férfi visszafelé indul. A fagyos hideg égeti az arcát, a szél könnyeket csal a szemébe. Voltam én is ilyen elveszett suttyó, akinek nem volt semmi perspektívája, melázik magában. Alidának köszönhetem, hogy lettem valaki.

66

Alida az, aki hisz benne, az intézetis fenegyerekben. Alida bátorítja, miatta tanul tovább. És Alida adja meg neki a családelményt. Kapcsolatuk kezdetén egy személyben az anyja, a felesége és a gyereke is. Majdnem nyolc év a korkülönbség köztük, és hatalmas a szakadék a családi háttérben. De Alida hisz benne. Jól működnek együtt. Legalábbis egy ideig. Alida egy ideje már nem önmaga. Ahogy az ágyon fekvve belemélyed a regényébe, arca el-lazul, kirepül a szobából, a férfiban a csalódottság keserű tintája árad szét. Mit sem tud a kapcsolatok változékonyságáról, a családi életről, neki egy öngyilkos hajlamú, alkoholista apa jut, egy szeretetlen anya, véget nem érő, néha tettelegességig fajuló családi veszekedések, végül egy borzalmakkal teli év a nevelőotthonban. Fogalma sincs arról, miként képes változni, mélyülni, átalakulni egy szerelem, és hogy minden változás természetes, csak tudni kell kezelni. Ő nem tudja kezelni a helyzetet. A status quót akarja visszaállítani, nem akar foglalkozni névtelen üzenetekkel.

A férfi visszaül a felesége mellé az ágyra, végigsimítja a karját, ki vagy valójában, kérdezi. Alida felpillant a könyvből, csodálkozva néz rá, talán már el is felejtette, hogy itt van még, tekintetében most nincs közöny, csak csonkolt fájdalom, végig nem gondolt, végig nem vitt szomorúság. Kivennéd a vízből a gyereket, kérdezi halkán, fáradt vagyok, mondja, és visszatemeti arcát a lapok közé.

A bánatkör

Április vége van, ilyenkor érzékelhetően egyre feszültebb mindenki. Megnő a csoportlétszám, a notórius hiányzók is megjelennek, múlt héten még egy férfival is bővült a tagság, pedig ők itt elég ritkán fordulnak elő. A tömegben néhány új arcot fedezek fel. Fohással kezdünk, megfogjuk egymás kezét, ezt várja mindenki, ez az egyetlen pillanat és lehetőség az életünkben, amikor megérinthetünk egy másik embert, és a mi testünkhöz is hozzáérhet valaki.

A bánatkört az újak kezdik, az első jelentkező alig harminc lehet. Rekedten szólal meg, Ágotának hívják, másfél éve vesztette el a fiát. Ötéves volt. Felhördülünk, ritka az ilyen korai tragédia, és talán még megrázóbb. Lehajtott fejjel meséli el a történetét, ebben aztán nincs semmi különleges, mindannyian ismerjük a lépéseket, melyek a végkifejlethez vezetnek. A valakihez való tartozás vágya a legerősebb, a szerelem, a félelem, a biztonság, és végül a struccfaktor, amikor nem veszünk tudomást a dolgokról, vagy nem hiszünk a szemünknek.

Ágota alig bírja befejezni a történetét, zokogva ül vissza a helyére, a szomszédja régi berögzült mozdulattal simít végig a hátán. A vezetőnk tiltó hangja mint az ostor vágja ketté a sírást, itt nem lehet egymáshoz érni a fohász kivételével. Páriák vagyunk. A társadalom legmegvetettebb rétege. A drogosok, prostituáltak, kéjgyilkosok magasan felettünk állnak, bár szabad emberek vagyunk. Csak hozzánk érni tilos. Szabadon járhatunk-kelhetünk, sőt, dolgozhatunk is bizonyos munkakörökben. Tilos viszont társaságba járni, kapcsolatot létesíteni, a számunkra kijelölt kollégiumokban lakhatunk, vendéget nem fogadhatunk, még az online kapcsolattartás mindenféle formája is tilos. Nincs telefonunk, számítógépünk, nincsenek rokonaink és barátaink. Csak nevünk van, szégyenteljes nevünk. Egymással is tilos az érintkezés. Az egyetlen hely, ahol emberekkel találkozhatunk és beszélhetünk, a heti kétszeri gyűlés itt a bánatkörben. Ha életünkben egy-egy pillanatra elfeledkezünk arról, mit tettünk, hát itt eszünkbe juttatják újra.

Hivatalosan azért hozták létre, mert ugrásszerűen megnőtt körünkben az öngyilkossági ráta. Főként karácsonykor és ilyenkor hullunk, mint a legyek. Azt hiszem, a lelkészek is utálnak minket. Ágota most végre abbahagyja a szipogást, megismerkedünk a többi újonccal. Az ember azt hinné, hogy ennyi idő után már képtelenség, hogy újra elkövessék ezt a bűnt, hiszen a társadalom teljes nyilvánossága üldözi azokat a szülőket, akik bűnrészességet vállaltak a gyerekek megrontásában.

Az újoncok után mi jövünk, régi motorosok, egyenként felállunk, és beszámolunk minden héten arról, mit tettünk. Nekem két lányom volt, az első menstruációig erőszakolta őket a nevelőapjuk, a második férjem.

– Az én bűnöm az – mondom ki talán ezredszerre hangosan a többiek előtt –, hogy rettentően féltem.

– Hazudsz! – ordít rám a lelkész –, mondd tovább, miért nem cselekedtél!

– Mikor megismerkedtünk, nem volt hol laknom. Anyám, apám meghalt, rettentően hálás voltam, hogy befogadott. Az elején jó volt hozzánk. De aztán jöttek a dühkitörések. Először engem bántalmazott, volt, hogy törött bordával mentem dolgozni, hetekig szúrt a tüdőm. Nem volt hova mennem, nem akartam hajléktalan lenni, elveszteni a lányokat – sorolom a jól ismert történeteket.

– Gyáva voltál segítséget kérni! – üvölt velem a pap.

– A lányokkal kedves volt. Sokáig nem tűnt fel a dolog, éjszakás nővér voltam, mindig ő volt otthon a gyerekekkel este. Mikor rájöttem, mit művel, megfenyegetett, hogy megöli a kicsiket. Nem volt hova mennem. Akárhol megtalált volna.

– Csak kifogásokat gyártasz még mindig? – kérdi undorodva a lelkész. Lehajtom a fejem. Igaza van, undorító vagyok. De ez a bűnbánatkör lényege, szembesíteni minket nap mint nap a tetteinkkel. A lányaimat már rég elvesztettem, mikor napvilágra került a mi történetünk is. Megszakítottak velem minden kapcsolatot. A hatóság homlokomra tetoválta a bűnrészes szülők jelét, és számkivetetten kell élnem a többi hasonlóval. De nem ez a büntetés a legrosszabb, hanem a csoportkörök. Itt nap mint nap megfúrják az önfelmentésemet. Hiszen mindenki gyárt közülünk védekező stratégiát. Mindenki megmagyarázza, miért volt gyáva, miért engedte, miért nem tett semmit. Mindenkinek megvan az indoka. Ki szerelemből, ki félelemből, ki butaságból.

68 Ha élni akarunk, legalább önmagunk előtt tisztára kell mosni a lelkiismeretünket. De itt a bánatkörben még ezt sem engedik. Minden alkalommal visszazuhanunk a mélységes önvád bugyraiba. És ez a legkínzóbb, beismerni önmagunknak azt, hogy tudtuk, és mégsem tettünk semmit a saját gyerekekért. Hogy nincs mentség. Nincs. Semmi.

Visszaülök a helyemre. Mára végeztem. A bánatkör után jön majd a bibliai felolvasás Zakariástól. Mindig ugyanaz a prófécia és magyarázat. Kövesd el a legnagyobb bűnt, szúrd fel Isten fiát mint vergődő lepkét egy bogárgyűjtemény hungarocell falára, és a mérhetetlen gyász után eszmélj rá a megváltásra. Az már ilyenkor csak lecsengetés, a lelkésznek is megnyugszik a lelkiismerete, hogy ellátott minket a megfelelő isteni kegyelemmel, hiszen a júdeaiak égbekiáltó bűne végül is jól sült el, megváltódott az egész emberiség, forrás fakadt Dávid házából, Jézus feltámadt, a kereszténység világvallás lett, halleluja, számunkra is van remény. Ellankad a figyelmem, a többiek viharvert arcát nézem, és az jár a fejemben, hogy jövő héten anyák napja lesz, néhány fővel megint kevesebben leszünk utána.

Hónapló

Dalos György

Cserépkályha

Berlin, 2022. augusztus 15.

A már szombatról vasárnapra virradó éjszaka torokfájással rosszul érezte magát, forgolódott az ágyban, de láza nem volt. Reggel végzett egy gyors-tesztet, s az negatívát jelzett. Délelőtt elmentünk egy ismerőshöz, ebédre hoztunk valami ennivalót a Szerájból, a szieszta jót tett, és este lementünk a Szent István parkba, ahol barátokkal lett volna találkozónk egy meghirdetett koncerten. A koncertnek se híre, se hamva nem volt. A.-nak viszont erősödött a torokfájása, felszökött a láza, noha tesztje továbbra is negatív maradt. Hétfő reggel azután a harmadik teszt pozitív „eredményt” mutatott. Csak annak örült, hogy elegendő tesztet hoztunk magunkkal, mert Németországban ezeket 1,45 euróért a közért pénztáránál szinte hozzávágják az emberhez, míg Magyarországon komoly négyezer forintot kérnek érte. Első gondolatunk a menekülés volt. Eredetileg nyári szokásunkhoz híven vidéki körutat terveztünk, bérelt autóval, az idén Szarvason, a Vértesben, majd Szombathelyen és a Rába mentén. Erről a kalandról lemondtunk, repülőjegyet váltottunk, másnap hajnalra kocsit rendeltünk, az ismerős maszek taxisnak bevallottuk, hogy mi a helyzet. A.-nak változatlanul magas láza volt. Kedd délelőtt, mire fáradtan bevergődtünk a berlini lakásba, már magamon is észleltem a hőemelkedést, amelynek okát a gyorssteszt beigazolta. Gyorsan lementem a boltba, és megvásároltam a legszükségesebb élelmiszereket. Tudtuk, hogy ami most jön, nem lesz vigasság, de biztonságérzetünknek jót tett, hogy a fejenként három oltásunkkal dacoló fertőzést nem Budapesten kell végigélni.

A berlini helyszín mellett sok minden szólt. Míg a pesti egyszobás lakásban, amelynek otthonlétemkor alkalmi haszonélvezője vagyok, nyári kánikulák idején 32 fokot mutat a hőmérő, a berlini bérleményben ugyanez maximum 26 Celsius, és ez a különbség erősen érzékelhető. Továbbá, gondoltam, ha ne adj' isten a vírus keményebb fajtájával van dolgunk, és orvosi kezelésre vagy éppenséggel kórházi ápolásra szorulunk, akkor a hazai egészségügy gondjait ismerve igencsak vigasztalan helyzetnek tesszük ki magunkat. Pesten várni a negatív láteteletet, azzal a tudattal, hogy a nyárnak így is, úgy is „annyi”, feltétlenül rosszabb vesztegzárnak tűnt, mint az itteni. Ugyanakkor némi rossz érzés fog el, ha arra gondolok, hogy ez a hazámmal kapcsolatos bizalmatlanság, amely a szökésben öltött testet, mélyebbről és régebbről fakad, mint a Covid kapcsán felmerült aggályok. Mióta 1987 májusában a Vigadó téri hajóállomáson felszálltam egy vízibuszra, külföldön élek. Nem vándoroltam ki, magyar útlevelemet megtartottam, része maradtam az ott-

honi kultúrájának, családi és baráti kapcsolatok továbbra is Pesthez kötöttek, és ameddig Bécsben éltem, a két helyszín rokonsága olyan érzéseket keltett bennem, mintha el sem mentem volna.

A berlini váltással – 1995 – a földrajzi közelség megszűnt, de írói működésem, igazgatói munkám és a frankfurti magyar jelenlét előkészítése erősebben kötött Magyarországhoz. Ugyanakkor ezzel a szerepvállalással túlon túl belekerültem a politika örvényébe, szüntelenül kicsaptak rám az otthoni gyűlöletkultúra hullámai, s hazajárván megtapasztaltam a társadalom meghasonlásának lelki következményeit, régi barátságok, szakmai kapcsolatok, ellenzéki hagyományok megroppanását. Úgy éreztem, ha akarnék, se maradhatnék ki ebből a bal-jobb pankrációból, és bármennyire ódzkodtam a külföldi médiában való szerepléstől, újra meg újra színvallása készítették a megkeresések, mintha valamiképpen illetékes volnék abban, ami a hazámnak tekintett kilencvenháromezer négyzetkilométeren történik. Legalább 2010-től pedig nyilvánvaló lett számomra, hogy *korszakban* élünk, s a négyévenkénti erőlködések, hogy kijussunk belőle, csupán egy jobbra termett nemzedék önmegőrzésének reflexei. Végül pedig az ukrajnai háború s benne az egész földrész fenyegetettsége egyáltalán nem megnyugtató módon mellékessé tette számomra a vármegyésdit, a forint hintamozgását, a kultúra nyomorát, a rezi körüli szélhámoskodást és az ellenzék belharcait. Mindegy, legyintek magamban, csak vér ne folyjék.

*

70

Hegedűs Zsuzsa, a miniszterelnök főtanácsadója és felzárkóztatásért felelős külömbgibóztotta nyílt levélben közölte: mindkét tisztségéről lemond, mégpedig azért, mert főnöke abban a bizonyos nyári beszédben betévedt a faji ideológia nyelvi útvesztőibe – „nem vagyunk kevert fajúak”, hangzott a kínos állítás. Hegedűs Zsuzsa ennek kapcsán „nyíltan náci szövegről” beszélt – amelyet ő, Orbán Viktorral való húszéves barátsága és együttműködése dacára, holokausztáldozatok utódeként, nem bír elviselni. Persze a hirtelen bejelentés okán rá lehetett kérdezni egy-két ellentmondásra, és ezt a média meg is tette. Én azonban jóhiszeműen elfogadtam, hogy van ilyen: elege lett a dologból, és nincs veszítenivalója. Azt is el tudtam képzelni, hogy nem csupán hihetően magas javadalmazása, hanem a személyes lojalitás vagy a főnök karizmatikusnak megélt vonásai is Orbán Viktor mellett tartották Hegedűs Zsuzsát, noha, mint kifejtette, már ez előtt az affér előtt is komoly kérdésekben nem értett egyet a miniszterelnökkel. Ezzel együtt hajlottam arra, hogy hitelesnek fogadjam el a lázadást, annál is inkább, mivel semmi haszna nem volt belőle. Ellenkezőleg: a liberálisok egy szavát sem hitték el, nem „fogadták vissza” a valamikori demokratikus ellenzék aurájából származó szociológust, a mérsékelt jobboldal a hálátlan haszonlesőnek kijáró megvetéssel, a *Pesti Srácok.hu* és a *Kuruc.info* zsidózással sújtotta. Mondhatni: egyetlen gesztussal sikerült közellenséggé tennie magát.

Szó, ami szó, maga a lépés komolyan veendő politikum, és nem is ártalmatlan – az EU-val folyó összezőrdülésben, amelynek milliárdos eurótétjével tisztában vagyunk, Orbánt saját köréből súlyos vád érte, és lépéskényszerbe került. Előbb finom, bár a nyilvánosságnak szánt magánlevélben „Viktor”

aláírással szólította meg „Zsuzsát”, ejnye-bejnye hangnemben kivédve az antiszemitizmus egyébként el sem hangzott vádját, majd egy bécsi sajtóbeszélgetést használt fel arra, hogy félmondat erejéig enyhítse a tusványosi retorika hatását. „Az, hogy néha félreérthetően fogalmazok, az előfordul”, jelentette ki. Mindez néhány nap alatt történt: a botránynak annyi ideje sem volt, hogy kitörjön. Ám a fergeteges slusszpoént maga a lemondott főtanácsadó szállította. A bécsi tv-képek láttán legott újabb nyílt levelet fogalmazott, benne az alábbi közléssel: „Tudom, hogy ez a nyilvános korrigálás mibe került neked [...] Első reakcióm az volt, hogy ezzel a megszólalással a lemondásom is okafogyottá vált. [...] Ezt természetesen a nyilvánosság előtt, már ma este el is fogom mondani, nevezetesen az ATV Egyenes beszéd című műsorában. Hasonlóképpen a nemzetközi sajtóban is. [...] Büszke vagyok Rád.” Az érzelmes hangütésű retirálást a kormányfő nem méltatta válaszra, és a lemondást a maga részéről nem tekintette „okafogyottnak”. Ilyeténképpen Hegedűs Zsuzsa, mint maga mondta, „csomagolhatott”.

Meg kellett néznem azt az ATV-interjút, mert író létemre nem tudtam értelmezni Hegedűs írásbeli nyilatkozatát – halandzsaként hatott rám. A képernyőn láttam egy értelmes szempárt, ám iszonyúan megviselt, mikaszegény arcot, s hallottam egy megállíthatatlan sodrású magánbeszédet, pont és vessző nélkül, tele öndicséréttel, külföldi ismertségének, szociális és tanácsadói érdemeinek fitogtatásával s azzal a képtelen állítással, hogy leköszönése sikeresnek nevezhető, mert úgymond, „szíven szúrta” vele a miniszterelnököt. Végül is sajnáltam ezt a nőt, aki a szemem láttára követett el politikai harakirit. Magamat viszont hívatlan vendégnek, toladó voyeurnek éreztem egy kínos történetben, és továbbra is tanácstalan vagyok.

*

Félreértés ne essék: nem örülök az energiaválságnak, az emelkedő fűtési költségeknek – ez még a viszonylag kipárnázott német világban is érzékeny veszteségeket okoz. Mindazonáltal egy pillanatra jólesően megdobogtatta szívemet az a javaslat, hogy térjünk át vagy vissza a fafűtéses üzemmódra. Mi lenne, ha az interneten, az eBay online piacon rendelnék a három szobához egy-egy cserépkályhát a hozzá tartozó pizskavassal, és ugyanott igényelhetném meg a tűzifát. A fürdőszobába elég lenne egy szénfűtéses bojler, a konyhába egy sparhelt, de az előszoba nem igényelne külön melegítést. Áramfogyasztást ily módon csak a világítás okozna, meg ez a számítógép, de ezen is lehet spórolni: mondjuk, páratlan napokon írnék rajta, ha épp elfog az ihlet. Valamivel bonyolultabbnak látom a dolog gyakorlati oldalát, hiszen a kályha bekötéséhez és a távfűtés lekapcsolásához mindenféle engedély kell, a kivitelezéshez pedig szakember, utánjárás, papírmunka. Ábrándozni azonban ingyen s bérmentve is lehet.

Gyerekkoromban Lenin körúti, komfort nélküli lakásunkban a két egybenyíló szobát egy nagy cserépkályha fűtötte be. Nyár végén Sanyi bá, főfoglalkozásában autóbuszsofőr hozta el a Tükertől levélben megrendelt tizenöt mázsa fát, s egy részét apróra hasogatva vitte le a pincébe. A szállítás nekem mindannyiszor ünnepnap volt, tíz-tizenkét évesen büszkén néztem a

gangról, ahogyan a ki tudja honnan kölcsönzött Tefu a mi fánkkal begördült a ház udvarára s legalább két hasábot magam is levittem Sanyi bát kísérvé a pincébe, hogy utólag elmondhassam a költővel: ez jó mulatság, férfimunka volt. A nedves fa nehezen kapott lángra, alágyújtós, brikett és sok-sok öszszegyűrt *Szabad Nép* kellett hozzá, ám a fáradság megérte. Nem csak látni, hallani is lehetett a belobbanást, és kézzel érinteni a langyosodó csempét. Mindez reggel történt, délre szétáradt a meleg a két szobában, délután még ráraktam egy-két hasábbal, de legszebb az este volt, amikor a tűz már csak parázslott, s a nagydarab világossárga tűzhely halkán duruzsolt.

Aztán hozzánk is begyűrűzött a műszaki forradalom, jött a 80 literes villanybojler, igaz, eleinte államilag korlátozott éjszakai árammal, jött az NDK gyártmányú mosógép, a Hajdú centrifuga a fürdőszobába, a Minszk hűtőszekrény az előszobába, a gáztűzhely a konyhába, s a gázkonvektorok a két hálólhelyiségbe. Mindez jött, komfortosabbá tette a létezést, ha nem is szebbé magát az életet. A cserépkályhát pedig nyugdíjba küldtük, nem kapott több tűzifát. Állt ott, a nagyszoba sarkában, kihasználatlanul, ridegen, mintegy szemrehányóan magaslott fölénk, mígnem, már fogalmam sincs, mely okból, talán valami ügyeletes festés vagy tapétázás alkalmával lebontattuk. Szó szerint hűlt helyét még sokáig látni véltem s most, évtizedek múltán, lakást, lakóhelyet, várost, országot váltva, miközben az energiaválságos világ rosszkedvünk telére készül, újra meg újra visszakívánom gyerekkorom fafűtéses melegét.

Hargitai Miklós

Hol járunk?

Éjjel sirályhangra ébredek. Sirályüvöltésre, hogy tényszerű legyek: hattyúnyi madár ül a tetőn, és üvölt bele a szellőztetőkürtőbe (kémények errefelé nincsenek – minek?), a másik meg felelget neki a szomszéd háztetőről. Van orgánuma, ám talán mégsem arra riadtam föl, hanem a melegre. A hőség, mint egy átizzadt paplan, körbefog. Takaró nincs, semmi szükség rá. Az ágyat csak egy vékony lepedő takarja, ennyi az ágynemű. Éjszaka van. Otthon már hajnal lenne, de itt még sötét az ég, csak halványan rajzolódik ki rajta a sirály sziluetttje. A házak fehérek, s reggel, ha majd világos lesz, az arcukon szétkenődve valami vöröses por látszik, mint az elmázolódott rúzs egy részeg éjszaka után. Az eső keni szét rajtuk – az eső, ami május és október között szinte egyáltalán nem esik. A Szahara könnyének is mondják a romantikára hajlamosak. A Szahara csak mosolyog ezen. „A könnyetek is beszárad majd. Még a könnyet is meginnátok, csak várjatok.”

Lassan hajnalodik. A város csak később ébred. Az emberek még alszanak, de a papagájok már kezdik a rikácsolást. Ezek barátpapagájok, de vannak kis sándorpapagájok is. Hangos, veszekedős népség. A Szent Pál-templom előtt kilenc pálmafa áll, azon gyülekeznek. A templom kilenckor nyit – ez az itteni

életritmus szerint kora reggelnek számít –, de a papagájok már hétkor ott ülnek a pálmafákon, és magukhoz képest halkan beszélgetnek. Hátromnegyed kilenc körül aztán lelibbennek a legyező alakú pálmalevelek közül a tér kövére, és elvegyülnek a galambok között. Zöld hátukon a tenger felől fújó szél felborzolja a tollakat, okos, szürke arcukon kíváncsiság. Aztán megérkeznek az első templomjárók, száraz kenyeret szórnak a madarak közé, és az egész reggeli várakozás értelmet nyer.

Nem is tudom hirtelen, hány ezer kilométert jöttünk idáig. Csak amit az országon keresztül vezetünk, az is több volt ezernél. A határ közelében még zöld a táj, arrafelé időnként nyáron is esik, aztán ahogy eltávolodunk a tenger-től, és elindulunk befelé... Száraz. Száraz és forró. Lenyűgöző, monumentális, félelmetes. Ez maga a vadnyugat. Biztos az is szép, de ez... ez fenséges. A repülőről nézve minden kopár. De ha bemerészkedsz autóval a barna hegyek közé, hirtelen megérted, amit földrajzból tanultál. Nem kell gondolkoznod rajta, hogy merre van a tenger. A szél mindig a tenger felől fúj, és hozza magával a tengeri levegőt. Aztán beleütközik a hegybe, kényszerűen megemelkedik, és valami minimális csapadék formájában megszabadul a terhétől. A hegyek tenger felőli oldalán fű nő, néhol fa is. Mandulafenyő – a mandulafenyves az uralkodó vegetáció, de összefüggő fenyőfoltokat csak ritkán látni, erdőt meg még ritkábban –, vagy olajfa, ha az ember olajfát ültetett. Vannak ültetvények. Olajfa, narancs, gránátalma, mandula. A mandulafák levelei bánatosan lógnak, mintha épp halni készülnének, de a mandulafák az évnek ebben a szakában otthon is elég halálra szántnak tűnnek. A mandula megél a száraz hegyoldalon is, ugyanúgy, ahogy az olajfa. Meg a gránátalma. De a narancsot locsolni kell. Hatalmas, zöld színű tárolókban gyűjtik a tavaszi nagy esőket, hogy kitartson az öntözővíz egész nyáron.

A narancsfák sűrűn egymásba érnek. Az olajfaültetvény ellenben olyan, mint a sakktábla: két fa között egy fányi helyet mindig szabadon hagynak, hogy minden irányból érje a nap. A narancs most kezd érni. A gránátalma is. És közben zúgnak, zümmögnek a kabócák, mintha valaki egyfolytában mellettünk futna egy bekapcsolt flexszel. (Mellékszál: családunk egyik tagja északon él, és a napokban felhívott, hogy beköltözött hozzá egy kabóca, mit tegyen. Az ő kabócája a küszöb alatt lakik, és világosan énekel – attól tartott, hogy reggelenként túl korán ébreszti majd. Végül azt a megoldást találtuk, hogy takarja le esténként egy pokróccal: amíg sötétben van, addig nem zenél. De ezek az itteni kabócák másmilyenek. Ezeknek elég a lámpafény is. Vagy a Hold. Vagy bármi. Ezek éjjel-nappal zúgnak.)

Fent az égen pedig keringenek a keselyűk. Ennyi látszik-hallatszik az állatvilágból: a keselyűk, a kabócák, és néha egy-egy nyúl az út mentén. Hogy a keselyű mit eszik, az rejtély. Dögevő, tehát nem vadászik, de errefelé nincsenek dögök. Élő állatok sincsenek, vagy legalábbis nem akkorák, amivel egy keselyű jóllakna.

Az élet itt örökös küzdelem. Máshol is amúgy, de itt látszik, érződik, hogy meg kell küzdeni az életben maradásért – hát még a terjeszkedésért. Mert-hogy vannak, akiknek az energiájából a terjeszkedésre is futja: nem sokan, de vannak. Itt van például az akác. A dolog úgy kezdődik, hogy az akácmagot

messzire viszi a szél. A legtöbb olyan helyre hullik, ahol ki sem kel vagy hamar elsorvad a csíra. De az egyik mondjuk egy mandulafenyő árnyékában ér földet – azon a helyen, ahova a nap legforróbb óráiban az árnyék esik –, gyökeret ereszt, és nőni kezd. A biológia végső soron matematika. A kérdést innentől az dönti el, hogy ugyanannyi erőforrásból ki tud több biomasszát létrehozni. Az erőforrások mennyisége adott. A nap mindenkire egyformán süt, a levegőben a szén-dioxid koncentrációja állandó (bár mostanában lassan emelkedik), és a talaj is mindenütt egyformán szegényes. Az akácnak pedig van ideje – vár, alkalmazkodik, és egyszer csak túlnövi a fenyőt. Nem az első generáció, nem is a második, de a terjeszkedés látható, az utak mentén mindenképpen. Az akácot a 17. században telepítették be az Óvilágba (vagy inkább telepítették vissza, mert a földtörténeti harmadidőszakban őshonos volt errefelé, csak aztán a kontinensvándorlással együtt járó klímaváltozások kipusztították – végső soron a génjeiben van, hogy mihez és hogyan kell itt alkalmazkodni). XIII. Lajos Délkelet-Amerikából hozatott néhány facsetetéből mára az északi féltéke talán leggyakoribb fafaja lett, alig több mint 300 év alatt. Az akác tudja, hogy az idő, sőt egyelőre az időjárás változása is neki dolgozik. Nincs oka sietségre.

A másik sikeresen terjeszkedő faj a környéken az ember. Rejtély, hogy víz nélkül hogyan jönnek létre és léteznek százezres városok. Hogy víz nélkül, azt szó szerint kell érteni: a hozzávetőleg 1000 kilométeres út során egyetlen olyan folyó völgyet kereszteztünk, amelyben látható mennyiségű víz volt. Végig az a nyomasztó érzés kísért, hogy Európa jövőjét látjuk, négy helyett csak két évszakkal, a téli hónapokra húzódó csapadékszezonnal, nyáron tartósan 40 fok feletti csúcshőmérsékletekkel. A városok mindenesetre megvannak, sőt nőnek is, talán azért, mert időlegesen képesek elfedni (a palackozott ivóvízzel, a légkondicionálóval, a sokszor más kontinensekről odaszállított élelmiszerrel) a városi lét működésképtelenségét és fenntarthatatlanságát.

Természetesen mi is városban lakunk. Hat emelet, fehérre festett falak, rajtuk a Szahara elmázolódott könnyei. A lakások egy apró belső udvarra néznek. Úgy élünk, mint egy nagy család: látjuk, halljuk, érezzük egymást. Az ablakok, ajtók folyamatosan nyitva vannak, hogy járjon a levegő. Velem szemben egy informatikus lakik: egész nap a számítógép előtt ül, a fülén fejhallgató, a szája előtt mikrofon. Fürdőruhában van (mindenki fürdőruhában van). Ha kamerás meeting jön, kiszalad az erkélyre, lekap a szárítóról egy fehér inget, belebújik, úgy ül a kamera elé. Felül ing, alul tenyérnyi fürdőnadrág. Amikor vége a meetingnek, kilép az erkélyre, az addigra már alaposan átizzadt inget visszateszi a szárítóra. Erre a képre gondolj, amikor a „digitális nomád” kifejezést hallod. Nomádok, fejenként három laptoppal, széles sávú internettel, légkondival, a Noodle-ből hozatott vacsorával.

A közelünkben van egy másik templom is, Szent Jánosról elnevezve. Azt utcáról nem is látszik: belépsz egy kapun, egy kör alakú terecskén találd magad, a tér túloldalán áll a templom. A falon tábla: „Az egész téren tilos a parkolás”. Esténként mozdulni sem lehet a templom elé beparkolt autóktól. Vannak szabályok, de rugalmasan értelmezik őket. A piros elején még át szabad menni, és a végén, az utolsó tíz másodpercben már célszerű elindulni, mert különben nem érsz át azok miatt, akik kreatívan meghosszabbítják a saját zöldjüket.

A gyalogos errefelé szent. A kerékpáros is. Nem tud akkorát hibázni, hogy ne az autó legyen a felelős, ha baleset történik. De nagyon ritkák a balesetek. Utoljára még az autópályán láttunk egyet, igaz, akkor egy autó átrepült a szembesávból, és a tetején landolt. A városi vezetés stresszes: az utak szűkek, a forgalom nagy, egy kilométer odabent fárasztóbb, mint ezer a városon kívül.

Meg lehet szokni. A legfontosabb tapasztalat, hogy bizonyos határokon belül minden megszokható. A hőség is. Az apró, alig látható, egymás után többször is támadó szúnyogok. A szemét, amellyel nem is mediterrán, de szubtrópusi (konkrétabban: száraz szubtrópusi) nagyvonalúsággal bánnak. Az esti zaj; az élet este tízkor kezdődik. A reggeli sötétség. A szőlő sós íze (állítólag tengervízzel locsolják). Az éjszaka a parkoló kocsik között labdázó gyerekek. A ház elé levitt padok és asztalok, ahol az idősebbek a viszonylag hűvös esti órákat töltik. A hajnali 28 fok, aminél csak melegebb van. Minden. Az ember rugalmas, azért él a Szaharától az Antarktiszig mindenütt.

A hazai hírek nem hallatszanak idáig. Valós időben olvasható, hogy Orbán Viktor megveszi a Vodafone-t, de nincs jelentősége; nem befolyásolja az életedet. Annak van jelentősége, hogy lesz-e vízkorlátozás (lesz, a kérdés csak az, hogy mikor), hogy hány hóhullámra kell még számítani, mielőtt az ősz beköszönt. A rezsikérdés nem kérdés: a lakásokban nincs fűtés. Az állandósult kétharmad nem téma: fogalmunk sincs, hogy ki a miniszterelnök. A lakások falain régi politikusok szemüveges képei lógnak. Szorgalmasan dohányzó, öltönyös emberek, a nevüket senki sem tudja. Valamikor, valakinek fontosak voltak. Ahogy nekünk is: fontos volt, még fontos is lehet, de most, itt nem számít. Délebbre vagyunk, mint Tunisz, nyugatabbra, mint Algír. A vörös por a sirályok tollát is barnára festi, és a levegő olyan száraz, hogy nincsenek benne illatok.

Hol járunk?

Végel László

Tüntetnek, de a kormányváltás halasztódik

Parasztlázadásról ír a szerbiai sajtó, miután a vajdasági gazdák több napra lezárták a Tartományi Végrehajtó Tanács melletti Pupin sugárutat, valamint a Belgrádba vezető út hídját és néhány városi útkereszteződést. Az agrárhitelek moratóriumát, az üzemanyagköltség támogatását, a mezőgazdasági termékek szabad kivitelét, a 30 százalékos műtrágya-támogatást, a 15 dináros pótlékot követelték, továbbá hogy a napraforgó felvásárlási árát tonnáként 700 euróban szabja meg a kormány. Azt akarják, hogy nyilvánítsák elemi csapássá az aszályt. A tárgyalások folyamán a kormány részleges engedményeket tett, de a gazdák elégedetlenek. A földművesek rózsaszálakat osztogatnak a sugárút környéki teraszok vendégeinek és elnézést kérnek az általuk okozott kellemetlenségért. Csatlakoztak hozzájuk a šumadijai és a

dél-szerbiai parasztok is, akik lezártak egy-egy utcát vagy fontos útvonalat. A hangulat nem hisztérikus, túlzás volna parasztlázadásnak nevezni.

Végül megszületett a kompromisszum, amivel senki sem elégedett. Nincs kizárva, hogy rövidesen újabb szelíd útlezárások következnek. A földművesek követeléseitől radikálisabbak a hónapok óta tartó ökológiai tüntetések. Az aktivisták és a helybeli lakosok hol Szerbia egyik részén, hol a másikon lezárják az utakat, mert a településeken bányákat nyitnak, ezzel károsítják a földet, a vizet és a levegőt, vagy pedig az urbánus maffia sajátítja ki a városok zöld részeit. Ezek azért veszélyesebbek, mert nagyobb a tét: a multinacionális tőke és az új szerb oligarchia érdekei kerültek veszélybe. Erről szólnak az újvidéki események is. A javasolt városrendészeti terv szerint a város tüdejét képező Sodros helyébe az új osztály számára luxuslakások épülnének. Ez ellen tiltakoztak az újvidékiek. Egy privát cég biztonsági emberei durván nekimentek a tüntető tömegnek, több embert a földre tepertek, a nyakukra térdeltek, ököllel ütlegelték őket. Az incidens ellen a város lakói békés és látványos tüntetést rendeztek, de a városrendészeti terveket a városi közgyűlés ennek ellenére elfogadta. Az energetikai válság, az infláció, a recesszió egyre inkább növeli a társadalmi szakadékokat, terjed a mélyszegénység, a polgárok megélhetési gondokra panaszkodnak, de kormányváltó hangulat még sincs.

Mindeközben kiváló szociológusok, értelmiségiek remélik, hogy az infláció, a recesszió rádöbent a polgárokat kormányuk súlyos tévedésére. Ha a lakosságot mindaddig nem mozgósította a demokrácia, a sajtószabadság, az emberi jogok védelme, a korrupció burjánzása, akkor talán mozgósítja a megélhetési válság.

76

Cseppet sem vagyok biztos benne, hogy ez meg fog történni, hiszen jól emlékszem a kilencvenes évekre, amikor az őrületes infláció közepette üresek voltak az üzletek polcai. Az újjgazdagok megtollasodtak, a nyugdíjasoknak viszont még az orvosságra sem volt rávalójuk, Slobodan Milošević azonban sorra nyerte meg a választásokat. Ebből levontam a tanulságot: nem szükségszerű, hogy a megélhetési válság kormányváltáshoz vezet.

Mi biztosította a rendszer túlélését?

A nacionalizmus.

A kilencvenes években a kormánypropaganda arra alapozott, hogy a nemzeti identitást a külföld, főleg a szerbellenes Nyugat-Európa, illetve Brüsszel veszélyezteti. Az idegenektől való félelem maga alá gyűrte a diktatúrától való félelmet. A nemzeti identitás, a nemzeti szuverenitás védelmének jegyében tíz évig háborítatlanul uralkodott Slobodan Milošević. Tüntetések voltak, de a többség a nemzeti érdek és érzés nevében kész volt a legnagyobb áldozatra, és – Miloševićre szavazott. Csak 2000 őszén a NATO-bombázások után változott a helyzet. Milošević elvesztette Koszovót, és ezzel elvesztette a nacionalista tábor bizalmát. A nacionalista Miloševićet elsősorban a nacionalisták buktatták meg. Miloševićtyel szemben nem Đinđić volt az elnökjelölt, hanem a szintén nacionalista Koštunica, mert csak egy nacionalistának volt esélye a másik nacionalista elleni választási küzdelemben. És Koštunica, igaz, alig-alig, néhány tizedszázalékkal, de mégis győzött.

Milošević bukásának éjszakáján tisztában voltam vele én is, hogy mi zajlik, ezért jegyeztem le a naplóban (*Időírás, időközben*), hogy a nacionalisták újra győztek.

Nem szabadulok a gondolattól, hogy az egész Kelet-Közép-Európában a rövid antitotalitárius intermezzo után az autokrata rendszer, illetve a diktatúra hosszú évtizedei következnak. Sokan a Nyugat új alkonyáról beszélnek, én azonban sokkal előbb tenném szóvá Kelet-Közép-Európa alkonyát.

Ferge Zsuzsa Magyarországon nem látja az éhséglázadás veszélyét, amely Szerbiában még kisebb. Nem csupán a Milošević-érában vált nyilvánvalóvá, hogy a nacionalizmus, a nemzeti szuverenitás védelme az új osztály hathatós fegyvere, hanem napjainkban is. Az életszínvonal csökkenésével, az infláció növekedésével, a mélyszegénység terjedésével párhuzamosan a kormányzat részéről növekszik az EU-ellenes retorika, a Putyin-pártiság és a kilencvenes évek etnikai konfliktusainak újraéledése. A Szerbia és Horvátország közötti viszony mélyponton van. Az EU-tag Horvátországot a szerbiai belügyminiszter fasiszta államnak nevezi. Még csak a mondat folytatása hiányzik: az, hogy nácitlanítani kell. Boszniában Milorad Dodik egyre inkább hangsúlyozza, hogy a boszniai szerbek veszélyben vannak, és az újvidéki nagy horvátellenes népgyűlésen, amelyre Szerbia minden részéből több tízezres tömeget toboroztak, Dodik bejelentette: minden szerbnek egy államban kell tömörülnie, ami nyilvánvalóan határmódosításokkal jár. A legfontosabb nemzeti kártya azonban továbbra is Koszovó. Ezekben a hetekben Szerbia és Koszovó között olyan éles konfliktushelyzet keletkezett, amilyenre az elmúlt évtizedben nem volt példa.

Egészeiben véve az orosz–ukrán háború kitörése után a Balkánon növekednek az eddig is létező feszültségek. Mindezzel párhuzamosan erősödik a nemzetállami identitás „reneszánsza” is, amely Draža Mihailović csetnikvezér rehabilitációjával kezdődött. A szerb parlament kimondta, hogy nemcsak Tito partizánjai voltak antifasiszták, hanem a csetnikek is. Ennek függvényében értelmezhető a valjevói legfelsőbb bíróság döntése. Rehabilitálta Nikola Kalabić csetnikvezért is, akinek az ideológiáját pontosan kifejezte a mozgalom ideológusának, Stevan Moljevićnek 1941. június 30-án kiadott kiáltványa, mely szerint a csetnikek Jugoszlávián belül a homogén Nagy-Szerbiáéért küzdenek. A homogén Szerbia felöleli Szerbia akkori területét, továbbá Boszniát, Horvátország egy részét, köztük Baranyát is. Ezenkívül a homogén Szerbiához tartozzék Bánát, beleértve Temesvárt, valamint Magyarország egy része, beleértve Pécsét. Ezt nevezte a szerbiai parlament antifasiszta mozgalomnak.

Újra fellángolt a csetnik–partizán ellentét Szerbiában, Csakhogy a tankönyvekben, a közéleti diskurzusokban a partizánok alulmaradtak, mivel többé nem kívánatos a „vörös antifasizmus”. Ennek az ellentétnek a mély gyökereit Rade Radovanović *Kacaj az akasztófa alatt* című regényének egyik jelenete remekül ábrázolja. A jelenet a világháború idején kezdődik és a NATO-légitámadások idején bontakozik ki. Tito partizánjai, Anka és Dragoljub 1950-ben összeházasodtak, és megszületett fiuk, Radomir. A fiatalasszony szorongva döntötte el, hogy a pár hónapos babával meglátogatja

férje szüleit, akik ridegen fogadták, hiszen ők is és az egész falu csetnikpárti volt. Végül megjelent a Romaš nevű rokon, aki a kisbabát szaglászva grombában odavetette, hogy búzlik a baba, mert nincs megkeresztelve. Erre Anka táskájából előrántotta a revolverét, és Romašra szegezte. „Búzlik?” „Búzlik”, válaszolta Romaš. Anka erre Romaš csetniksubarájába (süvegébe) eresztett néhány golyót. Romaš félájultan földre rogyott. Még a golyókat sem érdekel meg, mondta Anka, és távozott a lakásból, ahova sem ő, sem a gyermek többé nem lépett be. És ekkor nagyot ugrott az időben a szerző. A NATO-légítámadás idején Anka jajongva telefonált a Szabad Európát tudósító fiának, mert az egyik falubeli csetnik azt terjesztette, hogy letartóztatták, mert Amerikának kémkedik. Nem, nem, mondta Radomir, akit ezután a Miniszter telefonon keresett. A Miniszter, akit a szerző kezdő csetniknek nevezett. A történethez tartozik, hogy az a Miniszter továbbra is magas rangú funkcionárius. A szerző nem is titkolja kilétét. Nem is titkolhatja, hiszen a regény szereplői valóságos személyek, közsímet politikusok, és azok a konfliktusok, amelyekről ír, ma is rendkívül elevenek.

A csetnikiek elvesztették a II. világháborút, de megnyerték a rendszerváltás utáni csatát.

78

Horváth Gideon: masc4masc

FRESH
CØRNER

A kedvenc kávéd, frissen főzve!

Ugorj be a MOL-kutakon található
Fresh Cornerbe, és kapj új erőre helyben
készült kávékülönlegességeinkkel!

Tajvan – baj van?

A külpolitika iránt érdeklődő „közön-séges halandók” szemében Tajvan valójában 1949 óta vált nemzetközi tényezővé. A kínai polgárháborúban győztes kommunisták vezére, Mao Ce-tung ekkor kikiáltotta a népköztársaságot, a vesztes fél Csang Kaj-sek generalisszimusz vezetésével a szigetre menekült. Egyben magával vitte a császárság 1911-es megdöntése óta érvényes Kínai Köztársaság nevet (és a kincstár jó részét). A Tajvani szoros két oldalának – némelykor nyílt katonai – szembenállása azóta került a térség biztonságának fókuszába. Legutóbb éppen az elmúlt hetekben.

80

Hány Kína az „egy Kína”?

A történelmileg is hányattatott sorsú sziget – a korábban portugál hódítóktól megörökölt nevén Formosa (a gyönyörű) – viszonylag későn, a 17. században, még a Csing-dinasztia idején került két évszázadra a néhai kínai császárság teljes fennhatósága alá. A 19. század végén lezajlott első japán–kínai háború és a megváltozott erőviszonyok alapján Tajvan az erőszakosan feltörekvő Tokió gyarmata lett. A faszálódó Japán Császárság uralma a sziget fölött 1945-ig fennmaradt – hasonlóan a Koreában, Mandzsúriában és Délkelet-Ázsiában terjeszkedő uralmukhoz.

A japánok által részben leigázott Kínai Köztársaságot Csang Kaj-sek képviselte a szövetségesek 1943-as kairói csúcstalálkozásán, ahol Churchill-lel és Roosevelttel már megál-

lapodtak abban, hogy az agresszív császári csapatok vereségét követően Tokiónak le kell mondania a leigázott területekről (Koreai-félsziget, Mandzsúria, Tajvan stb). Csang Kaj-seket biztosították, hogy helye lesz a győztesek törzsasztalánál, így a később születendő Egyesült Nemzetek Szervezetében is állandó helyet kapott. A japánok feltétel nélküli kapitulációját követően tehát Tajvan – fél évszázad megszállás után – megtért az immár általa vezetett Kínai Köztársaság kebelére.

A II. világháború után fokozatosan kiéleződő kelet–nyugati szembenállás újabb fordulópontja lett, amikor a kínai polgárháborúban a nacionalista erőknél fölülkerekedő Mao Ce-tung 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Kommunista Párt irányítása alatt álló Népköztársaságot. Csang generalisszimusz ekkor hívei élén Tajvanra menekült, és egyben a szigetre átmentette diktatórikus hatalmát.

Az Egyesült Államok kénytelen volt távol-keleti szövetségesének biztonsági garanciákat ígérni a terjeszkedő kommunizmus feltartóztatása, majd visszagöngyölítése érdekében (*ez volt az ún. containment és roll back doktrína*). Ezt 1955-ben egy védelmi szerződésben is rögzítették – Maóék őszinte sajnálatára... Washingtonnak geostratégiai fekvése miatt is rendkívül fontos volt és maradt a sziget, amelyet hagyományosan „elsüllyeszthetetlen anyahajónak” titulálnak.

A hidegháború kibontakozásával párhuzamosan logikus volt, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó, vétőjogú tagja – a milliárdos kommunista birodalom helyét „bitorolva” – 1949-től egészen a hetvenes évek elejéig, egyöntetű nyugati támogatással, továbbra is a „renegát” Kínai Köztársaság maradt. Ez egészen a kínai–szovjet kapcsolatok elmérgesedéséig, az Usszuri folyó térségében zajló határkonfliktus ki-robbanásáig így is maradt.

Ekkor indult be az a sokáig titkos „pingpongdiplomácia”, amely során Henry Kissinger amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó Kínába lapangott, majd megalkudott az éppen élesen Moszkvával szembe forduló Pekinggel a kapcsolatok rendezéséről – az akkori fő ellenséggel szemben. 1971-ben ez csúcsondott ki Nixon elnök pekingi zarándoklatában és Mao elnökkel lebonyolított találkozásában. Az Egyesült Államok elfogadta az „egy Kína” elvet. Eszerint bölcsen kifundált kompromisszumként elfogadták, hogy kínai területen egyetlen birodalom létezik, amelynek része Tajvan, anélkül, hogy állást foglalnának, milyen rendszerű is ez az „egy Kína”. Ezt nevezik azóta is a „stratégiai kétértelműség” amerikai doktrínájának. *(Kissinger utóbb megírta: valaha volt legintelligensebb tárgyalópartnereként ismerte meg az akkori pekingi kormányfőt, Csou En-lajt.)*

Nagykövetséget vesznek!

Ezt követően a „szárazföldi Kína” elfoglalhatta helyét az ENSZ Biztonsági Tanácsában, egyidejűleg a világszervezet Tajvant megfosztotta tagságától. A sziget azóta csak az ENSZ néhány szakosított szervezetében szerezhetett státuszt, de sem-

miképp sem „Kínai Köztársaság” néven. Washington és Peking 1979-ben nagykövetségi szintű diplomáciai kapcsolatra lépett. Egyidejűleg viszont az Egyesült Államok megerősítette a tajvani rendszer stratégiai megvédelmezéséről szóló kötelezettségét. *(Kölcsönös segítségnyújtási szerződésükben persze több mint jelképes a viszonyosság kiemelése, ha ezt mifelénk bárkinek magyarázni kellene...)*

Eközben Peking az „egy Kína” jegyében folyamatosan igyekszik kiszorítani Tajvant a világpolitika porondjairól. A nemzetközi szervezetek jelentős részében vétőjoga révén próbál meg nyomást gyakorolni, másutt gazdasági-pénzügyi erejével „vásárolja ki” a még a szigettel diplomáciai kapcsolatokat ápoló országokat. Ennek tulajdonítható, hogy a sziget ma már csak 14 – javarészt kisebb közép-amerikai vagy óceáni – állammal tart fent nagykövetségi szintű hivatalos viszonyt (Európából egyedül a Vatikánnal).

És bár időközben a megnövekedett gazdasági-technológiai súlyú Tajvannal a legtöbb ország továbbra is meglehetősen szoros kapcsolatokat ápol, ezekben – a védelmi relációban kiemelt súlyú Egyesült Államokat is beleértve – a szigetország csak „tajpeji kereskedelmi vagy konzuli irodákkal” képviseltetheti magát. Magyarországon is így van. Erre olyannyira háklisak Peking képviselői, hogy amikor a közelmúltban Tajvan vilniusi képviselőtének csupán a nevében föltüntették a Kínai Köztársaság nevet, odaátról menten heves retorziókat léptettek életbe.

Hasonlóan reagálnak, ha bárhol a világon magas rangú politikusokat fogadnak a szigetről, rendre érkeznek a megtorló lépések. A szigetor-

szág élsportolói még a nemzetközi sportversenyeken (például az olimpiai játékokon) sem indulhatnak Kínai Köztársaság néven. Egy szigetországi győzelem esetén a Tajvani Olimpiai Bizottság lobogóját vonják föl, a nemzeti zászló indulójára!

Eközben pedig – bármilyen meglepően hat is – „a renegát tartományban” a szárazföldi Kínával való mind szorosabb gazdasági együttműködést sürgető élcsapattá a Csang Kaj-sek generalisszimusz, majd fia vezette Nemzeti Párt, a Kuomintang vált. Ez mindmáig így van – szemben a tajvani függetlenséggel hagyományosan kacérkodó jelenlegi kormánypárttal, a Demokratikus Haladó Párttal (DPP).

Viszont már az ifjabbik Csang uralma idején lazulni kezdtek az addig kőkemény jobboldali diktátúra pántjai, és szinte a kelet-európai rendszerváltozásokkal párhuzamosan – Dél-Koreához hasonlóan – itt is kibontakozott a többpárti demokrácián alapuló szabad piacgazdaság.

A félvezetők világvezetője

A Dél-Koreához, Szingapúrhoz, Hongkonghoz hasonlóan évtizedekkel ez előtt gyorsan gyarapodó „kistigrissé” felnőtt Tajvan világgazdasági jelentősége megnőtt annyira, hogy a nagypolitika tengelyében találja magát.

A néhai Csang generalisszimusz és szobrainak-emlékhelyeinek lebontásával egyidejűleg Tajvan virágzó demokráciává változott. Eközben fenyegető ellenlábasa, a „népi Kína” burjánzó államkapitalizmusával (rossz nyelvek szerint vadkapitalizmusával) és ehhez követelt nemzetközi befolyásával egyre vaskosabb árnyat vetett a visszakövetelt szigetállamra.

Különleges színfolt ebben a sajátos sorstragédiában, hogy időközben a „két Kína” között gazdasági téren már-már törvényszerű összefonódás alakult ki. Pekingnek főleg kezdetben szüksége volt a (kínai származású nagyítókések konfucianus érzelmeitől is vezérelt) beruházásaira, a fejlett technológiára, az apró szigetnek pedig túltermelési lázában létfontosságú lett a milliárdos „szárazföldi” piac, ahol amúgy is egymás sarkát taposták az oda igyekvők.

Így alakult, hogy Tajvan dollárszázmilliárdokat ruházott be az „anyaországban”, tízmilliókat foglalkoztatott, és maga is milliós nagyságrendű „állampolgárával” volt jelen az egymásra utaltságukban is elvben ellenséges területen. Ha a népköztársaság adminisztratív eszközökkel behúzná a féket, dollárszázmilliárdok bálnák, ha „tartománya” szánná el magát hasonló lépésre, belső politikai perpatvaraiban Peking és Tajpej is érzékeny veszteséget szenvedne. De a profit (nevezzük bár pragmatizmusnak, nagyon „nemzeti” haszonelvűségnek) a Tajvani szoros mindkét oldalán nagy úr.

Hadd emeljem ki a legapróbbnak sem látszó, de talán legfontosabb „alkotóelemet”. A Taiwan Semiconductor Manufacturing Co (TSMC) gyártja egyedül a világpiacon értékesített félvezetők, mikrochipek 53 százalékát. Amúgy a második Samsungot követő helyeken is tajvani cégek állnak, így a szigetország az össztermelés mintegy 65 százalékával egyeduralkodó ezen a téren. Márpedig a miniatűr chipek, félvezetők kínai importjának értéke a kőolajéhoz hasonlóan gigantikus léptékű!

Nem véletlen, hogy az ebben az ágazatban fölkapaszkodó kínai vállalat, a sanghaji bázisú SMIC több szakembert csábított át az „elbitangolt tartományból”, de – nemcsak nanométerekben mért – lemaradása így is jelentős. A Biden-kormányzat is újabb beruházási impulzusokkal törekszik a saját gyártás ösztönzésére – ebben a piacvezető tajvaniaknak is juthat szerep. Ha Kína „magáévá tenné” a szigetet, a világgazdaság legfőbb ágazatának ellenőrzésére tenne szert. (Washingtonban terveket dolgoztak ki a menekítési módzatokra.)

2020 óta viszont a világméretű koronavírus-járvány bénítólag hatott az áruszállítási láncolatok és általában a világkereskedelem kibontakozására. És bár a megelőzésben, ellenőrzésben modellként nyilvántartott Tajvanon is augusztus derekán már jó ötmilliót meghaladó Covid-fertőzöttet tartottak nyilván, a sziget jól szervezett egészségügyi rendszerének köszönhetően így is alig ötödannyi áldozattal, mint nálunk... Ám a gazdasági növekedés üteme – akár „odaát” – némiképp lelassult.

Egyszóval Tajvan soha nem volt a kommunista népköztársaság része. Ám a pekingi vezetés már hatalomgyakorlásának első percétől fő céljai között tartotta számon a stratégiai perifériák (Tibet, Hszincsiang, Hongkong-Macau és Tajvan) teljes bekebelezését. Tibetet és az akkor muszlim többségű Hszincsiangot (a

korábbi Kelet-Turkesztánt) hamar bedarálták. Hongkong 1997-ben, Macau két évvel később „tért vissza az anyaország kebelére”.

Pekingben persze ezeket az „újraegyesítéseket” mindmegannyiszor társadalmi rendszerük eszmei fölényével és békés módszerek bevetésével indokolták. Tajvannak is a hongkongi alkut ajánlják, ám a szigeten – érthetően – egyre kevésbé látszik vonzónak az „egy ország – két rendszer” egyre kevésbé érvényes modellje. És a Nagy Szomszéd esetleges támadása még vastkosabb félelmekeket gerjeszt.

A sárkány és a medve felemás barátsága

A Putyin orosz elnök által indított ukrajnai offenzíva február végén újabb fejezetet nyitott a világméretű szembenállás viharos történelmében. A globális versenyfutásban az Egyesült Államok legfőbb riválisává felnőtt Kínában mindvégig árgus szemekkel követték az orosz támadásokra adott nyugati válaszokat. Azt vizslatták: ha Peking tényleg elszánná magát egy a kelet-európai invázióhoz hasonló tajvani akcióra, milyen ellenlépésekre számíthatna fő ellenlábasaiktól?

Peking érthető módon igyekezett tartózkodni a konfliktus elítélésétől (amúgy a megtámadott Ukrajnához is jelentős gazdasági érdekek kapcsolódtak), anélkül, hogy megnehezítene a Trump-kormányzat által „vámháborúval” megterhelt viszonyát Amerikával.

Ugyanakkor csendes haszonélvezője lehet a nyugati válaszlépéseknek annyiban, hogy a Moszkva elleni szankciók nyomán elrendelt olaj-, szén- és földgázembargó által „fölszabadult” orosz készletekből bővebb áramban csoroghat energiaforrás a nagy keleti partnernek. Ennek némi akadályt emel a vezetékek szűkössége, ám – a két keleti hatalom között az évtizedek során visszajára fordult erőviszonyok okán – immár a kínai vevő jelentősen csökkentett árfeltételeket diktálhat a gazdaságilag szorult helyzetbe került partnerének, egyre inkább csak versenytársának.

Ezzel együtt felpörgött a korábbi geostratégiai spekuláció: vajon a nyugati szankciók közelebb tolják-e egymáshoz a két keleti riválist? A ma már 99 esztendőes egykori amerikai szuperdiplomata, a hagyományosan nagyhatalmi háromszögekben gondolkodó Henry Kissinger óva inti az indulatoskodókat. Az egykor volt nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd Nixon külügyminisztere, aki a kínai „nagy proletár kulturális forradalom” idején fordította Kínát Amerika átmeneti szövetségesevé, sokat tud az értékek és érdekek különös dialektikájáról...

Ilyen körülmények közepette szervezték meg az amerikai képviselőház elnöke, Nancy Pelosi asszony fölöttébb feszítő tajvani látogatását. Az elnök és alelnök utáni harmadik legfontosabb amerikai közméltóság ottani villámvizitje hatalmas hullámokat kavart. És kerekén negyedszázad után, az akkori jobboldali radikális elődje, Newt Gingrich nagy utazása óta ez volt a legmagasabb rangú betoppánás a távoli szövetségésnél. Az amerikai házelnök ru-

tinszerűen biztosította partnereit arról, hogy hazája változatlanul „acélkeménységgel” támogatja az itteni demokráciát. Ezt addig és azóta is acélos katonai szállítmányokkal igyekeznek páncélozni.

A Trump-érában kiéleződött amerikai–kínai kereskedelmi háborúskodás egyik fő frontja manapság a high-tech szektorban keresendő. Nem véletlen, hogy Washington féltékenyen óvja a fél világot uraló tajpeji félvezetőszektort. Bár Pelosi asszony alig egy napot töltött a szigeten, arra időt és gondot fordított, hogy a piacvezető TSMC elnökével találkozzon, amely jelentős beruházásra készül az Egyesült Államokban.

Pelosi látogatását követően a pekingi fél leállította bizonyos halfajták, citrusfélék és tésztaeműek importját a szigetről, de óvakodtak attól, hogy a legfontosabb technológiai kapcsolatrendszernek ártsanak. Az onnan származó chipek dollármilliárdokra rúgó beáramlása ugyanis alapvetően befolyásolja az egész világon értékesítendő okostelefonok, tabletek, orvosi műszerek és egyéb elektronikai termékek összeszerelését.

Az AP amerikai hírügynökség összefoglalója szerint csak 2021-ben 26 százalékkal nőtt a Kína és Tajvan közötti kereskedelmi forgalom, és az odaszállított chipek eladási értéke elérte a 104,3 milliárd amerikai dollárt, az összérték 24,4 százalékát.

Az egymásra épülés (a sajátosan ellentmondásos egymásrautaltság) bizonyítéka, hogy jó ideje a „kommunista Kína” lett Tajvan legfőbb kereskedelmi partnere, amely több mint kétszer annyi szigetországi

exportáru fölvevőpiaca lett, mint a második legfontosabb, az Egyesült Államok. Vagyis a Peking és „elbitangolt tartománya” közötti több mint ellentmondásos viszony híven tükrözi a kuszán összenőtt világgazdaság feszült összetettségét.

A hatalomgyakorlás és fenyegetés folytonos

A Pelosi-látogatást Pekingben provokációnak ítélték, és rendkívüli hadgyakorlatot tartottak a sziget körül. Az Egyesült Államok haditengerészete is különleges készenléttel fölvonult. Az inkább amerikai belpolitikai célokat szolgáló vizit („a demokraták is keményen szembe szállnak Kínával a Tajvan melletti kiállással”) végül is lezajlott, a kínai fél is „sikeresen teljesítette védelmi küldetését”, de a harckészültség maradt. És a folytonos feszültség is. Kína egyértelműen arra törekszik, hogy gazdasági hatalmához méltó politikai és stratégiai befolyásra tegyen szert, egyben minél távolabbra szorítsa „érdekszférájából” az amerikai erőket.

Ráadásul a Tajvan körüli kínai éleslövészeti gyakorlatok és rakétakilövések (némelyik japán területek közelében csapódott a tengerbe), csak tovább növelték a térségben amúgy is meglévő feszültséget. Tokió máris újabb hadifejlesztéseket jelentett be. A Délkínai-tenger körüli területi viták is fokozott figyelmet keltettek a kínai katonai terjeszkedésektől tartó szomszédos országokban.

Itt kell megemlíteni azt a trendet, amely szerint a kínai „reform és nyitás” kezdeti fázisában, 1995-ben Peking katonai költségvetése (nagyjából hatvanszor akkora népesség mellett) alig kétszeresen haladta

meg Tajvanét, mára legalább hússzor annyit áldoz ugyanerre a célra! A kínai népi fölszabadító hadsereg – még a Pentagon számításai szerint is – ugyanannyit költ a hadihajók és tengeralattjárók, föld-levegő rakéták, no meg szárnyas és ballisztikus rakéták fejlesztésére, mint stratégiai ellenlábasa.

Márpedig Hszi Csin-ping elnökpártfőtitkárnak jelenleg a stabilitásra kell helyeznie a hangsúlyt. Elvégre most október 16-tól tartják a Kínai Kommunista Párt 20. kongresszusát, amelyen elkezdheti harmadik ötéves államfői mandátumát, amihez a saját fazonjára át kellett szabni az ottani gránitszilárdságú alkotmányt... Várhatóan ez tükrösímán lezajlik, ám a Covid-járvány és a kínai zéró tolerancia megoldási mód miatti gazdasági fönnakadások alaposan lelassították „a mai világ Manchesterének” titulált ország gyarapodását. Az Ukrajna elleni orosz invázió is alaposan fölkorba csolta a nemzetközi vizeket. Ebben Peking fölöttébb óvatosan kívülálló álláspontot foglal el, hiszen fontosak neki az orosz kapcsolatok, de sokkal nagyobb az amerikai gazdasággal való kölcsönös egymásra utaltságuk.

És közben folyvást lebegtetik a tajvani kérdés megoldatlanságának kérdését. Az Egyesült Államok azóta újabb magas rangú küldöttséget menesztett Tajpejbe, a következő négy évre 4,5 milliárd dollár értékű haditechnikai támogatást nyújt távoli szövetségesének. Eztán megkezdődött kereskedelmi tárgyalásaik újabb sorozata. (Megjegyzendő, hogy a Biden-adminisztráció kereskedelmi főmegbízottja, Katherine Tai maga is tajvani bevándorlók leánya, aki kiválóan beszél kínaiul.)

A csaknem 24 millió tajvani ma már szinte teljesen kínai származású, büszke a nyelvére, amelynek többnyire fucsieni (hokkien) dialektusát is beszéli. De többségük ma már a kínai mellett, sőt inkább helyett önálló tajvani identitást vall magáénak, anélkül, hogy a sziget függetlenné válását feszegetné. Erre ugyanis a kínai vezetés fenyegetései alapján azonnali katonai válasz érkezne a 160 kilométer széles Tajvani-szoroson túlról.

A szóból is értő kínai vezetés számtalanszor kinyilvánította, hogy az „országegyesítést” békés úton kívánja elérni, de ha nem, akár fegyveres úton szerez érvényt „a renegát tartománnyal szembeni jogos követelésének”. Amerikai stratégiák szerint nem az a kérdés, hogy Peking kísérletet tehet-e erre, hanem csak az, hogy mikor. A tajvani védelmi miniszter úgy ítélte meg, hogy negy-

ven éve nem voltak ilyen rosszak a kínai–tajvani kapcsolatok. A nagy hatalmú kínai elnök kapott még időt arra, hogy e téren is megkísérelje beírni nevét a történelemkönyvekbe...

A világ most az indonéziai Baliba tervezett G20-csúcsértekezletre tekint. De vajon a politikai vagy gazdasági értelemben legbefolyásosabb állam- és kormányfők ritka randevúján részt vesz-e személyesen Hszi Csin-ping kínai és Putyin orosz elnök? Mert az Ukrajna ellen indított orosz támadás és Tajvan fojtogató fenyegetése miatt sok nyugati államférfi még személyes megjelenését is fontolóra veszi. Japánban kormánykörökben is latolgatták: ami ma Ukrajna, az holnap Kelet-Ázsia?!

Mi tagadás, a két eurázsiai feszültséggóc még sokáig árnyékot vet amúgy is több fronton fenyegetett törékeny glóbuszunk békés jövőjére.

Horváth Gideon: Abundance

Az Orbán-klán magánélet-védelme

Itt Orbán kíséretének kettős lelkű tagjairól írok, azokról, akik szóltak törvényíró jogászaiknak, tegyék végre lehetővé, hogy úgy bújhassanak Orbán köpenye alá, hogyha éppen dühös az ország, vagy ez amúgy valamiért számukra nem komfortos, onnan ne látszódjának ki.

A katatörvény, a nemzetközi helyzet, a vita hiánya

A mostani katatörvény közvetlen előzménye az volt, hogy a magyar kormány többek között a hivatalos iratban azt is megígérte, hogy – megfelelve amúgy az írott malasztként meglévő hazai jogalkotási kötelezettségének – az EU helyreállítási alapja folyósításának feltételeként „a törvényhozásban ezentúl teret ad a társadalmi konzultációnak és csökkenti a gyors jogalkotási lehetőségek arányát”. Az sem kizárt, hogy az ígéretnek, ha nem látná, mi folyik itt, az EU hitelt adna. Csakhogy éppen az ígéret előtt rendelte el Orbán azt a rapid és előkészítetlen alaptörvény-módosítást, amelynek alapján a Fidesz-fülbevalós köztársasági elnök az önkormányzati és az európai parlamenti választást ugyanarra a napra írja majd ki. A módosításnak az alkotmányosság alapeszméjét sértő önző pártpolitikai, azaz alkotmányellenes célja mindössze annyi, hogy a Fidesz két év múlva minél jobb eredményt érjen el az uniós és az önkormányzati választáson. Ezzel pedig minél megalázóbb helyzetbe hozza az utóbbi időben amúgy

is ágrólszakadt ellenzéket; arra kényszerítve, hogy pártjai egyszerre kampányoljanak egymásért az önkormányzati választáson és egymás ellen az uniós.

Ezt követte a társadalom jelentős hányadának dühét most kiváltó, ugyancsak sub rosa összeeszkábált, senki által nem látott, nem véleményezett, előkészítetlen, kritikátlanul elfogadott katatörvény. Mindkettő önmagában is komoly teljesítmény lenne az alkotmánytalan arcátlan-ság világbajnokságán.

A NER bábjai irtóznak a szabad hangtól és minden vitától. Gulyás Gergely például a csütörtöki kormányinfón még semmit nem tudott a következő hétfőn beterjesztett és kedden el is fogadott katatörvényről, amely közel négyszázezer (a családtagokkal egymillió) magyar egzisztenciáját rendíti meg Magyarországon. Kisvártatva ugyanő, teoretikusként is bemutatkozva, eljutott az alkotmány- és politika-elméletben eddig ismeretlen tézis megfogalmazásáig, miszerint a demokrácia lényege a politikai és társadalmi vita hiánya: „Amikor nem volt demokrácia, akkor ezt különböző társadalmi egyeztetésekkel próbálták elfedni, de mióta meg demokrácia van, és vannak szabadon választott képviselők, azok dönthetnek, és ennek a felelősségét is vállalják. A meghozott döntésért a kormány és természetesen a kormánypártok a felelősséget vállalják.” Mikor ezt hitetlenkedve meghallod, elmédben felcsenghet

az *Egy szerelem három éjszakájából* a dal a szavak és a valóság lecserélhetőségéről: „Jobb a Műnap, mint a Nap, / anyagnál a műanyag... / nemzetnél a műnemzet, / rendet, rendet, műrendet!” Ugyanakkor míg az EU tagjai vagyunk, remélhetjük, hogy csak részlegesen jön elő ugyaninnen a hatalom végső érve: „Hiába itt a tiszta szó, / Akármi szépet sütsz ki / Csak szűrni-vágni-ütni / Marad ultima ratio.”

A katatörvény utáni kedd éjszakájában a pesti és budai tüntetők lelkesen mérsárosztak és orbánoztak. Ettől nem egészen függetlenül ezen írásnak elsősorban nem a katatörvény a tárgya, hanem a hatalom lelke, azaz a lelketlensége, az országlakosokkal szemben az Orbán-klán magánéletének fokozott védelme.

88

Főispánok és elbutulás

A rendelkezésünkre álló nyelv szegényes a valóság leírására. Kifogyunk a szavakból. A jogalkotás Magyarországon immár nem a rousseau-i általános akaratról szól, hanem a rajongásról, a szakadatlan talpnyalásról. John Emerich Edward Dalberg-Acton (1834–1902) angol történész-politikus azzal a mondattal lett halhatatlan, amit talán soha nem is mondott. A neki tulajdonított maxima így szól: „*A hatalom megront, a korlátlan hatalom pedig korlátlanul megront.*” A hazai tapasztalatok alapján, ha a polgári törvénykönyv átmeneti rendelkezéseinek legfrissebb módosítására a jogászi szakma nézőpontjából tekintünk, jó okkal értelmezhetjük át a derék 19. századi angol úr mondatát – de gyanítjuk ez a változat sem lenne éppen ellenére: „*A hata-*

lom fokozatosan elhülyít, a korlátlan hatalom pedig teljesen elhülyít.” Elszakadva a derék brit értelmezésétől, birtokunkban a bőséges hazai tapasztalatokkal mondhatjuk azt is, hogy a legutóbbi saláta-, avagy mosléktörvényhozás nem pusztán ostobaság, nem csak a megszokott mindennapos tökfekedés, hanem egyúttal a hatalom bensőségéből kiáradó szervi rettegés is, ami azt mutatja, hogy nincsenek gyávább emberek a hatalom kitartottjainál. Tudják, de legalább érzik, milyen vékony jégen sétálnak. A diktatúra, illetve az autokrácia csak néhány helyen kvázi örök életű (de ott is lehetsz máról holnapra Simicska, avagy Spéder), másutt meg szimplán bukó. Az autokrácia nevetséges lesz, a bolondok hajójából ki kell szállni, akár a tajtékos vízbe is megszáj kiugrani.

Figyelemre méltó jel, hogy miközben mára az elhibázott gazdaságpolitika már ikerdeficit¹ okozott, egészen durva lett az infláció, és nem csak a zlotyval összehasonlítva tízszeres immár a magyarországi pénzromlás mértéke, de az összes környező ország valutájával, sőt még a hrivnyával és a rubellel szemben is szinte szabadesésben van a forint, de, és ez már nem az autokrácia diszkrét bája, hanem visszataszító ostobasága, hogy nincs jobb dolguk, fontosabb feladatuk a tekintetes NER-karoknak és -rendeknek, azaz az Országgyűlésnek, mint egyetlen zagyva törvénybe eldugva főispánosított vármegyéket alapítani és ugyanezzel a lendülettel Orbán

¹ Az ikerdeficit az ország folyó fizetési mérleg hiányának és az államháztartás hiányának egyidejű megléte.

nyüzgő és lelkes tényérnyaló kíséretét megóvni, védeni attól, hogy a miniszterelnök körüli zizegéseikről, nyilvános törleszkedéseikről, hízelkedéseikről, danolásaikról Kossuth Lajos kalapjáról, a fehérvári huszárokról, stb. az amúgy is gettóba szorított maradék szabad sajtó esetleg beszámoljon.

A hatalmasok személyiségi jogainak védelme

Nézzük tehát a hangzatos című módosítás „*Magyarország kormányának T/360. számú törvényjavaslata Magyarországra 2023. évi központi költségvetésének megalapozásáról*” eredeti szövegét.

A módosított Ptk.-t valóban hatálybeléptető rendelkezés eddig így szólt:

(A Ptk. 2:51-2:54. §-ához)

8. § (1) A Ptk. személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó rendelkezéseit a hatálybalépését követően történt jogsértésekre kell alkalmazni.

(2) A Ptk. hatálybalépése előtt megsértett személyhez fűződő jogok alapján érvényesíthető polgári jogi igényekre a jogsértés idején hatályos jogszabályi rendelkezéseket kell alkalmazni. A Ptk. hatálybalépése előtt megkezdődött, folyamatosan tanúsított jogsértő magatartásra – ideértve a mulasztást is – akkor is a Ptk. hatálybalépése előtt hatályos jogszabályok rendelkezéseit kell alkalmazni, ha a jogsértő magatartás befejezése a Ptk. hatálybalépése utáni időpontra esik.”²

Most pedig tekintsünk az újságírói tapintattal salátatörvénynek, valójában helyesebben, mivel van benne szabadalom, nemzetbiztonság, osztalékadó, vízi közlekedés, kamara, lőfegyver, hulladék, azaz „sz...r, szappan, szalámi”, inkább mosléktörvénynek nevezhető törvényhozási végtermék szövegét!

Az új törvényi rendelkezések 119. §-a szerint viszont „A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 2. alcíme a következő 8/A. §-sal egészül ki: A Ptk. 2:51. §–2:54. § alkalmazásában amennyiben a miniszterelnökről vagy a köztársasági elnökről személyvédelemmel megvalósuló rendezvényen, egyéb eseményen olyan kép-, illetve hangfelvétel készül, amelyen más személy is látható, illetve hallható, akkor az ott jelen lévő kép-, illetve hangfelvétellel érintett más személy tekintetében vélelmezni kell, hogy az érintett hozzájárult a kép-, illetve hangfelvétel készítéséhez és közzétételéhez. Az érintett a tudomásszerzéstől számított 48 órán, de legfeljebb a kép-, illetve hangfelvétel közzétételétől számított 15 napon belül kérheti, hogy a kép-, illetve hangfelvételen őt tegyék felismerhetetlenné.”

A dolog annyira vicces, hogy szó szerint még a nyomtatott sajtót sem veszi ki az új szabály hatálya alól, ha tehát valamelyik Orbán–Novák-esemény résztvevője utólag szégyellné, hogy megjelent, akkor talán még a fényképét közlő *Magyar Nemzet* egyik lőtífuti slapaja, csak hogy a delikvens képét kisatírozza a lapból, végig is járhatná a nem túl népes előfizetői kört.

² 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről, 8.§

Biztosan nem kell jogásznak lenni ahhoz, hogy lássuk, ezzel a módosítással a jogalkotó nem hatályba léptet, hanem a polgári törvénykönyv jogokat meghatározó rendelkezéseit, azaz a polgári anyagi jogot változtatja meg, persze korlátoltan.

Azt sem tudjuk a javukra írni – a szándék amúgy sem világos –, hogy ezzel a zagyvalékkal talán nem merték a jogrendszer egyik központi, tekintélyes elemét, a polgári törvénykönyvet az eddigéhez képest is tönkrébb tenni.

Nem csak a miniszterelnök körül lihegő fő- és alispánok, nemzeti tőkés, csendbiztosok, dal- és egyéb színházi direktorok, főszolgabírók, udvari főművészek, demeterszilárdok, a családba betérők, köz- és magánírók, művészeti akadémikusok, sajtócézások, cenzorok, múzeumigazgatók, főbírók, egyetemi és egyéb kurátorok, rabbik és püspökök, hanem a mosléktörvény szédelgő alkotói is megérik a pénzüket, mert valójában nem a hatályba léptető szabályt, hanem magát a polgári törvénykönyvet írták át kegyetlen, abszurd tartalommal.

A rendelkezés indoklása külön is, nem csak anyanyelvileg és nyelvtanilag (a „megjelenést is eredményez” és hasonló gyönyörűségek mellett az egyes-többszám egyeztetésébe például látványosan beletörlik a jogalkotói bicska) szépségdíjas: „A miniszterelnök és a köztársasági elnök Magyarország legfontosabb és legismertebb közjogi méltósága közé tartozik, akik számos rendezvényen, helyszínen jelennek meg, a róluk készült felvételeken számos személy látható velük egyidejűleg, legyen az akár más

esemény. Az ismertségük miatt amennyiben ezen személyek rendezvényen vagy egyéb programon vesznek részt, amely gyakran képes hangfelvételen való megjelenést is eredményezhet. Ennek tudatában mindenki szabadon eldöntheti, hogy a rendezvényen, eseményen részt vesz-e. A módosító javaslat a korábbi szabályozás logikáját kívánja megváltoztatni (!) a felvételen szereplő személyek alapjogvédelmének erősítése céljából: ha ezen közjogi méltóságokkal közösen eltöltött rendezvényen kép- vagy hangfelvétel készül, akkor a jogalkotó önmagában a rendezvényen, eseményen való részvétel miatt vélelmezi a jövőben a hozzájárulást, de az érintett a meghatározott időtartamon belül kérheti a felvételen történő felismerhetetlenné tételét.”

Egyrészt nyilvánvaló, hogy a megfogalmazók környékén sem járt jogvégzett ember. Másrészt a felvilágosodás óta csak a totális államok által időnként megtört jogfejlődést tagadja meg minden szegyenkezés nélkül a szabály. Ilyesmit az abszolutizmus bukása óta olyan létező jogrendben, ahol ismerik a magánélet védelmét és/vagy a közélet átláthatóságát, biztosan nem lehetett leírni. Nálunk másként van, a jogalkalmazás állami szolgálja a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság joggyakorlata gazdag olyan esetekben, amelyekben a gazdagok és hatalomközeliak védelmét képviselte a szegényekkel és hatalom nélküliekkel szemben, de például a hajléktalanok alaptörvényesített üldözését leszámítva – ez is nemzeti szegyenünk – anyagi jogszabályban ilyesmi eddig elvétve került a szemünk elé.

Mellesleg a Nagyságos Miniszter-

elnök Úr és Köztársasági Elnöke helyében a magunk részéről bizony számon tartanánk, hm, az őket a nyilvánosság előtt szégyenlő ispánjaikat, szolgáljaikat.

Mutatkozz be szépen a Miniszterelnök Úrnak!

Miközben a miniszterelnöknek és a köztársasági elnöknek a közszereplő és uralgó felnőttékből álló, szépen vagyonosodó kíséretét mostantól meg kell védeni a nyilvánosságtól, addig a hatalomban lévők gyerekeket zavartalanul használhatnak politikai célra. Magyarországon főleg választási kampányok idején, de azoktól függetlenül is, időről időre felüti a fejét az általunk politikai pedofiliának nevezett és elemzett jelenség. Rendszerint kormánypárti, olykor ellenzéki politikusok óvodásokkal vagy elemi iskolások buksiját simogatva, őket nyájasan kérdezetve médiaszerepelnek, mégpedig a dolog természeténél fogva érvénytelen és hallgatólagos szülői belenyugvással, gyakrabban pedig anélkül.

Láttunk olyat is, hogy óvodásokat térdepeltettek a polgármester előtt. Sőt azt is, hogy az államférfi esernyő mögül gyönyörködött a zuhogó esőben tornabemutatót produkáló óvodásokban. Olykor a népviseletbe öltöztetett gyerekeket éppenséggel kázanavatastához, nemzeti szalag átvágásához mellékelik. Az Eötvös Károly Intézetben a Történelemtanárok Egyesületével korábban programot vittünk, a je-

lenséget kutattuk,³ összegyűjtöttünk jó néhány politikust, akik szabadidejüket óvodások társaságában szeretik eltölteni. Nagy számban találtunk kisdedeknek a miniszterelnök iránti *rajongását* illusztráló dokumentumokat. Mindezek alapján, persze mérsékelt eredménnyel, ajánlásokat tettünk. Amint látható, máig nem az óvodások számítanak.

Nemzethy Ronscderby

„Mert nem kell (mily sajnálatos!) / a háborúból visszamaradt / húszfilléres, a vashatos. / Sem a vasgyűrű, melybe

vésve / a szép szó áll, hogy új világ, / jog, föld. – Törvényünk háborús még.”⁴

Minderre legyen bár az egész feudális nemzeti szósszal összecsirizelve, a pártállami, persze nem szó szerint értendő paródia adja talán a legadekvátabb leírást. Ezért Moldova Györgyhöz fordulok, aki tudott valamit a hatalmasok és hatalom nélküliek közötti viszonyról.

„A Pénzügyminiszter 18712/D/+/T/1967 számú rendeletében meghatározott megbízhatósági kategóriák leírása (*A megbízhatósági kategóriák összehatára az 1967–2022 közötti halmazódott inflációs értéknek megfelelően korrigálandó [M. L.]*):

I. Évi egymillió forint jövedelmen felül. Bármilyen ajánlást megkap-

Időutazás

³ <http://iskolaespolitika.hu/portfolio-archive/ajanlas-politikusoknak/>

⁴ József Attila: „Íme hát meggletem hazámat...”

hat, országhatáron fel nem tartóztatható, vezető állású elvtársak kivételével bárkit kritizálhat, évi két halálos gázolás, egy liliomtiprás engedélyezve. Sajtóban nem támadható. Emberhúst nem ehet.

II. Évi egymillió forint jövedelem. Gyereke a felsőoktatási intézményekben nem kötelezhető felvételi vizsgára, kivéve a művészeti főiskolákat. Főosztályvezetővel bezárólag kritizálhat, fekete fuvar és fekete mise engedélyezve. Kerékpárra fordítva nem ülhet, orrát nem törülheti

a kanáriba. Évi ötszáz sikkasztásig adómentes.”⁵

Ha nem is holnap, de bizonyosan eljön az a pillanat, amikor a NER világából valakinek illendő és ajánlatos is lesz kiállnia a mikrofonok és a kamerák elé azzal, hogy ez az illető, a többiek nevében is megszólalva, az ország népétől végül bocsánatot kér.

⁵ Moldova György: Kettősverseny hegedűre és írógépre.

Horváth Gideon: Kiss of the Sun

Sztehlo Gábor szégyene

Követhetjük-e a legjelesebb embermentők egyikét lelkifurdalásának vonalán? Egyetérthetünk-e az ő önvádjával? Akkor, amikor oly nagy volt a hiány lelkifurdalásból a vézorkorszakot követő évtizedekben az embereket nem mentők és a pusztulásukhoz aktívan vagy passzívan hozzájárulók körében? Akkor, amikor ez a hiány az érintett túlélők, utódok körén kívül oly kevés izgalmat és érzelmet keltett? Amikor a kollektív vád hamisságára a kollektív öngazolás hamissága felelt?

Erre az a válasz, hogy aki nem követi Stehlo Gábor evangélikus lelkész az úton, amelyet a lelkifurdalása mutat, nem veszi őt komolyan. Mi több, nem veszi komolyan azoknak a halálát, akiket nem mentett meg. Egyrészt, mert tudatlan volt, másrészt, mert tehetetlen, amíg egy nagy nemzetközi szervezet a tenyerére nem vette.

Olyan pofátlanul hazudoznak mostanában arról, hogy mit (nem) tudtak vezető politikusok, kivált a kormányzó és környezete a deportáltak sorsáról, hogy hajlamosak vagyunk megfeledezni arról, milyen tájékozatlanok voltak valóban még azok is, akiket a jellemük, a helyzetük és a felfogásuk leginkább predestinált az üldözöttek mentésére. Mint például Stehlo Gábort.

Nagyon kevesen voltak olyan helyzetben az embermentők közül, hogy a tudatlanságukról, tehetetlenségükről utóbb beszámoljanak és számonkérjék maguktól a meg nem

mentett életüket. Sok tényezőnek kellett illeszkednie, hogy előálljon az a helyzet, amelyben megszülethetett egy ilyen emlékirat, amely most, az események után majdnem nyolc, a megírása után hat évtizeddel a kezünkbe kerülhetett. (Stehlo Gábor: *Háromszázhatvanöt nap. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben*, Magvető, 2022, 584 o.)

Úgy látszik, csak az írhatott meg egy ilyen jellegű, belső „mentéskritikai” könyvet, aki mindenben kívül volt vagy kívülre került, és immár nem kötötte semmi saját meggyőződésén, lelkiismeretén és emlékein kívül.

Az emlékiró távol állt mindig az úri Magyarország szellemiségétől is, a pártállamétól is. Amennyire lehetett, az egyházától is függetleníttette, abban peremhelyzetbe terelte magát. Nem volt részese az egyház pártállambéli megalkuvásának. Nem értékelte, nem jutalmazta a háború utáni rendszer a tevékenységét, de nem is nagyon üldözték, csak korszakalkotó pedagógiai művét rombolták le. Annak a védelme sem kötötte hát többé. A családja a rendszer hatókörén kívülre került 1956 után. Őket látogatta meg 1961-ben Svájcban, és ott marasztotta egy infarktus. Mindenben kívül, a közeli halál lehetőségének sürgető tudatában írta meg ott az emlékeit 1944-ről. (Nem lehetett biztos benne egyáltalán, hogy mégis túléli tíz-egynéhány évvel megviselt szíve infarktusát.)

Nem kellett tehát számolnia vele,

kinek árthat. Egyetlen rendszerrel, intézménnyel és önmagával sem volt olyan viszonyban, ami a kritikában (önkritikában) visszafogta volna. És persze ezt a kritikát és önkritikát csak az engedhette meg magának, aki annyi embert mentett meg, mint ő.

Hogy mennyire nem születhetett volna meg ez az emlékirat így itthon és az itthoni kiadás reményében, azt az 1984-es kiadás bizonyítja. Az evangélikus egyházhoz kötődő, prominens '56-os, ellenzéki családba tartozó Bozóky Éva számára az is nagy eredmény volt, hogy kiadhatta az emlékirat lényegében felére csontolt változatát, kihagyva az egyházat, különböző respektábilis személyeket, a kommunista hatalmat kellemetlenül érintő, a vészidőszak alatti és utáni gyermekotthonokon belüli és körüli társadalmi konfliktusokat, a rendszer tabuját, például a szovjet megszállás mindennapjait tárgyaló részeket.

Az 1984-es kiadvány hivatása az volt, hogy Sztéhlo Gábort és az ő nagyszabású embermentő tevékenységét beemelje a köztudatba, de nem maradhatott benne az, ami ennek az emlékiratnak a sajátosságát, egyedi értékét adja.

Ha Sztéhlo Gábor is olyan alulinformált volt, mint amilyen, akkor ki lehetett tájékozott a legfelső hatalmi eliten és a nemzetközi híráramlást elérő, vezető zsidó körökön kívül? Ha Sztéhlo látóköréből is kiesett a zsidónak minősített embertársait fenyegető halálos veszély, akkor kiébből nem?

Hiszen ez a művelt evangélikus pap nyelveket beszélt, világot járt. A felső középosztályhoz tartozott, jó anyagi körülmények között élt. A bolsevizmust is, az úri Magyarorszá-

got is, a náci Németországot is utálta. Nem homályosították el a látását ideológiai kötöttségek.

Szociális érzékenység jellemezte, olvasta a népi írókat és a progresszívnek tudott szerzőket. Finn mintára népfőiskolákat szervezett és vezetett. Tudott a náciellenes német hitvalló protestáns egyház tevékenységéről, Niemöller, Bonhoeffer elhurcolásáról, és az ő oldalukon állt.

És mégis! És még ő is! Még 1944 májusában sem tudott semmit arról, mi történik Auschwitzban. Azt gondolta, az sem lehet nyomorúságosabb, mint a kistarcsai internálótábor.

Sztéhlo lelkész undorodva távol tartotta magát a politikától, a háborútól. Mindenről megvolt a maga kritikus véleménye, de a saját dolgára, a közvetlen teendőire összpontosított, és olyan keveset szánt a figyelméből arra, ami azon kívül volt, amilyen keveset csak lehetett. „Nyugodtan mondhatom, és bizonyos mértékben szégyenkezve, hogy már öt éve vezetem paraszt-népfőiskolát, két éve országos irányítója voltam az egyházi parasztfiújsági megmozdulásoknak, együtt dolgoztam olyan emberekkel, akik Teleki Pál közvetlen közelében, munkatársaiként dolgoztak, falukutató fiatalok és vezetők társaságát ismertem, közöttük voltam, mégis politikailag éretlen és igen naiv lélek voltam.” Nem tudatos naivitás volt ez, de valamennyire mégis. Önvédő, a saját munkát, időt, átlátható feladatot védő és felmentő naivitás. „Akikkel hivatalomban együtt voltam, velem egykorúak, lelkészek, szinte éppen úgy fogadták Budapest megszállásának az eseményét, mint én: vajon fogjuk-e munkánkat tovább folytatni

tudni? Mindent ebből a szűk látókörből bíráltunk el. Szent együgyűség! Sajnos több annál: vétkes tájékozatlanság, vagy önző és magát kereső, befelé élő és a maga üdvösségét élő élet...”

A megszállás utáni napokban lassan ébredtek az egyház emberei, már akik ébredtek egyáltalán. Nem csoda: „hiszen mi sem voltunk a világért és a benne lévő elesett emberért való harcra nevelve, sem teremtve. Mi harcoltunk és körömszakadtáig akartunk is harcolni az egyház jogaiért és pozíciójáért. Amit a rom. kat. egyház elért, azt kellett nekünk is elérni. [...] Teli voltunk büszkeséggel vagy keresztyén alázat mögé rejtett göggel, ha sikerült borsot törni az orruk alá. Pozícióharc, micsoda siralmas perspektíva. Furcsa világ volt az egyház világa. Lélek nélkül, csupán emberi vezetéssel.”

Külső kimozdítás kellett ahhoz, hogy ez az embermentésre legrátermettebbnek bizonyult pap ne maradjon benne a passzivitásban.

A háborúban nem drukkolt senkinek, csak a háború ellen: „Az egész háború nem az én háborúm volt... csak annyiban érdekelt, hogy a munkámat előbbre viszi-e vagy akadályozza.”

Napi sajtót nem olvasott, a zsidók elleni intézkedéseket sem követte különösebb figyelemmel, bár nagy általánosságban tudott róluk. És

mindez alighanem így is maradt volna, ha nem hívhatja őt püspöke, Raffay Sándor a német megszállás utáni napokban.

A nyolcvanhoz közeledő, tolóko-csihoz kötött püspök, aki az első két zsidótörvényt „szélfogóként” elfogadta, és aktívan együttműködött Bethlennel és Telekivel a zsidóság és a szabadkőművesség „nemzetközi szellemének” visszaszorítása végett, két ügyben hívatta a lelkészt.

A püspök olyan nyugodt tónusban indította a beszélgetést, hogy Sztehlónak elmúlt az az érzése, hogy valami különösebb baj lenne a berendelés oka. Elsőként és a beszélgetés fő tárgyaként a püspök azt hozta fel, hogy már egy hónapja nincs Budapesten evangélikus kórházlelkész, és Sztehlo lesz az. Ehhez tette hozzá, hogy volna

itt még egy dolog. Van egy közös protestáns bizottság, amit evangélikus részről a püspöknek kellett volna felügyelni, de nem ért arra rá. Onnan jelezték neki, hogy ott vannak azok a keresztény vallású, de zsidó származású gyerekek, akiknek ott-hon kéne, akikről gondoskodni kellene. Azokat kellene összegyűjteni és számukra valamilyen menedékről gondoskodni. „Sokat én sem tudok csinálni, tanácsot sem tudok adni, de eredj oda és nézz körül... ha kell valami, akkor szólj, ha tudok, segítetek.” A kórházlelkészességgel ellentétben ez nem volt hivatalos felkérés,

Sztehlo Gábor: Háromszázhatvanöt nap. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben – Magvető Kiadó. 584 oldal, 5999 forint

és a püspök a háború után nem is emlékezett rá, hogy valami ilyesmivel megbízta volna a lelkészét.

Nem-keresztény gyerekek mentéséről szó sem esett. A közös protestáns bizottságról, a Jó Pásztorról Szehlo addig nem is hallott. Annyit tudhattak a lelkészről, akik őt a Jó Pásztorhoz küldték, hogy egy évvel korábban szívvel-lélekkel harcolt azért, hogy evangélikus hadiárvának otthont létesíthessen, és azt vezethesse. Egy protestáns árvaház vezetésére is jelentkezett. A püspök mindkétszer keményen elzavarta, hogy „te ahhoz nem értesz, és az nem neked való munka”. Hát most hirtelen az lett, ha mellékmunkaként is a kórházlelkészség mellett.

A Jó Pásztor 1942 óta működött. A háború és a zsidótörvények által érintett keresztényekkel és a kikeresztelkedőkkel foglalkozott. Meglehetősen széles körű tevékenységet végzett, és Szehlo megjelenéséig gyakorlatilag csak reformátusok munkálkodtak benne.

A kórházi szolgálat ugyancsak megterhelte a lelkész idegeit, próbára tette türelmét és hitét. Az üldözött, sokszor az öngyilkosságból kimentett üldözöttekben a gyűlölet olyan mély forrását találta, amely ellen nem voltak szavai, amelynek jogosságát lelkészként sem tudta tagadni. „Nem mondhatom, hogy hitet találtam volna közöttük... inkább valami fanatikus, vak bizalom volt sokban, hogy meg fognak menekülni, mert meg akarnak menekülni. Sokban pedig hihetetlen gyűlölet élt. Ott volt közöttünk, beszélt velem, de mégis izzott a gyűlöletről. Emberileg teljesen érthető volt, és magam nem is mertem ezt a gyűlöletet megbélyegezni.”

Ennél több történt. Mindenki, de egy lelkész számára kiváltképp döbbenetes felfedezés: „A gyűlölet is lehet egy ideig-óráig életet adó erő. Bizony megdöbbenve állottam ez előtt a tény előtt. A emberi gyűlölet, amely a megkülönböztetést létrehozta, csak újabb gyűlöletet szült, a bűn bűnt szült, a reakció nem volt kisebb erő, mint ami a reakciót kiváltotta. [...] Sokak gyűlölete nem is volt egy személyre vonatkozó, vagy egy személyes gyűlölet, nem volt benne faji, vallási, nemzeti érzés, egyszerűen gyűlölt, elkeseredett. Gyűlölködő érzés volt mindennapi életének vezérfonala.”

Ismerjük ennek a folytatását a vészkorszak után, amikor a *Sorsalanság* végén Köves Gyuri utazik a villamoson, és jószándékúlag megkérdezi tőle, mit érez most újra itthon: „Gyűlöletet.” Az empatikus szándékú kérdező tudni véli, kit gyűlöl Köves Gyuri. De nincs kit: „Mindenkít.” Aztán, hogy ez a gyűlölő erő miként munkálkodott a háború után... Ez már messzire vezet tárgyunktól.

Embert menteni, üldözött gyerekek ezreinek menedéket találni lélektanilag sokkal könnyebb egy pap számára, mint Isten követségében járni a pokolban, ahol a gyűlölet honos.

Sokszor olyan tekintettel fogadta őt a beteg, hogy azonnal továbblépett volna, ha ott nem tartja a kötelesség. „A szemekből nyíltan ki lehetett olvasni: ugyan mit akarsz itt az ágyam mellett? Hamis a szeretet, amit a szádra veszel! Te is csak azokhoz tartozol, akik ezt a gyűlöletet elvetették itt a földön! Sokak halála, testvéreim, szüleim, gyermekeim elhurcolásában Te is részes vagy!”

Hiszen a sárga csillagukat dugdosók, a légiriadó alatt az óvóhelytől a mások előtt való lelepleződéstől tartva távol maradók számára az ágyukhoz lépő pap intézményt képvisel. A keresztény-nemzeti kurzusban összeragasztott egyházi-állami rendszerhez tartozott.

A protestáns ifjúsági szerv, a KIE is a Leventék Országos Központjával tartott közös táborozós tanfolyamokat, amelyekre csak a LOK-on keresztül szerezhettek pénzt, és cserébe előadást szerveztek a leventeszemlékről is a háború kellős közepén. '43 őszén, '44 telén Sztehlo is részt vett ilyen tanfolyamokon.

1944 kórházaiban tanácstalan volt. Irigyelte az orvosokat, a nővéreket, akik adtak a betegeknek kezelhető, fontos segítséget, ételt, italt, gyógyszert, védelmet. A pap meg csak a gyűlölet túléltető erejét igyekezett kiúzni belőlük.

Sztehlo számára megváltás volt, amikor fél évvel később már csak a gyerekmentő otthonok hálózatával foglalkozhatott a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársaként, és megszábadult a kórházszolgáltatótól, amelyben napról napra szembeállították a kor obligát kérdésével: hogy engedheti ezt meg az Isten, ha van; hogy létezhet olyan Isten, aki ezt megengedi? Hiába van teológiai válasz, ha a kérdés olyan egyenes, mint a sikoltás, ahhoz logikailag követendő, csavart válasz nem illeszkedik.

Azért nem szabadulhatott Sztehlo fél évnél előbb a kórházi szolgálatból, mert fél éven át nem történt a gyermekmentés ügyében semmi. Sztehlo ártatlanul és tapasztalatlanul próbálkozott, és nem jutott semmire.

A Jó Pásztorban három zsidó származású református pap, diakónus,

teológus, Éliás József, Kádár Imre, Hajós Emil lett volna a segítségére, hogy házat találjon a mentendő gyermekeknek és a szintén a halálból kimentendő személyzetnek. Nem volt se pénzük, se tapasztalatuk, se hathatós összeköttetések. Egyházaiktól sem kaptak pénzt. Sztehlo próbált kapcsolatot teremteni ügyvédekkel, akiknek megfelelő politikai kapcsolataik voltak. Egyszer már azt gondolta, sikerült lefoglalózni egy házat, de csúnyán átverték. Egy zugüggyvéd kicsalt tőle négyezer pengőt, amit egy lányát menteni kívánó apa adott kölcsön Sztehlónak az utolsó tartalékából. A zugüggyvéd feljelentéssel fenyegetőzve egyszerűen kirúgta, lezsidóbérencezte a papot; kikérte magának, hogy bármikor is pénzt fogadott volna el egy zsidóbérenc, hazátlan bitangtól. Sztehlo családja tele volt ügyvédekkel, neki is ez lett volna a magától értetődő útja. Csak hát ez a derék jogász családja egyáltalán nem ismerte a vészkorszak zavarosában tömegével horgászó zugüggyvédek sötét világát, így Sztehlót sem figyelmeztették.

A kudarc megtépázta az idegeit: „Mindenütt lezáródnak az ajtók. Az ember úgy érzi magát valóban, mint egy fogdában. Sőt sokszor úgy, mint az örültekházában egy párnázott szobában, mely a dühöngők számára van fenntartva.”

Májusban Sztehlo egyszer már találkozott Friedrich Bornnal, a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi képviselőjével, de akkor még azt se nagyon tudta, kivel és miért beszél, azt pedig pláne nem, hogy milyen lehetőségek rejlenek a Vöröskeresztben.

Sztehlo tényleges embermentő munkájának az volt a valódi kezdő-

pontja, amikor Born augusztusban felvette vele a kapcsolatot. Ekkor két gyermekvédelemmel foglalkozó osztály alakult a Nemzetközi Vöröskereszten belül. Az egyik a zsidó gyerekek mentésével foglalkozott Komoly Ottó vezetésével, a másik a zsidó származású keresztény gyerekekével, Sztéhlo vezetésével. Ez a két cél azután összeolvadt. 1944 nyarán, őszén már a protestáns egyházak megbízottjainak törekvései sem korlátozódtak a keresztény vagy áttérő üldözöttekre.

A püspök titkára 1944 augusztusában így korholta Sztéhlot: „– Mit akarsz Te zsidó gyerekeket menteni? Nincs elég gyerekünk nekünk, akiket meg kell menteni? [...] – Hát az ugyanaz – próbáltam nyugodtan beszélni, de bizony belül remegtem a dühtől. [...] – Hogy mondhatszilyent... Egy evangélikus magyar gyerek és egy zsidó srác ég és föld különbség. Már megint olyan foglalkozol, ami nem a Te dolgod, és olyan eszméket forgatsz a fejedben, amik veszedelmesek.”

A Nemzetközi Vöröskereszt adott intézményi háttérrel, pénzt, munkakerőt, legitimitást a gyermekmentő otthonok hálózatának létrehozásához.

1944 szeptemberében nyílt meg az első ilyen vöröskeresztes otthon Sztéhlo szervezésében. Miután megvolt a legális keret, törvényesen lehetett erre a célra ingatlant biztosítani. Az elsőt a Gellérthegyen, a Bérc utca 16. alatt Hagenmacher Ottó ajánlotta föl. Sztéhlo Gábor édesanyja Hagenmacher lány volt, Ottó pedig az anya unokatestvére. Dúsgazdag, Svájcból jött nagyiparos család volt a Hagenmacher. A malomiparba és a sörgyártásba gazda-

godtak bele. Sztéhlo számos rokona vett részt ingatlannal, pénzzel, egyebekkel az embermentésben.

A Bérc utcai otthont hivatalosan október 5-én adták át. Tíz nappal a nyilas puccs előtt. Márciustól októberig a magyarországi vészkorszak áldozatainak nagy többségét már elpusztították. A holokauszt legnagyobb szabású, legtömege-sebb és leggyorsabb deportálási és tömegmészárlási akcióját a fővároson kívüli Magyarországon már lebonyolították. Amikor Sztéhlo a püspökétől feladatot kapott, még majdnem valamennyi áldozat élt és itthon is volt a munkaszolgálatosok kivételével. Ahhoz sem volt Sztéhlóéknak közük, hogy a fővárosi zsidók, köztük a gyerekek deportálása halasztódott.

Sztéhlot másfél évtizeddel később, emlékiratai írása közben is fojtogattja az önvád: „Mennél tovább írtam és mennél jobban múlt az esztendő története, annál inkább láttam a mulasztásokat! Mit tehettem volna, ha... [...] Mennyire készületlen, mennyire perspektívátlan, mennyire tudatlan voltam 1944 márciusában magam. Mennyire más lehetett volna minden munkám, ha ismerem ezt vagy azt a körülményt. De nekem fontosabb volt a magam egyéni ambíciója és kis köröm érdeke. [...] Mennyire vak és magabízó volt az egyház, illetőleg felekezet. Mennyire más lett volna, ha látja a feladatát. Micsoda tragédia. Hogyan eljátszotta a hitelét a kereszténység.”

Másutt arról ír, mennyi gyereket és felnőttet menthettek volna meg a Vöröskereszt és diplomáciai testülete segítségével vidéken, ha ő maga és az egyház előbb látta volna meg a maga dolgát.

Ez a vád és önvád ahhoz képest olvasandó, ami ma már köztudomású, és amit ebből az emlékiratból „csupán” közelebbről és részletesebben ismerhetünk meg. A Bérc utcai után sorban alakultak meg igen gyorsan a menedéket nyújtó otthonok. Az ezekben elhelyezett közel kétezer gyerek és felnőtt kivétel nélkül túlélte a háborút. A védett házakkal ellentétben a vöröskeresztes otthonokban halálos áldozat nem volt, nem pusztított járvány, és rendkívüli erőfeszítéssel, sok fondorlattal a kor viszonyaihoz képest megfelelő ellátást is biztosítottak.

Az otthonokban mindenféle konfliktust, ellentétet kezelni kellett. A túlélési ösztönből származó lopásvágytól az ifjú cionisták ön- és közveszélyes vakmerőségéig. Sztehlo már átélte a kivégzését, amikor kiderült, hogy csak „tréfáltak” a kikapcsolódni vágyó katonák. SS-katonák költöztettek szeretettel, nyakban hordva zsidó gyerekeket. Olvasni sem tudó apróságok magolták be úgy hamis papírjaikon szereplő nevüket, lakhelyüket, szüleik nevét, hogy a legstresszesebb helyzetben sem hibáztak. Mindenféle megtörtént, ami az olvasó ámulására szolgálhat.

A világháború után a jó elnyerte méltó büntetését. Friedrich Bornt kitiltották az országból. Sztehlót kimentették a szovjetek fogságából, és megalapíthatta a békekor menedékhelyeit a Weiss Manfréd családja által hátrahagyott villákban. Az elárvult és egyéb okból gondozásra szoruló lakók között mindenféle származású, társadalmi állású gyerekek voltak. Illegális kommunista-ként elveszejtetteké vagy elsza-

kadtaké éppúgy, mint bebörtönzött, elmenekült vagy kivégzett nyilasoké, háborús bűnösöké.

Sztehlo Gábor köztársasági elnök lett. A Pax Gyermekotthon Gaudiopolis nevű gyerekköztársaságának az elnöke. Ezt az önkormányzó munkaiskola forradalmi pedagógiáját követő köztársaságot a lakóin kívül szinte senki sem szerette. Sem a főváros, sem a kormány, sem az evangélikus egyház, sem a zsidó misszió. Csak a Svájci Vöröskereszt, amely 1947-től a fenntartásáról gondoskodott. 1950-ben államosítás formájában felszámolták.

A következő évben kezdődtek a kitelepítések, amelyek Sztehlo gazdag (és a mentőakciókat segítő) rokonait is érintették. Sztehlo segített a kitelepítettekben, a rokonain is, másokon is. Ezért egyházi büntetésben részesült. Végül is az evangélikus szeretetotthonokat bízták rá.

Követtük tehát kiinduló kérdésünkre válaszolva a legjelesebb magyar embermentők egyikét lelki-furdalásának a vonalán. Az volt a kérdés, hogy egyetérthetünk-e az ő önkritikájával és lelki-furdalásával, amikor mások, a nagy többség, azt (nem) tette, amit, és annyira (nem) furdalta a lelkiismeret, amennyire.

Sztehlo szellemében bizony az ő lelki-furdalásával egyet kell értenünk. Mert az ő szelleméből nem a másokhoz mérés, az átlaghoz mérés következik, hanem a dolgokhoz magukhoz. A megmenthető, de meg nem mentett életek tömegéhez. Ez a Sztehlót (is) vádló mértékállítást emeli Sztehlót magasra.

A mindenséggel mérd magad magasába.

Fantomjogok KGB-kapitalizmusa

Annak, aki nem szisztematikusan követi az oroszországi fejleményeket, és mélyebben érdekelné, hogyan jutott el Putyin az Ukrajna elleni invázióig, csak a legmelegebben ajánlható a brit újságíró, Catherine Belton eredetileg 2020-ban megjelent, magyarul most kiadott lenyűgöző, rendkívül bátor és páratlanul alapos tényfeltáró, oknyomozó könyve az orosz elnök felemelkedéséről, az állam élén töltött két évtizedéről, hatalmi rendszeréről. Nyilvános publikációk aprólékos elemzése, ahol lehet, nevesített partnerekkel, köztük kiábrándult, ma már külföldön élő egykori Kreml-bennfentesekkel, korábbi üzleti cimborákkal, kényszerűen, érthetően névtelen, de körülírt státuszú emberekkel készített megszámálhatatlan interjú a forrás. A könyv nem ítélezik, nem foglalkozik érdemben teóriákkal, nem pszichologizál, nem kísérli meg például Putyin karakterét megrajzolni. A megismert tények tárgyilagos közlésénél marad, és így lesz megrázó és elborzasztó. Nem szépíti a Jelcinkorszak visszásságait vagy a Putyin által bedarált oligarchák vagyonszerzését, de a Nyugat felelősségét sem. Az egymásnak ellentmondó vagy bizonytalan információkat is jelzi, például, hogy kinek „köszönhető” Putyin miniszterelnökké, majd Jelcin utódjává emelése. Megengedi annak lehetőségét is, hogy Putyint, bár Jelcin környezetének nem valós arcát mutatta (teszem hozzá, ha volt neki ilyen), korábbi KGB-sek is tolták előre, csúcsra jutásakor felké-

szültségében még bizonytalan volt, talán ideiglenesnek is tartotta pozícióját. Első elnöki periódusában így némileg tétova volt mozgásterének nagyságát illetően, aztán fokozatosan megszilárdította a hatalmát, és világossá vált számára, hogy a korábbi KGB-ből kikerült embereivel folytatott ügyletei és maffiakapcsolatai miatt nem engedheti meg, hogy egy demokratikus választás nyomán elveszítse hatalmát, esetleg eljárás induljon környezetére vagy személye ellen.

Nem mond ellent a szerző ismeretei méltatásának, hogy a mű 2022-es kiadásának utószavában az Ukrajna elleni agresszióról megírja, nem gondolta volna (hozzátehető, miként egyébként más Oroszország-szakértők sem), hogy „Putyin képes lenne ilyen értelmetlen háborút indítani egy testvéri ország ellen”. Az elnök moszkvai elitjéből is többen képtelenségnek tartották ezt, mert Putyin – mondja Belton – korábban mindig hidegvérrel, lépéseit kiszámítva, racionálisan cselekedett, csak olyan sötét műveletekbe fogott bele, amelyeket, ha kellett, le lehetett tagadni. Belton Putyin viselkedésének megváltozását részben azzal magyarázza, hogy a két pandémiás év alatt paranoiája a hatalmát fenyegető veszélyeket illetően tovább nőtt, mindenkitől egyre inkább elzárkózott. A háború kezdete óta eltelt idő nem cáfolja ugyan a szerző feltételezését, ugyanakkor úgy is értelmezhető: Putyin a rossz számítások miatti kudarcok ellenére fő célját, hatalma

megőrzését tekintve eredményes eszközt talált, az áldozatok, veszteségek nem nagyon érdeklik.

A könyv megerősíti, ami az Ukrajna elleni támadás óta ismertebb, hogy az orosz elnöknek, nem függetlenül KGB-s múltjától, már jó ideje meggyőződése, hogy Ukrajnában a Nyugat-barát politika nem belső kezdeményezés, hanem külső beavatkozás következménye és közvetlenül Oroszország ellen irányul, márpedig e veszély elhárítása sok mindent megenged. Belton egyebek közt felidézi a 2004-es ukrajnai elnökválasztást is, az úgynevezett narancsos forradalom előzményeit, amikor a Nyugat-barát Viktor Juscenkót megmérgezték – tegyük hozzá, nyilván nem véletlen egybeesés, hogy Putyin politikai ellenfelei ellen azóta már többször alkalmazták a módszert.

A szerzőről meglehetősen kevés életrajzi adat ismert. Az tudható, hogy a londoni University College Szláv és Kelet-európai Tanulmányok Tanszékén is tanult, hat évig volt a *Financial Times* moszkvai tudósítója, a Reuters oknyomozó munkatársaként is dolgozott Oroszországban, már célirányosan, a könyv jegyében készített interjúkat, még abban az időben, amikor az utóbbi éveknél jóval bátrabban, szabadabban nyilatkoztak a bennfentesek.

Roman Abramovics orosz oligarcha a könyv megjelenése után beperelte Beltont és kiadóját, a HarperCollinst, mondván, hamis az állítás, hogy az orosz befolyás fokozása érdekében Putyin megbízásából vette meg a Chelsea angol fociklubot. Ezt követően a könyvben szereplő más orosz érintettek is eljárást kezdeményeztek. Mint

a szerző egy *HVG*-nek adott interjúban elmondta (2022. július 14.), tartott tőle, hogy visszavonják a kötetet, mert Nagy-Britanniában a rágalmazási perek ügyvédi költségei magasak (ebben az esetben 2,5 millió fontról volt szó). A kiadó azonban kiállt mellette. A bíróságok a legtöbb keresetet megalapozatlannak találták, Abramoviccsal pedig peren kívül sikerült egy apróbb módosítás ellenében megegyezni.

Ismert, hogy Putyin érdemi története Drezdában kezdődött, ahol KGB-ügynökként dolgozott. Belton szerint nem jelentéktelen beosztott volt a hidegháború periferiáján, ahogy azt elhithetni szeretnék, hanem a nyugati rendszerek bomlasztásával foglalkozott, egyebek között szélsőséges terrorista hálózatok támogatásával. Feladatai közé tartozott embargós csúcstechnológiák csempészete is és az ehhez szükséges pénzmosás megszervezése szintén. A KGB egy része ráadásul már a Szovjetunió bukása előtt felismerte a rendszer gazdasági versenyképtelenségét és – olvasható a könyvben – készültek a jövőre. Putyin is szerepet kapott abban, hogy hatalmas összegeket rejtettek el nyugati pénzintézetekben, a kapitalizmus gazdasági rendjében eligazodó hálózatokat építettek ki. Mindezek már a jelicini időkben is komoly jelentőségre tettek szert, de különösen jól jöttek Putyin elnöksége idején. Drezda még egy maradandó nyomot hagyott – mondja Belton. Putyin átélte, hogy a berlini fal leomlása idején a tömeg körülvette a drezdai KGB-kirendeltséget, és hiába kért segítséget a közeli szovjet katonai támaszponttól, azt a választ kapta, hogy Moszkvából nincs utasítás. Az epizód jelen-

tőségét a könyv csak jelzi, de nem nehéz elképzelni, hogy az addigi sérthetetlen státusz utáni védtelenség félelme maga volt a szovjet embert ért megaláztatás, amelyért Putyin a későbbiekben, amikor már tehetett, Oroszországot ért sérelemként kívánt revansot venni. (Belton nem említi, de itt érdemes felidézni a jelenetet, amikor a kutyafóbiás Angela Merkel 2007. januári moszkvai látogatásakor a fotósok jelenlétében az orosz elnök váratlanul beengedte a tárgyalóterembe megtermett fekete labradorját.)

Putyin életének következő fontos korszaka szentpétervári tisztviselőisége. A liberális polgármesterhez igazítva mimikrijét, gyors karrierrel lett polgármester-helyettes. Ez a Jelcin-korszak kaotikus időszaka, amikor a korrump privatizációban felemelkedtek az ismertté váló, elképesztő gazdasági befolyást szerző oligarchák. Putyin náluk rejtettebben használta posztját vagyonszerzésre. A háttérbe húzódó volt KGB-sekkel, a szilovikkal együttműködve, szoros kapcsolatban állt a helyi maffiával, jelentős összegeket mozgattak, részben a kiépített nyugati kapcsolatokon keresztül. Belton azt írja, Szentpétervár kikötője lett a volt KGB és a szervezett bűnözés közötti szövetség alapja.

Putyin 1996-ban költözött Moszkvába, ahol kívülállóként számára nem keltett különösebb feltűnést, de gyorsan emelkedett a Kreml hivatali ranglétráján. Amikor az 1998-as orosz pénzügyi válságot követően egyre élesebben támadták Jelcint (a parlamentben erős kommunisták és mások mellett a moszkvai polgármester), az elnök a volt KGB-sekhez fordult támogatásért. Ilyen háttérrel

Putyin rövid időre miniszterelnök lett, majd 2000-ben jelölték ki a beteg Jelcin utódjául. A könyv természetesen kitér az akkori Oroszország zavaros viszonyaira, ahol Putyin rendteremtőként is megalapozta hatalmát.

Belton szerint a nyugati kormányok többsége tudomásul vette, pontosabban nem kívánta észrevenni, hogyan változtatja meg Putyin az orosz berendezkedést, hogy egyre inkább csak szimulálják a demokráciát, a piacgazdaságot. Egy ideig nem nagyon figyeltek a titkos orosz pénzeket Nyugaton tisztára mosó hálózatokra, a gyanús háttérű vállalkozók forrásaira sem. Putyinon és környezetén viszont hamar eluralkodott a KGB-s múltból is származó paranoia. Nem az érdekelte őket, hogy a Nyugat lényegében befejezettnek tekinti a hidegháborút, és úgy véli, a kapitalista liberális demokrácia világrenddé vált, aminek Oroszország is része lesz. Putyin és emberei a KGB-ben elsajátítottak alapján egyre inkább abból indultak ki, hogy a NATO és általában a Nyugat veszélyezteti Oroszországot és akadályozzák, hogy megszerezze az őt megillető helyét a világban. Ezt mutatta számukra, hogy a korábbi szovjet csatlósországek, a balti térség volt szovjet tagköztársaságai, sőt részben Ukrajna is a NATO-ban, az Európai Unióban tervezték jövőjüket.

Putyin második elnöki periódusától kezdve a Jelcin-korszak kormánytisztviselőit fokozatosan elbocsátották, a volt KGB fiatalabb generációjából kikerülő szilovikok szisztematikusan vették át a politikai és gazdasági hatalmat, olykor látványosan, máskor csöndben a

gazdaság legtöbb stratégiai ágazata, de a rendészeti és igazságszolgáltatási rendszer is kezükbe került. A putyini Oroszországban a magántulajdonhoz fűződő jogokat kizárólag a Kreml iránti hűséggel lehet megvásárolni, ami még az oligarchákra is érvényes – mondja Belton. A Jelcin-korszak oligarcháinak többségét azzal félemlítették meg, hogy kreált jogi eljárás alapján tíz évre börtönbe zárták Mihail Hodorkovszkijt, a leggazdagabbat és leghatalmasabbat közülük, átvették és Putyin hűséges szövetségeseire bízták olajvállalatát, a Jukoszt. A hatékony gazdaság megteremtését felülírta az ország szoros kézben tartásának igénye, így elmaradt a remélt fejlődés. A választások és ennek következtében a parlament is formálissá, a hatalom számára semmiféle kockázatot nem jelentő intézménnyé váltak. Mindezt Belton fantomjogok fantomrendszerének nevezi. A történet arról szól – állapítja meg –, hogy a szilovikok elfoglalták a Kremlt, és azóta bünszövetkezetként irányítják az országot. Eközben a titkos piz-

kos pénzalapokkal Putyin gazdaggá tette magát és cimboráit, biztosította az otthoni kontroll fenntartását, egyúttal a KGB hagyományainak megfelelően a Nyugat bomlasztását, szélsőséges csoportok, többnyire szélsőjobboldali, populista pártok és személyek támogatásával, egészen a választások lehetséges befolyásolásáig.

Az Ukrajna elleni háború befejezése szempontjából Belton következtetése nem éppen biztató. Ugyan a rendszer gyengeségét látja, amikor azt mondja, bármilyen briliánsnak tűntek Putyin és társai a hatalom megszerzésében, a KGB-kapitalizmus nem működik, tetteik után már nem bízhatnak senkiben, vagyis a rezsim törékeny, ma Putyin egyetlen ambíciója a hatalom megtartása. Ez közvetve azonban azt jelenti, nincs hova hátrálnia.

Catherine Belton: Putyin emberei. Hogyan szerezte vissza a KGB Oroszországot, és gyűrtte maga alá a Nyugatot. Fordította: **Bujdosó István.** Libri 592 oldal, 6499 forint.

Kísérleti regény?

Érdemes mostanában óvatosnak lenni, és fülszöveget csak verses-könyvek vagy novelláskötetek borítóján olvasni, mert a regényekkel újabban csúnyán elbánik a saját ajánlójuk. Szeifert Natália új könyvének füle például nagy vonalakban a teljes cselekményt elfecsegi, beleértve a befejezést is, ami különösen fájdalmas annak tudatában, hogy a regény éles fordulattal egy ponton két, majd egy kevésbé élessel tulajdonképpen három részre oszlik.

A fülszöveg – amelyet szerencsére csak a regény után olvastam el – tapintatlansága annál is bántóbb, mert az elbeszélésben van valami sajátos névtani és kronológiai diszkréció. Az *Örökpanoráma* cselekményének helyét és idejét eleinte kimondottan nehéz meghatározni: évszám nem szerepel benne, de az első világháború táján kezdődik (viszont mintha már pengővel fizetnének), és több szereplőnek is olyan idegen hangzású neve van, mint Mariana Delvig, Szelenczi Karel, Frank vagy Vesela nyanya. A cselekménynek helyet adó település neve, mint később kiderül, Szegély, de ez akár egy idegenbeli falu nevének fordítása is lehet, mint mondjuk Kun Árpád könyveiben a norvégiai Kakashalom. A közeli város neve mindenesetre ez: Trenk, amitől ugyancsak nem leszünk okosabbak. Sem az ország, sem a fővárosa nincs néven nevezve, bár vannak utalások területek elcsatolására, szerepel a könyvben csendőr, és szó van a rendszerváltásról is. Semmi okunk nincs tehát olvasás közben nem ha-

zánkra gondolni. Az ilyesfajta kacér földrajzi félhomály könnyen tűnhet külsődlegesnek, de Magyarország és Budapest neve a szövegben végül is mégsem lesz mesterkélt: ettől a hiánytól valahogy, bizonyos artistikumot sem nélkülöző módon, lebegő lesz a miliő.

Komoly olvasói figyelem Szeifertre a blogbejegyzésekből összeállított *Gyógyfűrés*, illetve a *Láz* című kisregény idején még nem irányult. Az első két könyv kisebb kiadóknál jelent meg: az Ad Librumnál 2009-ben, illetve a miskolci Könyvműhelynél 2012-ben. (Jellemző, hogy a *Libri.hu* oldal leírása úgy beszél a szerző harmadik kötetéről, mintha az még csak a második lenne.) Az *Örökpanoráma* immár az ötödik könyv, egyben a harmadik regény, amely egészen más, mint az író korábbi, egymástól is sok tekintetben különböző munkái, és ezt nem lehet eléggé értékelni, hiszen bár feltehetőleg senki sem szereti az önismétlést, nyilván mindenkinek nehéz átlépnie az árnyékát.

Az *Örökpanorámát* megelőző negyedik könyv – Szeifert második regénye – *Mi van veletek, semmi?* címmel jelent meg 2019-ben, és annak idején a *Magyar Narancs Minimum tizenegyes!* című sikerlistáján a hatodik helyen végzett. A könyv, amelynek ideje a 2010-es évek első felére terjed ki, érdekesen játszik a valós eseményekkel: szerepel benne például a West-Balkán nevű szóra-kozhelyen 2011-ben történt halálos tömegszerencsétlenség és egy Lehel

úti bankfióknál 2014-ben végrehajtott robbantás is. A történet főként a Mexikó nevű kocsmá falai között játszódik két harminc év körüli férfi, egy rajztanár, illetve képzőművész, valamint egy homályos informatikai ügyekkel, illetve drogok terjesztésével foglalkozó barátja főszereplésével.

Szeifert első regénye, *Az altató szerekről*, amely könyveinek sorában harmadikként 2017-ben jelent meg, szerzőjének alighanem eddigi legnagyobb sikere. Ez ugyan még csak a kilencedik helyen végzett a *Narancs* listáján, de az *ÉS*-ben külön „Kvartett” szól róla. Igaz, a könyv a négy kritikust jobban nem is oszthatta volna meg: a lehetséges tízből kilenc, nyolc, hét és hat pontot is kapott. Deczki Sarolta mindenesetre joggal emelte ki azt a formatív vonását, hogy nagyon érdekesen és addig példátlan nyíltsággal beszélt az internetes szexpartnerkeresésről és pornónézésről – mármint női perspektívából.

Takáts József azonban ugyanígy kimondottan elutasító volt a megfogalmazása szerint az irodalom elvállomásosodó tendenciájába illeszkedő regénnyel. Mint mondta, „annak a »vallomáskultúrának« a megnyilvánulásáról van szó, amely az emberi élet igazságát a magánéletben véli föltalálni, a magánéletnek az igazságát pedig a szexualitásban”. Takáts *Átrendeződések* címmel adta ki újabb irodalomkritikáinak gyűjteményét, amely a szerző szándéka szerint egyben kritikusi hattyúdala is. A kötet csak néhány hónapja jelent meg, de máris sajnálhatjuk, hogy a jelentős kritikus elhallgatott. Érdekes lenne tudni ugyanis, hogy mit szól ehhez a könyvhöz, amelyben például a tes-

tiség már csak mutatóba jelenik meg. „Lehet, hogy nem rossz könyv *Az altató szerekről*, csak nem nekem írták. Nem én vagyok az ideális olvasója” – Takáts annak idején ezekkel a szavakkal kezdte a mondandóját. E sorok írója, akinek egyébként az első regény jobban tetszett, most az *Örökpanorámával* kapcsolatban érzi ugyanezt.

Nem csak szóvirág, hogy kíváncsi volnék Takáts József véleményére. Talán nem értem egészen félre, ha úgy érzem, ő az a kritikus, aki Szerb Antal könyvcímbe emelt *Hétköznapiak és csodák* koncepcióját is szem előtt tartva a leginkább érzékeny a próza tematikus, de ami ennél fontosabb, poétikai elhétköznapiasodására. Szeifert új könyve ebből a szempontból nagyon érdekes, mert a későbbieknél jóval terjedelmesebb első részének realiztikus ígervényeivel ellentétben – egy olyan gesztussal, amely Michel Houellebecq regényeinek megoldását idézheti fel az olvasókban – a jövőben ér véget, és a természettudomány fehér köpenyébe öltöztetve ugyan, de igencsak csodás befejezésben részesül.

De ne siessünk ennyire előre. Mint fentebb volt róla szó, a könyv három részre oszlik. A talán kissé kimódolt *Telepítés és gondozás* címet viselő, csaknem háromszáz oldalas első rész számos figurát vonultat fel, egy család három generációjának tagjaival, három nővel, az 1900-as évek elején született Marianával, Catalinával és Gildával a középpontban. (Az eggyel idősebb és a legfiatalabb nemzedék inkább csak szóba kerül.) Mellettük fontos szerepe van még egy írónak, egy papnak és egy orvosnak is. A könyv szerkezete ugyanakkor nem segít az olvasónak felismerni a sze-

replők jelentőségét: a több szálon és időben zajló, számos figurát felvontató cselekménynek a hatásvadászatig éles vágásai között az író, Valter alakja például hosszú időre eltűnik szem elől, miközben feltűnnek más figurák.

Ennek a terjedelmes első résznek az olvastán ráadásul az sem világos, hogy egyáltalán mi lesz ebből az egészségből. Ez önmagában talán még nem volna baj, de ahogy ez a poétikai iránytalanság eluralkodik az olvasó tudatán, az szerintem nem hasznosul esztétikailag, engem például kimondottan elkedvetlenített. Annyira, hogy nem is volt kedvem írni a könyvről, amely szociografikus elbeszélésnek érzésem szerint inkább elnagyolt, történelmi regénynek sablonos, lélektanilag pedig jobbára eléggé vázlatos. Alkalmilag szó van benne országcsönkításről, osztályellentétekről, zsidóüldözésről, felszabadulásról, szamizdatról, rendszerváltásról, szerepel benne kárpótlási jegy, Simson motor és Trabant meg zacskóstej-tartó edény, sőt, még egy meleg pár is, csakhogy ezek a maguk illusztrációszerűségében valahogy mindvégig kellékek maradnak. Ráadásul azt sem lehet tudni, hogy mit illusztrálnak. A könyv első két harmadát kitevő kétszáznyolcvan oldalon a történet szétmállik – én legalábbis nem hinném, hogy a regény utolsó, bravúrosnak is nevezhető, önreflexív fejezetében olvasható leírással egyetértve fraktálszerűvé lehetne feldicsérni.

Először a kislány Mariana Delvigével találkozunk, akiben van valami boszorkányos – kiskorában megismerkedik egy valódi vajákos öregasszonnyal is –, legalábbis így ismeri a falu azután, hogy egyszer

feltámasztott hat döglött kiscsirkét. Később is készít mindenféle főzetekeket. A receptek aztán Gilda nevű unokájára is átszármaznak, aki teákat főz a különböző növényekből, illetve ápolónőként neki is vannak komoly szakmai eredménynek számító gyógyításai. A nagyon értelmes, de tanulni az édesanyja által nem engedett Mariana életét, meglehetősen hézagokkal, egészen a kilencvenöt éves korában bekövetkezett haláláig követhetjük nyomon, de közben bekapcsolódunk a lánya, Catalina sorsába is: az ő továbbtanulását eleinte szintén nem akarják engedni, de végül mégis tanítónő lesz belőle. A szeszélyes történetészövésszerűre jellemző, hogy Mariana és Gilda között Catalina élettörténetét halványabbnak érzem, tulajdonképpen nem is világos, hogy miért volt szükség a részletes ábrázolására, hacsak nem valamiféle külsődleges teljességigény kielégítésének szándéka miatt. Catalina tanítónő egy vidéki általános iskolában, születik két gyereke, majd elválik. Hát, igen.

Az első rész cselekménye fordulatossá nem különösebben nevezhető, inkább csak szaggatott és epizódokkal, illetve szereplőkkel zsúfoltt. Az egységet a helyszín és a család azonossága hivatott biztosítani, illetve az olyan motívumok, mint a gyógynövények ismételt feltűnése. A leírások, például a falu kopár hegyoldaláé, nem különösebben szemléletesek, a regény nyelve nem igazán egyedi, és nem nagyon olvashatók a könyvben éles szemű megfigyelések találó leírásai sem. (Hogy kerül a döngölt padlóra homok?) Miközben a furcsa nevekkal, a földrajzi homályjal, a történelmi perspektívával, a társadalom több rétegére kiterjedő szereplőgár-

dával, az élen a többgenerációs család lányával, valahogy mégis jelentőségteljesnek állítja magát.

Az első rész első kis fejezete tehát Mariana Delvige meghatározó gyermekkori élményét írja le, az olvasás jelenjéből nézve a százéves régmúltból (Mariana apja „császári ezredben” volt katona). Ezután Catalina fejezete következik, mint hamarosan kiderül, az előbbinél talán harmincnyolc évvel is későbbi időből: most ő az a kislány, akit eleinte nem akar az anyja – Mariana – tanulni engedni, de aztán mégis a „felsőbb iskola” kollégiumába kerül. Ezután egy Sára nevű szereplő tűnik fel – a Škodákból, Trabantokból, miegymásból ítélve valahol a nyolcvanas években; érdekes módon itt szerepel talán az egyetlen magyar földrajzi név, a Balaton –, hogy rögtön át is adja a helyét a férjének, az író Valternek, aki futás közben meglesi „a szép tanítónő”-t. Ezt a fiatal Mariana és Karel epizódja követi: helyet keresnek a házuknak.

A következő fejezet főszereplője egy bizonyos doktor Kovarenki Pál, aki egy ellene lefolytatott szakmai vizsgálat után elvállal egy „körorvosi” praxist vidéken. (Ez a fejezet is 1990 előtt játszódhat, mert az eredeti Pitralon arcszeszt addig gyártották az NDK-ban.) Utána két gyerek, Gilda és Pavel lesz a főszereplő: ami az időkoordinátákat illeti, a labdát, amivel játszanak, „Cseszkóból” hozta az egyik gyerek apja, és valamivel később kiderül, hogy Mariana itt már nagymama. A kép hézagosan, de lassan összeáll, csakhogy a mozaik a sok súlytalan statiszta figurája miatt össze is omlik, mintha lepotyognának a korábban felrakott elemek. Csak ebben a fejezetben a kö-

vetkezők szerepelnek: Frank, Sapi, Jacek, Jutta, Imre bácsi, Somlaiék, Kinizsiék, Titi bácsi, Szirákiék, Jakab, a böllér. A következőben Karelék építkeznek, vagyis az első fejezetben megismert Mariana története folytatódik. Ennek statisztái és mellékszereplői a vályogvető Tupka, Lipitori, de szóba kerül egy „Baba” nevű szereplő is, kicsit később a Bart nevű kocsmáros, megjelenik a zsindelező Karpen Mihály és hasonló nevű fia, akivel kapcsolatban a szöveg előrebocsátja, hogy egyszer majd ő lesz a kocsmáros. A következő részben az iskolás Catalina megismerkedik egy Pavel nevű fiúval.

A végén már egy híján a századik oldalnál járunk, és még mindig nem világos, hogy mit is olvasunk, azonkívül, hogy egy családi szöveges számla vannak mesterkélten szállakká viszsabontva, a nyalábot néhány olyan alak rajzával színesítve, akik önálló fejezet főszereplőiként nem statisztának hatnak, hanem inkább fontos mellékszereplőknek gyaníthatók. Csakhogy az író Valter majd csupán a 117. oldalon kap ismét önálló fejezetet (az idő közben csendesesen múlik, például „kikiáltják a köztársaságot”), és a következő fejezet már megint korábban, a második világháború éveiben játszódik. Az orvos története a 149. oldalon folytatódik, a rendszerváltás idején – ebben a fejezetben tűnik fel először a regény később kulcsfontosságúnak bizonyuló motívuma is –, utána, Gildáékkal a középpontban, megint ugrunk mintegy tíz évet. (Az egyik szereplő egy Nokián játssza az emlékezetes „kígyós játékot”.) És aztán megint a háborús években találjuk magunkat, Jusztin atyával és Marianával.

Alighanem már ez a rövid össze-

foglaló is hosszadalmas volt, pedig a könyvnek még a felénél sem tartunk. Ez az összevissza ugrálás és a szereplők stroboszkópszerű villogása a befogadhatóság rovására megy, miközben szerintem nem szolgál annyi esztétikai élvezettel, ami ezt a jelentős, de jelentését fel nem fedő, poétikailag mindvégig indokolatlan hatású szórványosságot ellensúlyozná.

Úgy érzem, nem lehet így bánni az olvasóval. Vagy legalábbis nagyon veszélyes játékot űz vele az író, mert könnyen el tudom képzelni, hogy előbb-utóbb többen is tanácstalanul félreteszik a könyvet, amely kissé olyan hatást kelt, mintha valaki egy Nádas Rémtörténetekjéhez hasonló regényt akart volna írni, annak minden extenzív anyaggazdagságával, de a finom nádas struktúraérzéklettel és ragasztóval próbálva helyettesíteni.

És mindez így megy tovább, majdnem a háromszázadik oldalig. Kíváncsi voltam, hogy azok, akik nem feltétlenül hivatásszerűen olvasnak, hogy látják a könyvet. A *moly.hu*-n az első bejegyzés a Nikolett_Kapocsi nevű felhasználóé, aki ugyancsak „a rengeteg szálon futó, időben ide-oda cikázó kis történeteszálát” emeli ki, mondván, hogy „nem adja könnyen magát a könyv, türelmet és elszánt-ságot igényel az olvasótól, hiszen meglehetősen nehéz összeilleszteni ezeket az apró kis mozaikokat, amit a szokatlan névválasztások még inkább megnehezítenek”. A hozzászólónak jobb véleménye van a szereplők rajzáról, mint nekem, de az igazi különbség köztünk a kétszáznyolcvan oldalas elsővel szemben összesen százharminc oldalnyi utolsó két fejezet megítélésében van. A kommentelőnek ezek a részek „in-

kább egy érdekes írói kísérletnek tűntek, mintsem a történet valódi folytatásának”, neki „sokkal szerethetőbb lett volna a könyv e nélkül a disztópikus szál nélkül”.

Nekem ezzel szemben a könyv nagyobbik része egyenesen értelmetlen lett volna a vége nélkül: a harmadik harmad volt az, amely kárpótolt az első tömb iránytalan vontatottságáért. Érzésem szerint sokkal jobb lett volna a regény, ha az első fejezetet a szerző könyörtelenül meghúzza, és lemond a huszadik századi magyar történelem bemutatásának extenzívnek szánt, de szükségszerűen csak vázlatosra sikerült totalitását illető elképzeléseiről. Érdekes, hogy az „olvasóbarát” nevű felhasználó is töredezettnek érezte a cselekményt, és az utolsó két fejezet neki sem tetszett, illetve hogy például „cseri” is úgy látja, hogy a hatalmas anyag nem áll össze. A „ppeva” nevű hozzászólónak is az utolsó harmaddal van baja.

Pedig, amint mondtam, az én szememben éppen a befejezés alapötlete és annak tematikus, illetve poétikai értelemben is leleményes kidolgozása menti meg a könyvet, már szinte teljesen reménytelen helyzetből hozva vissza, sőt, éppen a vége teszi igazán emlékezetessé a regényt, amelyből így akár irodalmi díjak short listjeinek szereplője is lehet.

Az egyik szereplőről azért nem kellett volna az utolsó oldalon az olvasó szájába rágni, hogy micsoda is valójában, mert aki addig nem jött rá, annak szerintem úgyis mindegy.

Régi árnyékok mai fényben

Meleg nyár van, a szentendrei Ferenczy Múzeum termeiben járva első látásra fel sem tűnik a csukott ablaktáblák mintázata. A spalettákon ismétlődő vonalak, formák valószínűleg csak azért válnak lassan mégis láthatóvá, mert Anna Mark képeinek geometrikus mintázatairól úgy téved rájuk a tekintet, mintha maguk is képek lennének. Furcsa összjáték ez, mert a falakon függő reliefeken, gouache-okon viszont sok helyen a falakon kívüli szentendrei motívumok tűnnek fel, vagy talán inkább azok asszociációi, amelyeket magunkban Vajda Lajos vagy Bálint Endre, Barcsay Jenő vagy Korniss Dezső képeiről őrzünk. S talán bizonyítottan is tekinthetjük, hiszen maga Bálint Endre mondta először: Anna Mark vagyis Márkus Anna fehér reliefjein a szentendrei festészet hatása fedezhető fel.

Jó helyen van tehát a kiállítás, de a szentendrei összefüggések természetesen nemcsak itt lennének érezhetőek. Márkus Anna fiatalon mélyen megmerítkezett a klasszikus szentendrei szellemiségében, erről tanúskodik többek között egy 1947-es érzékeny szövege, amely Vajdáról szól, és az unokatestvére, Sárközi Márta által szerkesztett *Válaszban* jelent meg. A mostani retrospektív kiállítás nézőjének valószínűleg ez lehet a legfurcsább gondolati spárgamutatvány: időben hogyan lehetséges, hogy az a kislány, aki a háború előtt még Farkas Istvánnak mutatta meg a munkáit, időse asszonyként még ma is alkot, és a videóban most

is eleven magyarsággal beszél a művészetéről. Márkus Anna húszévesen már az Európai Iskola környezetében mozog, és – miután a két évvel fiatalabb Konok Tamáshoz hasonlóan Berény Róbert lesz a főiskolai mestere – a művészeti nyilvánosságból száműzöttekkel együtt kerül az Állami Bábszínház díszletműhelyébe, ahol éveken át együtt dolgozik Jakovits Józseffel, Korniss-sal vagy Ország Lilivel. (Ekkoriban a bábszínházi munkákon kívül szürrealista festményeket készít, az interjúban azt mondja, hogy akkor csak ez volt számukra Magyarországon engedélyezett – a valóságban az ötvenes évek elején ez az „engedékenység” legfeljebb a megmaradáshoz, de nem a nyilvánossághoz volt elegendő.)

1955-ben házasságot kötött Pilinszky Jánossal. A házasság rövid életű, de az irodalomtörténetben szerelmük kiemelkedő jelentőségű volt: a költő Márkus Annának ajánlotta az *Apokrifet*, s számára másolta le tizennégy versét egyetlen példányban egy vékony füzetbe, amelyet 2001-ben jelentettek meg hasonló kiadásban, tizenegy további költeménnyel együtt, amelyeket válásuk után, egy párizsi útja során ajándékozott Pilinszky az akkor már Anna Mark néven ott élő festőnőnek. Kapcsolatuk tehát megmaradt, miközben az irodalomtörténetben leginkább homály borult arra az összefüggésre is, hogy Pilinszky talán legismertebb sorai – „Égve hagyta a folyosón a villanyt. / Ma ontják véremet” – valószínűleg előestéjén születtek.

Márkus Anna 1956-ban már új férjével együtt hagyta el az országot, hogy előbb Saarbrückenben, majd később végleg Párizsban telepedjenek le. Amikor 1958-ban Magyarországon megjelent Pilinszky Márkus Anna képeivel illusztrált *Aranymadár* című kötete, az akkori hazai kritika ellentmondásos mondatai talán már a disszidensnek is szóltak: „A kötet igen szép, Márkus Anna által készített kissé modernista grafikája felveti azt a kérdést, hogy a grafikusok a gyermeknek, vagy egymásnak illusztrálnak-e.” A mostani szentendrei kiállításon legfeljebb nyomokban jelenik meg a Pilinszkyhez fűződő kapcsolat, s ez leginkább annak tükrében érthető, amit Lator László válaszolt évekkkel ezelőtt a kérdésre, hogy miért maradhatott ki szinte teljesen a *Válaszról* készült anyagokból Márkus Anna: „azt hiszem, nem nagyon szeret a magánéletéről, magánélete rövid szakaszáról beszélni.” (Nem is tűnne fel ez a hangsúlyhiány, ha a múzeumban ezzel párhuzamosan nem éppen Vas Istvánról szóló kiállítás zajlana, amelyben Szántó Piroska művészete szinte csak a költő-férj vonatkozásában jelenik meg.)

Olyan tárlatról van tehát szó, amelyben a hatvanas évek végétől máig készített műalkotások állnak a középpontban, abból az időszakból, amelyben az 1956-ban lakhelyet és nevet cserélő Anna Mark érett művei, a gouache-ok, reliefek, szitanyomatok megszülettek. Alkotásaiból 1990 után időről időre nyíltak kiállítások Magyarországon – Székesfehérváron, majd nagyobbak a Kiscelli Múzeum templomterében, illetve a Vasarely Múzeumban –, de művészete nem tért úgy haza, mint példá-

ul pálya-, kor- és sorstársáé, Konok Tamásé. Anna Mark még mindig azok közé tartozik, akiket a magyar művészettörténetben újra és újra fel kell fedezni, s nem tudom, hogy ez a karaktere – amelyen sok társával osztozik – hosszú távon megváltozhat-e. (A változáshoz valószínűleg érdemes lenne egy esetleges következő retrospektív tárlat esetén a szellemi gyökerek összefüggéseire hangsúlyt helyezni. Egyik jegyzetében például Anna Mark párizsi otthonának berendezéséről azt írja az odalátogató Major Máté, hogy „magyar népművészeti tárgyak, textíliák teszik teljessé az enteriőr intim hangulatát”. Vagy figyelni S. Nagy Katalin egy korábbi – Bálint Endrére és Ország Lilire vonatkozó – megjegyzésére: „Ország Lili 1959–1962 közötti levelezéséből tudom, hogy mindkettőjük számára mennyire fontos volt Márkus Anna – akkor már Anna Mark – festészetének alakulása”. A kölcsönhatás tehát nyilvánvalóan kétirányú volt, s nemcsak Mándy Stefánia gyakorolt megkerülhetetlen hatást a fiatal Márkus Annára, de párizsi művészetén keresztül Anna Mark is visszahatott a régi barátok munkásságára.)

Anna Mark művei – akár Magyarország, akár Párizs felől nézzük – elsősorban a klasszikus modernizmusból kiindulva szemlélhetők; az életút befogadására vonatkozó időbeli spárgamutatvány helyett az első gondolat a műalkotások sorára tekintve inkább a művészettörténeti kontinuitásra vonatkozik. A képekről leolvashatók a konstruktivista hagyományok, vagy a második világháború utáni párizsi absztrakció távoli hatásai. Mintha Anna Mark, aki szellemiségében már Budapes-

ten is végleg összefűződött Párizzsal, egy olyan tradícióba merült volna bele, amelynek nyelvét már ideérkezettként is beszélte, de amelynek finomságait azután volt is ideje el-sajátítani. Nyelvhasználata – talán éppen a máshonnan érkezettségből kifolyólag – egyedi és jól felismerhető lett. Az interjúban Anna Mark a reliefek anyagának kialakulásáról is beszél: hogyan talált rá arra a keverékre, amely szemcsésségével változatos árnyékok előállítására képes, és egyben gyorsan megszilárduló, azaz a pillanatnyi lenyomatának lehetőségét is magába rejtő jelhordozó. A megszilárdulás ideje – az Anna Mark által többször hangsúlyozott három óra – az alkotás szigorú kereteként szolgál. A márványpor, műgyanta, homok keveréke, amelyhez a rendelkezésre álló időn belül Anna Mark még színezéket ad, egyszerre igényel gondos tervezést, pontos előkészítést, konstruktív gondolkodást, illetve improvizációs képességet az esetleges gyors javítások során.

Anna Mark a szigorú keretek között tesz szert szabadságra, mégpedig elsősorban az idő tekintetében. Reliefjeinek tárgya az idő kitapinthatósága, szó szerinti plasztikusságának elérése. Művészetének alapelemei és egyben visszatérő metaforái – a fény és az árnyék vagy a fal – mind az idő vonatkozásában elevenednek meg. A legfontosabb talán közülük a kiállítás címében is szereplő árnyék, amely folyamatos mozgásával oldja fel a teret megidéző vagy a térbe finoman kilépő képi elemek rögzítettségét. A csukott ablaktáblák között, mesterséges fényben az árnyékok legfeljebb a nézők mozgásával változnak; az idő ezért a Kisterem Galéria *Minden helyekről*

című, a szentendreivel párhuzamos Anna Mark-kiállításán plasztikusabban jelenik meg. (A legplasztikusabb persze egy köztéri mű felállítására lenne. Ebben a vonatkozásban Anna Mark egyik emblematisz műve, a rosny-sous-bois-i iskola udvarára készített *Napóra* lehetne a leginkább átemelhető.)

De a szentendrei kiállítás a mesterséges fények között is képes felmutatni Anna Mark életművének legfontosabb vonásait, művészetének leglényegesebb gondolatait. Köszönhető ez annak is, hogy a tárlat nagyon igényesen rendezett; egyszerű eszközöket használ, mégis sok térbeli ötlettel szolgál. (Viszont a falszövegek több helyen bukdácsolnak, s csak itt-ott támogatják jól a befogadást. Falra ragasztva különösen szemet szúr a tördelés minden apróbb-nagyobb hibája, a szöveg elcsúsztatása.)

A szentendrei és a budapesti tárlat egyidejűsége valóban sokat lendíthet Anna Mark sokoldalú, mégis egyarányos művészetének ismertségén, művészettörténeti beágyazhatóságán. Ugyanakkor élesebben rámutat arra is, hogy ez a több síkon kontextualizálható életmű jelenleg Magyarországon egy olyan intézményes közegbe érkezik, amely ilyen formában hosszabb távon szinte képtelen megtartani a kiállításokon, interjúkban, tanulmányokban röviden felvillanó értékeit. A folyóiratok fölötti rétegben nem létezik olyan szakmai publikációs rendszer, amely rendezné a művészettörténeti tanulságokat, a nagyobb múzeumi állandó kiállításokba végtelen átfutási idővel érkeznek meg (ha egyáltalán) az új felismerések. De a legakutabb probléma, hogy az el-

torzított kereskedelmi környezetben egy kicsivel nehezebb objektíven értékelni Anna Mark kiállítását. Amikor az állam (azaz magát függetlennek tettető nyúlványa, a Magyar Nemzeti Bank) s nyomában az államhoz közel álló újgazdag réteg (magyarul: NER-lovagok) éveken át szinte kizárólag absztrakt műveket vásárol nyaklól nélkül, akkor mindegy nem befolyásolja közvetlenül

a műalkotások befogadását, inkább csak valahol a tudatalattiban okoz kellemetlen érzést. Anna Mark esetében ez tényleg csak múlt árnyék, mert – elsősorban az életútból kiindulva – a jövőben is tágas tér nyílik majd az életmű újranézésére.

Árnyékok és jelek – Anna Mark kiállítása a szentendrei Ferenczy Múzeumban október 23-ig. Kurátor: **Kigyós Fruzsina**.

ról-ról

Csepeli György

Az akarat szeretete

112

Jánossy Ferenc, a ma nemigen emlegetett zseniális közgazdász művei alapján tudjuk, hogy a kapitalizmus kialakulása során megkülönböztethető egy extenzív és egy intenzív szakasz. Az extenzív szakaszban a termeléshez szükséges emberi erőforrások tömege folyamatosan bővül, aminek eredményeképpen az üzemekben és gyárakban egyre többen dolgoznak. Az intenzív szakaszban már fogytán van a termelésbe bevonható munkáskéz, s emiatt a feladat a meglévő munkaerő hatékonyabb kihasználása. Az extenzív szakaszról az intenzív szakaszra való átérés óhatatlanul magával vonta a termelő szervezetek átalakulását, ennek első fecskéje a Lenin csodálatát kivívó taylorizmus, a munkást pusztán munkavégző gépnek tekintő munkaszervezési irányzat volt. A taylorizmust utóbb felváltotta a tömegtermelés megszervezésére alkalmasabb fordizmus, melynek kezdeti

gyümölcsei a detroiti autógyár futószalagjairól milliósámmra legördülő T-modell autók voltak.

Detroittól nem messze, a Chicago melletti Hawthorne-ban működő Western Electric vállalat Ausztráliából az Egyesült Államokba keveredett pszichológusa, Elton Mayo ismerte fel a múlt század húszas éveiben kísérletei során, hogy a munkások társas lények, és munkájuk hatékonysága jelentősen fokozható, ha emberszámba veszik őket, főnökeik tudják a nevüket, ismerik magánéleti gondjaikat, törődnek velük. Mayo arra jött rá, hogy a szervezeti hatalomhoz nem elég az akarat, szeretet is kell hozzá, vagy legalábbis annak látszata.

Egy szervezet, legyen az bármilyen gondoskodó és tagjai jóérzése iránt körültekintő, önmagában képtelen szeretni. Kell legyen a szervezetben valaki, akiről a szervezet tagjai elhiszik, hogy szereti őket, s

ki más lehetne ez a személy, mint az első számú vezető. A késő kapitalista társadalmak gazdaságának sikerre törő munkaszervezeteiben a 20. század végén, a 21. század elején megszületett a felismerés, hogy a fogyasztók kegyeiért hasonló profilú, hasonló árukkal és szolgáltatásokkal folyó verseny döntő tényezője a szervezet élén álló ember. Ha a kapitalista HR-sek forgatták volna Sztálin írásait, korábban is rájöhettek volna erre a felismerésre, hiszen az SZK(b)P főtitkára már a múlt század 30-as éveiben meghirdette a jelszót, miszerint „minden a káderektől függ”. A szovjet nép bölcs vezére az emberi lelket ismerve arról is gondoskodott, hogy egy vezető se melegedhessen meg pozíciójában, ami a leváltás rémétől kínzott kádereket egymás iránt tanúsított éberségre és további teljesítményekre sarkallta.

Fernandó León de Aranoa a káderprobléma késő kapitalista megjelenésének maró szatíráját írta és rendezte meg filmjében, megtalálva Javier Bardem személyében az ideális színészt, aki a jó főnök szerepébe bújva a zökkenőmentes és sikeres vállalati működés biztosítása érdekében az összes lehetséges trükköt beveti. A problémák, melyeket a jó főnöknek kezelnie kell, jellegzetesen emberi, személyközi, lelki ügyekből fakadnak, ezek forrása egyébként maga a főnök, aki láthatóan nem képes narcista személyiségének kényszereitől megszabadulni. Blanco, a főhős, szeretni akarná beosztottjait, s a múltban mindent meg is tett, hogy hasznos alkatrészei legyenek a vállalat termelői és kereskedelmi gépezetének, de az idő múlásával be kell látnia, hogy elkoptak, kicserélendők, nincs rájuk többé szükség.

Javier Bardem mozgása, arcjátéka, fojtott, sosem teljesen érthetően artikulált beszéde fantasztikus erővel jeleníti meg a vezetőt, aki mindent megtesz annak érdekében, hogy a nyájas, együttérző, gondos kapitalista káder álarca mögé bújva elleplezze az eredendő narcizmusából fakadó rideg önzést, kegyetlenséget és gátlástalanságot. Kidobja a többgyermekes családapát, elárulja gyermekkori barátját, megcsalja feleségét, szeretőjévé teszi gyakornokát, még a gyilkosságra való felbujtástól sem retten vissza, s teszi mindezt azért, hogy vállalkozását kiválóan hazudva megkapja a regionális önkormányzat által adott elismerő díjat, amitől cége további felvirágzását várja. A filmben végigkísérjük a jó vezetőnek a díj elnyeréséért vívott küzdelmét, melyet a végén siker koronáz. A díjért azonban keserves árat kell fizetni. A film első jeleneteinek egyikében kirúgott családapa a gyár bejárata előtt felállított sátrában nagy médiafigyelmet kiváltó tiltakozó akcióba fog. A tiltakozót hiába próbálja a jó vezető lebeszélni a demonstrációról, nem enged a csábításnak. A megoldás megszületik, de visszataszítóan kegyetlen lesz.

A díj egy sok szempont alapján történő pontozás eredményétől függ. Az értékelés nemcsak az üzleti tevékenységhez szorosan hozzátartozó gyártás és a marketing megfigyelésén alapul, figyelembe veszi a termelés résztvevői, a munkások és az alkalmazottak helyzetét is, különös tekintettel a politikailag korrekt személyzeti politikára, a børszín és a nem adta különbségek miatt esetleg felmerülő egyenlőtlenségek igazságos kezelésére.

Bardem minden jelenetben ott van. Minden más szereplő csak vele, általa él. Az első jelenetekben még elhisszük, hogy nemcsak akarat, hanem szeretet is lakik benne, de ahogyan az egyes résztörténetek kibontakoznak, partnereinek megcsallattatásait követve rájövünk arra, hogy mosolya, kedvessége, érdeklődése csak álca, esze ágában sincs senkinek segíteni, önmagán kívül senki és semmi nem fontos számára.

A film nem kíméli az Európai Unióban napjainkban lábra kelt, velejég hipokrita egyenlőségdiskurzust sem. Blanco mesterien játszik a nők és a bevándorlók pozitív diszkriminációját sürgető uniós politika kártyáival, melyek nélkül vállalatának esélye sem lenne a regionális önkormányzat által adott díj elnyerésére.

Bardem kiválóan alakítja Blanco, a kapitalista gazdasági vállalkozás profitra éhes vezetőjének szerepét, ugyanakkor a fimben megjelenített jó főnök több, mint egy késő kapitalista gyártulajdonos igazgatójának szatirikus portréja. A regionális önkormányzat díja egyértelműen politikai üzenetet hordoz. A díjátadás jelenetében a film irálya határozottan a politika felé mutat. A film végén látható boldog, opportunist, ideológiailag hajlékony, önérdek által vezérelt „jó vezető” már semmiben sem különbözik a filmhíradókból jól ismert európai politikai vezetőktől. A szatíra mindig túloz, s emiatt hihetetlen. De a szatíra mögötti felháborodás hihető. Bardem nyugodtan eljátszhatná az Európai Unióban korábban és most vezetői funkciót betöltő Barroso, Juncker, Weber és a többiek szerepét. Mind-egyikükön ott van az édeskés bárgyú mosoly, a tényleges problémák iránt

mutatott teljes érdektelenség, a láthatóságot biztosító kamerák kétségbeesett keresése.

A politikába keveredett jó vezetők akaratlanul is áldozataivá válnak a toxikus, rossz vezetőknek, akik hideg ésszel eljárva jó pszichológusként kijátsszák és kíméletlenül legázolják versenytársaikat. Blanco pürrhoszi diadala mögött ott lüktet a nyugtalanító kérdés, hogy van-e, lehet-e egyáltalán hely ma a kapitalista társadalomban a jó vezetők számára. Elyben tudjuk a kérdésre a választ. A nép uralma, a demokrácia dolga az igazán jó vezetők kiválasztása, a rosszak megbuktatása. León de Aranoa vérfagyasztóan szórakoztató filmje arra figyelmeztet, hogy az igazán jó vezetők megtalálása, megtartása, a rossz vezetőktől való megvédése egyáltalán nem magától értetődő. Mérei Ferenctől tudjuk, hogy a jó vezető több, mint önmaga, benne testesül meg a társadalom jobbik énje. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy túlzott várakozás volna a művésztől várni a társadalom vezetési problémáinak megoldását. Shakespeare nem írta volna meg III. Richárdról drámáját, ha a király nyájas, jóakarátú, alattvalóinak gondjait mindek fölé helyező uralkodó lett volna. A gazember mindig is érdekesebb volt, s érdekesebb is marad, mint a szent.

A jó főnök. 2021. 120 perc. Rendező-forgatókönyvíró: **Fernando León de Aranoa**, operatőr: **Pau Esteve Birba**. Szereplők: **Javier Bardem, Manolo Solo, Maria de Nati, Sonia Almarcha**.

Benne rejlik

A magyar énekestársadalomnak mindig is voltak olyan tagjai, akiknek a hazai elismertség mellett világkarriert is sikerült befutniuk. Akadt, aki ennek érdekében külföldre költözött, ám tudunk jó néhány olyan művészeiről is, aki soha nem szűnt meg szülőföldjének polgára lenni, legfeljebb pályafutása során hosszabb időszakokat töltött távol Magyarországtól. Az utóbbi évek egyik legfényesebb vokális pályafutása a jelenleg is idehaza élő Baráth Emókéé. A budapesti koncertlátogatók többsége Vashegyi György régizenei produkcióiban ismerte meg, majd egymást követték a hírek külföldi sikereiről – egyre nagyobbakról. Idővel pedig már mindenki természetes fejleményként fogadta a kiváló szoprán világsztárok közreműködésével készült lemezeinek megjelenését.

2019-ben az énekesnő a régizene korhű előadópraxisának egyik legizgalmasabb együttese, az Il Pomo d'Oro társaságában készítette el tematikus szólóalbumát. A *Voglio cantar* érzékeny témát dolgozott fel: a zenetörténet egyik legelső jelentős női zeneszerzőjének, a korai barokk idején Velencében énekesnőként is elismert Barbara Strozzinak (1619–1677) állított emléket úgy, hogy Baráth Emóke nemcsak Strozzi műveit énekelte el, de kontextust is teremtett számukra a kortársak: Biagio Marini, Antonio Cesti, Tarquinio Merula, Francesco Cavalli darabjaiból. Komplex élményt nyújtott az album, a magas rendű teljesítményt

magas rendű gondolkodásmód hozta létre. Nem sokkal később Baráth Emóke számára rangos nemzetközi elismerést termelt a *Voglio Cantar*: a lemez Opus Klassik díjat kapott.

Mindezt azért érdemes felidézni, mert az énekesnő a közelmúltban ismét új lemezzel rukkolt elő, s a mostani antológia tulajdonságai sokban emlékeztetnek a *Voglio Cantar* jellemző jegyeire. Az énekesnő ismét világklasszis együttessel dolgozik, amely ezúttal az ünnepeelt kontratenor, Philippe Jaroussky által alapított és vezetett Ensemble Artaserse. Érdekessége a válogatásnak, hogy az eddig kizárólag énekesként ismert Jaroussky új feladatkörben, karmesterként mutatkozik be a felvételeken. Érdekesség továbbá az is, hogy ez a lemez ugyanúgy izgalmas, érzékeny, manapság aktuális témát boncolgat, ahogy az előző. Mielőtt azonban a témáról esnék szó, tegyük hozzá az eddigiekhez, hogy a *Voglio Cantar* sikeréhez hasonlóan ezt a kiadványt szintén Opus Klassik díjra jelölték, több kategóriában is. E sorok írásakor egyelőre a jelölésnél tart a folyamat.

Az új lemez témája, mint előlegeztem, nem kevésbé izgalmas és provokatív, mint a Strozzi-albumé. Ezúttal is a nemekről van szó. Baráth Emóke csupa Händel-operaáriát sorakoztat fel az Ensemble Artaserse társaságában, de úgy, hogy változtatja a férfi- és női karaktereket. Vagyis nőként, szopránhangjának eszköztárát használva hol egy Melissa, Partenope, Alcina, Cleopatra,

Adelaide, hol pedig egy Tauride, Achille, Radamisto, Adolfo bőrébe, mi több: lelkébe bújik.

De hát hogy van ez? – kérdi, aki eddig nem mélyedt el a barokk operák korabeli előadói praxisában. Előfordult, hogy e művek megszólaltatásakor nők énekeltek férfiszerepeket? Nemcsak előfordult, de rendszeresen alkalmazott gyakorlat volt. Aki utánanézi, tapasztalhatja, hogy a lemezen recitativókkal és áriákkal képviselt Händel-operák bemutatóján a szóban forgó férfiszerepet nő énekelte. Az *Arianna in Creta* londoni premierjén Tauride jelmezében Margherita Durastanti lépett színpadra, a *Deidamia* Achille-szerepét bizonyos „Miss Edwards” alakította (igaz, e szerep összefüggésrendszerét bonyolítja, hogy a férfikarakter Pirra néven, női álruhában jelenik meg), a *Faramondo* Adolfo-karaktere Margherita Chimenti hangját szólalt meg. A lemez szerkesztésmódbeli logikájának egyetlen turpissága, hogy két ária is szerepel benne a *Radamisto* címszerepének szólamából. Márpedig igaz, hogy a *Radamisto* címszerepét az ősbemutatón, 1720. április 27-én, a King’s Theatre színpadán még (a már említett) Durastanti formálta meg, december 28-án azonban a revideált változat már úgy került közönség elé, hogy ugyanez a szerep egy castrato (tehát férfi) hangján, a legendás Senesinóén (Francesco Bernardi) szólalt meg.

A barokk operajátszásban tehát legitim gyakorlat volt, hogy férfikaraktereket nők énekeltek. Választ keresve a miérte, értelemszerűen kínálkozik a válasz: a kor a reprezentatív, erőteljes, figyelemre méltó jellemeket nagy vivőerejű, magas

hangokkal ábrázolta, és követelmény volt a virtuóz koloratúrákkal megbirkózni képes technika is. Mindez vagy nők tulajdonsága volt, vagy kasztráltaké. Szárnyaló, magas hangon előadott, csodás díszítésekkel felruházott szólamok képviselték a Hóst. És a hőstenor? Az későbbi fejlemény, a 19. századi operáké. A barokk gyakorlatban a protagonista legtöbbször szoprán volt – vagy férfi, vagy női. A kor a szárnyaló magas hangok bűvöletében élt, ettől esett a közönség eksztázisba. Az, hogy egy tenortól is eksztázisba lehet esni, s hogy az operák dramaturgiájának standard hármasa az egymásba szerelmes hőstenor és drámai szoprán, valamint a kettejük közé férkőző intrikus bariton lesz (lásd *Tosca*), a 19. század vívmánya.

Bevezetőjében Baráth Emőke felidézi, hogy ha egy nő az elmúlt századokban férfiruhát öltött – ahogyan az első női orvos, Margaret Ann Bulkley, az I. világháborús tudósító, Dorothy Lawrence, a szabadsághős Jeanne d’Arc, vagy a női egyenjogúságért harcoló író, George Sand tette –, ez soha nem önmagáért való tett volt, mindig egy meghatározott cél érdekében történt, és a szóban forgó személy többnyire számíthatott a társadalom megvetésére. Ezzel szemben a barokk operákban a nők elfogadottan ölthettek férfiruhát s játszhattak travesztiaszerepeket. Tették ezt férfiak is, teszi hozzá, de ezek többnyire komikus szerepek voltak. Ezzel szemben a nők mindent a lehető legtermészetesebben tették. Ezek az alkalmak, mondja Baráth Emőke, megnyitották az utat afelé, hogy egyrészt a közönség elgondolkodjék a férfiasság fogalmán és a nők társadalmi helyzetén,

ráadásul e szerepek különleges, kétértelmű erotikus felhangokat is kaptak, mint később a *Figaro házassága* Cherubinója vagy *A Rózsalovag* Octavianja esetében. Az énekesnő azzal fejezi be bevezetőjét, hogy a 21. századi közönség számára egy nőt travesztiaszerepben látni már minden, csak nem szenzáció. Az előadó számára ugyanakkor vonzó és élvezetes kihívás, amely lehetőséget ad a női lélekben rejlő kettősség kifejezésére.

A *Dualità* – Kettősség – üzenete tehát: felfedezni a lélekben rejlő ambivalenciát. A nőben benne rejlik a férfi, a férfiban benne rejlik a nő. Élethelyzete válogatja, mikor melyik princípiumnak jobb felülkerekednie. (Például ha egy férfi közszereplő valami macsó szörnyűséget készül mondani, előtte talán megkérdezhetné lelke női felét: ne fogjam-e be inkább a szám? És a női fél talán azt tanácsolná: de igen, fogd be.) Hogyan ábrázolja az énekesnő egy lemezen a kettősséget, a nőben rejlő férfias jegyeket? Mivel ma már a felvilágosultság és a tolerancia nem tart számon *előírt* nemi szerepeket, így arról sem beszélünk, mi a „férfias” és mi a „nőies”: ki-ki úgy lehet (és legyen) férfi és nő (vagy bármi más), ahogy neki tetszik, ezért a művészek, hacsak nem akar stílusidegen lenni, nincsenek, nem is lehetnek egy barokk operaáriában más eszközei, csak azok a sztereotípiák, amelyeket az elmúlt több évszázad társadalmi beidegződései (még nélkülözve a mai gondolkodásmód nyitottságát) ráhagyományoztak. Férfias az, ami erőteljes, kemény, offenzív, határozott, mondja a régmúlt idők konvenciója, nőies pedig, ami gyengéd, lágy, érzékeny, elbájoló. Mindez megjeleníthe-

tő hangszínekkel, hangerőfokozatokkal, kontrasztokkal, hangsúlyokkal. Baráth Emőke él is a lehetőséggel, és az elmúlt évszázadok értékrendjének megfelelően – historikusan – megformálja a lemez műsorszámában elénk lépő férfiakat és nőket.

Nem tagadom, nekem nem ez a legnagyobb élményem a felvételt hallgatva, inkább az az elképesztő karakterbőség, affektusgazdagság, a temperamentum intenzitása, az érzelmek-indulatok sodra, a lelki tartalmakkal való azonosulás, amelynek a páratlanul virtuóz énekesi teljesítmény a szolgálatában áll. Az énekestársadalom legnagyobbjai, Cecilia Bartoli vagy Julia Lezsnyeva esetében szokás emlegetni a *funkcionális virtuozitást*, vagyis a bravúros éneklésnek azt a módját, amelyben minden vokális attrakciónak tartalmi szerepe van: érzelmeket-indulatokat, vágyat, örömet, fájdalmat, szenvedélyt, haragot jelenít meg. Baráth Emőke fölényesen tökéletes énektechnikai teljesítményét ez a művészi többlet teszi magas rendű művészetté: az az átlényegülés, amelynek során a tudatosan kontrollált vokális technika a lélek mélységeiben lezajló folyamatokat jeleníti meg. Nem maradhat ki a beszámolóból: a karmesterként debütáló Philippe Jaroussky magától értődő biztonsággal vezeti együttesét, az Artaserse muzsikusai pedig ezernyi zamattal, fordulatosan, kedvvel, az énekesnő klassziszához méltó színvonalon kísérik.

Emőke Baráth: *Dualità*. Handel Opera Arias. Artaserse directed by Philippe Jaroussky. Erato.

Újra-FUGÁ-zva

Nem tudok kívülállóként tekinteni arra a mini művelődési házra, amely FUGA Budapesti Építészeti Központ néven tizenhárom éve működik Budapesten a Petőfi Sándor utca 5. szám alatt, átellenben a Katona József Színházzal. Nyitottam meg itt kiállítást és vezettem könyvbemutatót, írtam egész sor rendezvényükről, bóklásztam könyvesboltjának idegen nyelvű kiadványai között, s voltam pusztá vendég, azaz nézelődő a tárlataikon vagy kíváncsi hallgató az előadásokon. Az évi hetvenezer látogató közül valószínűleg sokan vannak így, mivel a fővárosi művészértelmség kultikus találkozóhelyeként sok szállal kötődik éltető kulturális közegéhez. Az intézményt tizenkét éven át vezető, nemrég elhunyt Nagy Bálint építészt pedig olyan régről ismertem, hogy nem is emlékszem, hogyan és hol találkoztunk először. Az biztos, hogy többször megfordultam a kilencvenes évek elején általa alapított Hajós utcai és ugyancsak összművészeti N&n galériában is. Arra meg személyesen maga emlékeztetett barátságos szemrehányás formájában (egyik utolsó találkozásunkkor) már a FUGÁ-ban, hogy egykoron az *Élet és Irodalom* kritikusaként még írtam is róla, és nem feltétlenül hízelgően. Ahogy most utánanéztem: az Iparterv 1976-os kiállításán a tervezőiroda fiatal gárdájának kísérletei közül történetesen az ő nem éppen szokványos megoldásait opponálva. Nyilván nem lehetett nem felfigyelni rájuk, magyarázom a bizonyítvá-

nyom, lételeme volt ugyanis a legjobb értelemben vett – a szellemi – provokáció. Ettől lett különleges hely a FUGA is, amely alighanem Nagy Bálint fő műve. Épületet egyébiránt nem sokat tervezhetett, főleg külföldön: Vence-ban és New Yorkban; inkább csak érdekesek ezek, mint jelentősek. Nem csupán szervezte az intézmény programjait, mivel michelangelói prófétákra emlékeztető hatalmas szakállas figuraként ült a kirakat szomszédságában az íróasztalánál, megjelenésével megtetszül emblémája is lett a FUGÁ-nak.

Nagy Bálint édesanyja „tipikus polgárlány” volt, von haus aus hozta műveltségét Makóról, ahol a családjuknál Móra Ferenc mint mindennapos vendég mellett Bartók Béla és a fiatal József Attila is megfordult. (Diósszilágyi Sámuel orvos nevét viseli ma a város kórháza.) Apja pedig „rendes macsó parasztember”, a helyi Parasztpárt, majd az egyesülés után a kommunista közösség és a Hazafias Népfront aktivistája, utóbb sikeres és szeretett téeszelnök. Minden feltétel adott volt tehát a szép szál fiatal legénynek ahhoz, hogy a szocializmus viszonyai között elit gimnáziumba kerülve, majd egyetemen olyan diplomát szerezzen, amilyent csak akar. De ösztönösen fittyet hányt a fényes karrier lehetőségére. Saját kifejezéseit használva, autoriter, nonkonform személyisége már az általános iskolában megmutatkozott. „[N]em is adtam rá okot, hogy olyan nagyon meg lehessen dicserni” – fogalmazott gyerekkoráról

az Oral History Archívum 2009-es emlékezőfolyamában. S nemhogy idővel konszolidálódott volna, egyre szilajabb életet élt. Közepes bizonyítványa miatt kényszerült a Vedres István Építőipari Technikumba, onnan a hasonló debreceni főiskolára. Szakállat növeszt (ez akkoriban igazoltatást kiváltó tiltakozó gesztus, akár a hosszú haj), és órák helyett inkább a Szőlőskert tanszékre járt. Mivel ezért indexét bevonják, díszletmunkás lesz, majd Budapestre jön. Folytatja ugyan tanulmányait az intézményben (ami ma az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építőipari Kara), noha csak 1974-ben kap diplomát, mitután leteszi különbözeti vizsgáit. Ekkor már két éve az Iparterv munkatársa, különállását azonban továbbra sem adja fel; nyáron mezítláb jár, télen csizmát hord, extravagáns viselkedésénél lényegesebb, hogy összekülönbözik az iroda párttitkárával. Néhány hónapra a Lakótervben dolgozik, Virág Csabánál. A VÁTI már – talán az előélete vagy a híre miatt, nem tudni – csak szerződéssel alkalmazza, és 1979. február 10-én el is bocsátja. Munkája persze akad; ám nem a szakmájában: az erős fizikumú és műszaki felkészültségű fiatalembernek ácsmunkák gondoskodnak a megélhetéséről. Barátaival közösen épített és amolyan kommunaként szolgáló adyligeti házának is köszönhetően egyre szorosabb szálakkal kötődik a hetvenes-nyolcan évek fordulóján ahhoz a körhöz, amely a társadalom többségével ellentétben nem tud, illetve nem akar azonosulni a fennálló establishmenttel. Tagjai között társadalomkutatók mellett Petri Györggyel, Rajk Lászlóval és Erdély Miklóssal az élen jó néhány művészt

találunk. Nem egyszerűen a SZETA egyik alapítója, majd a szamizdat *Beszélő* szerkesztője, egyszersmind – mintegy a FUGA előzményeként – egy virtuális közösség ismert tagja.

Az építész 2009. október elsején – a Budapesti Építészeti Kamara (BÉK) mint fenntartó által kiírt nyilvános pályázat nyerteseként – került a FUGA élére. Amikor a tízéves jubileum alkalmából az építészeti kultúra fejlesztésében végzett munkája elismeréseképp Ácsceruza díjban részesült, az *Építészfórum* szerkesztőjének nyilatkozva ekképp körvonalazta programját: „Még a saját kiállítótermemben, az N&n galériában fogalmaztam meg magunknak, hogy az építészetnek mint kiállítási kultúrának nincsen közössége. Van a képzőművészetnek, a fotónak, a filmnek, a zenének, de az építészetnek nincsen. Tehát azt a közönséget meg kell magunknak teremteni.” Konceptiója a fentiek jegyében kezdettől fogva arra irányult, hogy ezt a nem könnyű célt a képzőművészet, a fotó, a film és a zene mint társművészetek kombinatív mozgósításával valósítsa meg. Ennek bizonyossága a három és fél ezer rendezvény és a harminc ország társintézményeivel való kapcsolat. Alkotóként is részt vállalt ebből a munkából oly módon, hogy maga készítette valamennyi kiállításuk nagy méretű, 200 (olykor 250) × 45 cm-es plakátját. (Két példányban; az egyik került a bejárathoz, a másik bent hirdette az eseményt.) Az így született mintegy másfél ezer darabból válogatták ki és mutatták be augusztusban azt a négyszáz példányt, amellyel munkatársai úgy adóztak volt főnökük emlékének, hogy közben átfogó szervezőtevé-

kenységének dimenzióit hitelesen és látványosan dokumentálták.

Hiszen – ha csak a grafikák tematikáját nézzük – már akkor is elképesztően változatos kínálatot produkált az intézmény. A magyar építészet már nem élő és a még aktív alkotóinak (egyfelől Breuer Marcell, Kaesz Gyula, Weichinger Károly, másfelől Bán Ferenc, Janáky István, Mátrai Péter) bemutatásával. Nem egy külföldi nagyság (Aalto, Wright, Gio Ponti) és szellemi műhely (észti, szlovén, dán) meghívásával. Művészeti iskolák (MOME, Kaposvár, BME) és megyei építészeti szervezetek révén. Nem is szólva a profiljából adódóan magától értetődő olyan akciókról, mint a Budapest építészeti nívódíj vagy a velencei építészeti biennálé magyar pályázata. Ugyanakkor festők, grafikusok és textilesek is szerepeltek itt. A sűrű program miatt kétéves várólistával kellett számolnia annak, aki ide kíváncszott. A demokratikus ellenzék egykori tagja nem feledkezett meg legközelebbi küzdőtársai (Solt Ottilia, Petri György, Rajk László), a performer Erdély Miklós vagy éppen – hogy egy nemzeti klasszikust említsek – Radnóti Miklós születésnapjáról. Nem sorolom tovább az eseményeket, mert leltárnak sem helye, sem értelme nem volna; példaim így is merőben esetlegesek, hogy ne mondjam, szubjektívak. Azt viszont tényszerűen állíthatjuk, hogy ezek a plakátok grafikai felfogásukban és minőségükben egy kéz munkái. A szöveg uralja a felületet; az információ dominál a majdnem kizárólag groteszk és nagy méretű betűtípusokból kialakított, nyugtalan kompozíciókban. Noha a kiállításon nem önmagában, hanem szorosan

egymás mellett láthatók, évenként csoportokba rendezve, világosan elkülönül a közleményük, együtt megimpozáns összképet adnak. Nem árt tehát, nézőpontot váltva, nekünk is tágabb összefüggésrendszerben szólni a FUGA-ról.

Maga az épület is nevezetesség: több olyan tervező kapcsolható hozzá, akik fontos szerepet játszottak a magyar építészet huszadik századi történetében. Kármán Aladár és Ullmann Gyula tervezte 1906-ban késő szecessziós, klasszicizáló elemeivel art decót előlegező stílusban a Magyar Általános Hitelbank nyugdíjalapjának. A páros 1895-ben alakult irodájából nem egy jelentős fővárosi épület került ki, amelyek közül különösen figyelemre méltó a Szabadság tér 12. (a századfordulón a Magyar Kereskedelmi Csarnok Székháza, 1934-től az USA nagykövetsége használja), a Szent István körút 12. (a Vígszínház szomszédságában álló sarokház volt hajdan a Weiss Manfréd cég székhelye), valamint a Bécsi és a Harmincad utca sarkán álló, ún. Fischer-ház (1910-ben készült a selyem- és divatáruháznak). Ahol ma a FUGA működik, ott eredetileg a Hermes Magyar Általános Váltóüzlet működött. Ez annyiban érdekes a számunkra, hogy 1911-ben Hájós Alfréd (majdan a Margitszigeti Sportuszoda tervezője) és Villányi János tervei szerint átalakították, a portál ekkor nyerte el mai formáját. Az élet hozta úgy, merő véletlenségből, hogy a szocializmus évtizedeiben ebben az akkoriban nem különösebben értékelt házban rendezkedett be a 31. sz. Építőipari Vállalat, s ettől aligha függetlenül kapott helyet az Építők Műszaki Klubja az első emeleten. A rendszerváltást követően az

OTP számítógépközpontja működött itt, de 1992-től – mint annyi egykori állami ingatlan, ami se nem túl értékes, se nem elhanyagolható apróság nem volt – üresen állt. Így került végül a Budapesti Építészakamarához, hogy hasznosítsa a sok tagja számára ifjúsága bohém korszakából ismerős helyiséget. Ugyancsak pályázat útján kapta ekkor az építészek körében műszaki fogalomként használatos FUGA nevet, amely aurájával Nagy Bálint „eleven, színes kulturális központot” és abban számos (utóbb Rajk Judit szervezte) zenei programot vizionáló elképzeléséhez is találóan illeszkedik.

Nehogy az olvasó a sikerek alapján zavartalan diadalmenetre gondoljon. „Megjelenésünket nem fogadta egyértelmű lelkesedés. A fanyalgástól a becsületsértésnek is beillő megjegyzéseken keresztül a bojkottra való felszólításig minden előfordult már” – fogalmazott az elsősorban érintett, a célpont Nagy Bálint alig néhány hónappal az indulás után. Nem túlzott, sőt – rá kevésbé jellemzően – kifejezetten szalonképesen fejezte ki magát, hiszen akadtak, akik szerint „átgondolatlanul pocskelolja bele a kamarai vezetés a kamarai közvagyon (és a hitelek) millióit ehhez a kamaránk léptékéhez mérten »gigaprojektbe«.” Az ilyen és ehhez hasonló ellenvetésekkel szemben a szakma közös érdekére hivatkozva a művészeti vezető arra hívta fel a figyelmet, hogy „[a]mit csinálunk, az kitágítja a kultúrafelfogást [...] Az építészet méltó figyelmet kap, rá tudunk világítani arra, hogy van a kultúrának egy olyan területe, amiben az emberek nem jártasak, de fontos.” Ennek ellenére kezdettől fogva ellenállással kellett számolnia, és ezzel a

munkáját folyamatosan megnehezítő körülménnyel olyannyira tisztában volt, hogy a nyilvánosság előtt sem átalott róla a lehető legőszintebben beszélni: „A kamara népes tagságának az ízlésvilága, az értékrendje nem feltétlenül egyezik a mi értékrendünkkel” – magyarázta higgadtan az olykor éppenséggel „elleneséges” reakciókat. Ne feledjük: 2009 végén járunk, egy gazdasági válságtól terhes és politikai gyúanyagtól sem mentes időszakban. Elvben még koalíciós kormányzás folyik, Bajnai Gordon a miniszterelnök, de már csak szűk három hónapra vagyunk a 2010-es választástól. A BÉK akkori vezetőjének, Bálint Imrének a tisztességét jelzi, hogy a közhangulattal nem törődve szakmai döntést hozott, és a múltjával az SZDSZ kemény magjához kötődő építészti bizott meg a FUGA vezetésével.

Nagy Bálint egy közgazdász segítségével látott munkához; dr. Rév Andrásról van szó, aki az N&n galéria működtetésében is társa. Az intézményt „[n]agy presztízsű helylyé kell fejleszteni szakmailag és kulturálisan” – fejtegette, amihez „minőségi szponzorokra” van szükség. A tisztánlátástól azonban a feladat nem lett sem kisebb, sem könnyebb. Kívülállóként csak benyomásaink vannak – lehetnek – ezek nagyságrendjéről. Ilyen például az, hogy noha 2012 derekán (Ránki Júlia és Rózsa Péter közreműködésével) útjára indul a Fuga Rádió, két év után csökkenteni kényszerül a műsoridejét, majd el is hallgat. Kritikus helyzetükre jellemző, hogy amikor 2014 márciusában Pásztor Erika Katalina beszélgetést kezdeményez az intézmény két vezetőjével és a BÉK elnökével, „A FUGA nem

zárhat be” címet adja az *Építészfórum*ban megjelent írásának. Bálint Imre nyíltan kimondja: „Most mint kamara és mint építészek is egyre rosszabb helyzetben vagyunk.” Nagy Bálint meg számszerűsítette a helyzetüket: évi 60 millióit igényel a galéria működtetése, s mivel a kamara hozzájárulása ennek a negyede, a szükséges pénz nagy részét nekik kell előteremteni. Ez pedig nem egyszerű a kultúrára csak másodlagosan érzékeny korabeli hazai klímában. „Akiikkel én leülhetek tárgyalni – jegyezte meg keserűen a kamarai elnök – akármilyen vezetői szinten, [azoknak] fogalmuk sincs, mi az a FUGA.”

Nem tudni, legalábbis nem találtam információt arról, hogyan lettek végül úrrá a krízisen, amely a hasonló profilú kisgalériák, az N&n és a HAP bezáráshoz, illetve Kévések szüneteltetéséhez vezetett. Csak abban lehetünk bizonyosak, hogy nem Winkler Barnabás ügyvezető készítette jobb belátásra az illetékeket vészkiáltásnak is tekinthető megállapításával: „Ha a FUGA bezár, az [...] kudarc lenne az egész építésztársadalomnak.” Talán az időközben áradni kezdő uniós pénzek játszottak szerepet az adakozó kedv gyarapodásában. Az mindenestre tény, hogy tízéves fennállását az intézmény fényes rendezvényesorozattal köszöntötte; 2019. szeptember 30-án, a „fesztivál” megnyitóján Füleky Zsolt helyettes államtitkár, valamint a kamara volt és új elnöke (Bálint Imre, Csapó Balázs) is megjelent.

Noha ily módon minden a legnagyobb rendben látszott, akkor már, miként Nagy Bálint egyik korabeli nyilatkozatából kiderül, a koráb-

biaknál is sötétebb felhők kezdtek gyülekezni a FUGA fölött. Az egész országban rendkívüli állapotot hozó járvány miatt azonban a vihar egy évvel későbbre tolódott. „Eltelt egy év – egy nagyon nehéz év. Mintha minden a túlélésről szólna. A FUGA jelenéről és jövőjéről most viták folynak” – számol be az akut helyzetről az *Építészfórum* 2020. októberi 1-jei száma; s az eszmecsere, tehetjük hozzá, nem csupán a Facebookon zajlott, ahol „gyűlölködő, a helyzetet félreértelmező” kommentek is napvilágot láttak. Nem csillapította az indulatokat az elnökség szeptember 7-i „szolgálati közleménye”, amelynek szövegét hiába kerestem az internetes fórumokon, ám a lényege – az intézményi működés korrekciójának és Nagy Bálint esetleges elmozdításának szándéka – a reakciókból egyértelműen kihámozható. Szeptember 25-én ugyanis ötvennégy (!) tekintélyes építész nyílt – a koncepció és a stáb maradását szorgalmazó – levélben fordult a kamara elnökségéhez: „Kérjük, hogy a FUGA széles körű jelenlegi programját támogassa és erősítse meg bizalmával jelenlegi vezetését.” A zajos felzúdulás ellenére a testület nemhogy gyorsan visszakozott volna, kitartott álláspontja mellett, így a szituáció tovább éleződött. Nagy Bálint pozíciója – eszmei értelemben – stabilizálódni látszott ugyan a 2021 tavaszán kapott Kossuth-díjával, ennek ellenére júliusban mégis pályázatot írtak ki a FUGA vezetői tisztére. Hogy a kétségtelen pénzügyi nehézségek és szakmai megfontolások ellenére és/vagy mellett mi lehetett Csapó Balázs igazi indítéka (valamilyen személyes becsvágy, netán politikai haszonszerzés a közelgő választásra

gondolva, esetleg ezek kombinációja), valószínűleg örökre titok marad, mert a dolgok meglepő fordulatot vettek. Hiába érvelt azzal, miként korábban a Tilos Rádióban fogalmazott, hogy „eljött az újragondolás ideje”, a pályázat eredménytelennek bizonyult. Ráadásul a tagság – ritka dolog ez a mai országban – elle ne fordult. A 2022. április 26-i küldöttgyűlésen elutasították az elnöki beszámolót. Másnap Csapó Balázs lemondott, a szervezet pedig június-

ban olyan új vezetőséget választott, amely szavatolta, hogy a megkezdett út folytatódik a FUGÁ-ban. Tisztító vihart hoztak tehát a felhők. Az időközben súlyos és rapid betegségben elhunyt Nagy Bálintnak is igazságot szolgáltatva.

A FUGA-leltár című kiállítás apropóján. Válogatás **Nagy Bálint** a FUGA 12 éve alatt készített kiállítási plakátjaiból. Kurátorok: **Fehérvári Zoltán, Koszorú Lajos, Asbóth Kristóf.**

Stuber Andrea

Mint száműzött, kivándorol

Ha az ember az 1213 számsort látja, akkor előbb gondol PIN-kódra, mint évszámra. De a *Bánk bán* cselekményének dátuma ez, ekkor játszódik a mű. Hogy Katona József ehhez mértelen régies nyelvezetet használt-e, amikor 1819-ben megírta drámáját, azt filológusok, nyelvtörténészek tudják megítélni. (Egyes források szerint már a születése idején is olyan bonyolultnak hatott a szöveg, hogy még egy Arany Jánosnak is gondot okozott némelyik sor vagy szó megfejtése.)

Egy biztos: kétszáz év alatt a *Bánk bán* textusa úgy megöregedett, hogy alig ismerni rá. Személyes véleményem szerint mint olvasmány revelatív és magával ragadó. Egyrészt mert rendkívüli svungja van a történetnek, másrészt mert Katona számos megfogalmazása, archaikus kifejezése, hőseinek szenvedélyes kitörése igazi delikátesz: élmény íz-

lelgetni a szájban. Ámde színpadon előadni, az több mint kétes vállalkozás – ezt elismerem, bár nem szívesen. Igen nehéz feladat a színész számára e szöveg értelmes és értelmező elmondása, még nehezebb a nézőnek, akinek egyszeri fülhallásra kell felfognia, mit is beszélnek a szereplők.

Érthető tehát, ha számos próbálkozás történt, hogy a *Bánk bánt* könnyebben befogadhatóvá tegyék a közönség számára. Hevesi Sándor 1928-ban felvetette a darab átdolgozásának szükségességét, amivel meglehetősen vihart kavart, még a képviselőházban is felszólaltak az ilyes kegyeletsértés ellen. (Pedig már ekkor is túl voltunk néhány javított verzión, például Nagy Ignác 1840-ben megjelent, stilsztikailag frissített kiadásán.) Illyés Gyula 1967-es átigazítását nem egy színház játszotta a múlt század utolsó évtize-

deiben. Szabó Borbála modernizált változata a legújabb időkből való; 2011-ben mutatkozott be Kecskeméten. Nádasdy Ádám 2019-es prózai – az ötödfeles jambusokat elhagyó – fordításával is megismerkedhetett a közönség 2020-ban a Pécsi Nemzeti Színházban, Vilmos Noémi egyetemi hallgató vizsgarendezésében. Kár lenne békétlenkedni amiatt, hogy az érthetőség kedvéért a lévnyalóból talpnyaló lett, szerelme-féltőből féltékeny, vagy „Tú asszonyok kezében, nem királyi pálcánk” helyett a magyar urak ma azt mondják, hogy „Fakanál való a nő kezébe”.

Szabó Borbála verziójához nyúlt Markó Róbert rendező – és Nagy Orsolya dramaturg –, amikor a veszprémi Petőfi Színház, a veszprémi Kabóca Bábszínház és a temesvári Csiky Gergely Színház közös produkciójában mutatták be a nagy nemzeti drámát. *Bánk bán* helyett *Bánk* címmel. A cím rövidüléséből joggal következtethetünk arra, hogy a dráma öt szakasza is hozzárövidült az előadáshoz: az utolsó már csak egy kurta gyászbeszéd, pár versszakos kórusmű (Katona József és Szabó Borbála mellett Cseri Hanna is társalkotó zeneszerzőként és dalszövegíróként), végül pedig Nádasdy Ádám versét mondja el Endre király *A hazafiúi hűség*ről.

A temesvári színház az Európa Kulturális Fővárosa 2023 projekt részeként alakított ki szakmai kapcsolatot a két veszprémi teátrummal, ennek jegyében hozták létre közös előadásukat. Temesváron és Veszprémben is játszották az elmúlt évadban, nyáron pedig vendégszerplésre hívta őket a Gyulai Várszínház, az Erdélyi Hét nevű rendezvényt sorozatra. Kedves véletlen

egybeesés, hogy a gyulai várszínház szignálja a „Hazám, hazám, te mindenem” Erkel Ferenc operájából, erre a dallamra hívták be a közönséget a Bánk-előadás nézőterére is. A helyszín a Tószínpad, annak is a színpada, minthogy a pástszerű díszlet két oldalán elhelyezett három-négy soros nézőtéri tribünök kényelmesen elférnek itt. Az Árvai György tervezte díszlet anyaga talán fa, pozdorja, talán nem, de mindenképpen rozsdás fémes benyomást kelt. Mintha egy leszerelt gyárcsarnok félreeső helyén vagy raktárában játszódna a történet. Ugyanakkor a szereplők teátrálisan elegánsnak hatnak Szűcs Edit jelmezeiben: fekete-fehér, op-art jellegű szettek viselnek a nők, a ruhák fehér csíkjaiban kézírás sejlik fel. A férföltözékek szürke-fekete-barna kockáit szürke szőrök díszítik – még Tiborc zsebére is jut egy kopott darab –, ám térd körül az összes nadrág és szoknya vörösbe-barnába vált, mintha sárban vagy vérben gázolna itt mindenki.

Az előadás kamarásított: mellőzi a tömegjeleneteket, maguk a békétlenkedők sincsenek többen összevissza négynél. Középről kell nézni, hogy a hatalmasok miként intézik a maguk ügyeit meg a másokét. A magyarokét. A rendező egyfajta rohanvást tragédiát vezényel le, szarkasztikus mosollyal. De ebbe a lendületes, vigyori játékba beleférnek mély, ravasz csendek is, például amikor Bánk (Sebestyén Hunor) és Gertrudis (Éder Enikő) szembenéznek egymással egy csikorogva guruló asztaldoboz felett, amelynek kerek székkínövését alighanem trónnak tekinthetjük. Vagy amikor a kis létszámú teljes udvar felvonul a király-

né kvázi síremléke mellett. Várják a hazatérő II. Endrét (Balázs Attila), aki a gyulai tószínpadra csónakkal érkezik, fehér lilomot hoz magával és egy bűgőcsigát.

Ettől a friss, kortalan küllemű, mégis nagyon maias előadástól ha idegen valami, az a pátosz. Fogékonyabb a színrevitel a bizarra, a groteszkre, a fájdalmasan gunyorosra. Már eleve az is ironikusan hat, ahogy a magyar nyelvet törve beszélő bojóthiak, Simon bán (Molnos András Csaba) és Mihál bán (Aszalos Géza) és Petur magyar nemes (Bandi András Zsolt) dalolva, borozva, bordalozva azon búsonganak, hogy mi lesz a vén, büszke Európával. A hanyatló szép hazáról nem is beszélve, amelyre igazán ráférne már egy hullám, nem csak mindig a völgy. Berta Csongor Biberachja sportos és muzikális, s egészen könnyű dolga van, amikor az orránál fogva vezeti Miller Patrik nyüzüge, selypes Ottóját, aki Melinda kapcsán szívszerelemet emleget, akár egy Molnár Ferenc-hős. Biberach az ominózus éjszakára két, egyforma gyűrűt ad a királyné öccsének, egyikben az ajzószér, másikban az altató. (Vajon mi lenne, ha ez a mafla fiú összecserélné a kettőt? Melinda békésen átaludná a veszélyes éjszakát, Gertrudis pedig kit ostromolna meg felkorbácsolt kéjvágyában? De lehet, hogy ez már a *Szentivánéji álom*.)

Sebestyén Hunor nagyváradi színész, s most vendégként játszik főszerepet Temesváron. Bánkja még ólálkodásában is komoly, komor, tekintélyes alaknak hat. Amikor leveszi a kapucniját, árnyalja a képet a frizurája: körben erősen felnyírták, s a feje tetején a haj mintha kis sipka lenne. A sötétben bujkáló

nagyúr látja Ottóval a feleségét, de nem mutatkozik. Siethetne Melindához, aki Taba Dorottya Luciának köszönhetően fiatal, szép és igazul szenvedélyesen ártatlan. Tisztázhatná a helyzetet, megvédhetné asszonyát a rámenős udvarlótól, de inkább a békétlenekhez megy haladéktalanul. Ami annyiból érthető is, hogy az összeesküvők leszerelése egészen kiváló szcéna. (Arany János így fogalmazta meg: Bánk jelene a békétlenekkel művészileg van kivíve.) A nagyúr józan érvei hatnak a Gertrud, takarodj!-ot skandáló lázadókra – színpadi csoda.

Közben még betoppant Tiborc is, aki a temesvári díszletpást alatti részben, mintegy a szuterénben tartózkodik lopási szándékkal, s nagyot csattanó, felhajtható rácsos csapóján dugja ki a fejét, amikor udvarbeliekkel találkozik. Tiborcot Tokai Andreára kellett bízni, ez egyértelmű. Majdnem mindegy, hogy az öreg, becsületes, tolvajlásra kényszerülő szolgát férfi vagy nő alakítja, s az okvetlenül előnyére válik a szerepnek, ha olyan nagy formátumú, jelentős színészegyéniség játssza, mint amilyen Tokai Andrea. Bánk pénzt adna Tiborcnak, de ő nem fogadja el. A tíezresek, amelyeken az Éder Enikő megformálta kemény, határozott Gertrudis arcképe látható, a földre hullanak.

Amikor a nagyúr egy rácsos ablakrés mögül leskelődött, észrevehetjük, hogy nem messze tőle, az ajtónyílás fölött egy rövid zsinóron tőr lóg. Gondolhattuk, hogy ez lesz majd Gertrudis *balul elsült* fegyvere, de nem. Ottó tépi le, hogy Biberachra támadjon vele. A királyné viszont egy borosüveget kap fel, avval ütné le Bánkot, s tőri a hátán össze a

palackot. Ha szándékosan történt, hogy épp az üveg nyaka maradt épen, akkor bravúros volt a színpadi akció, mert Bánk végül a borosüveg tört nyakával vágja el Gertrudis tor-kát. A halott királyné ott marad a kis kerek széken, s a többiek a magyar nemzeti lobogóval takarják le a testét. Nyomják is a talpazatra rögtön a névtábláját a születési és halálozási évszámmal. Endre király s mind a többiek néma tiszteletadással vesznek búcsút a meráni királynétól. Nem olyan nagy ügy egy pillanat alatt átírni történelmi helyet, szerepet, eseményt, értékelést.

Mire felocsúdnak a népek, már pont azt fogják hinni, amit kell. Ahogy a befejezésül elhangzó Nádasdy-vers mondja: Hazánkban, fiúk, nem szabad csalódnai, mert olyan az, mint az édesanyánk.

Bánk. A veszprémi Kabóca Bábszínház, a temesvári Csiky Gergely Színház és a Veszprémi Petőfi Színház közös produkciója. Főbb szereplők: **Sebestyén Hunor m.v., Balázs Attila, Éder Enikő, Tara Dorottya Lucia.** Díszlet: **Árvai György.** Jelmez: **Szűcs Edit.** Zene, dalszöveg: **Cseri Hanna.** Rendező: **Markó Róbert.**

ról-ról

Karafiáth Orsolya

126

A rezsicsökkentés megcsillan a Duna habjain

Tűzijáték-közvetítés, 2022. augusztus 20.

Nem hittünk a szemünknek! Ezekben a nehéz órákban a történelmünk-ből fakadó mese emlékeztetett minket arra, hogy a nehézségek ellenére mindig emberek tudtunk maradni! És hogy az élet, a szeretet és a béke felé fordulunk a legsötétebb órákban is! Csodálatos volt az idejűzjáték, néztük élőben a Duna-parton, és láthattuk a képernyők előtt is! Egyes rémhírterjesztők szerint a tűzijáték elmaradt. Ne dőlünk be a balos propagandának! A tűzijáték csodálatos volt! Mintha szikrázott volna az ég! Mintha megtörtént volna egy új ősröbbanás. Gyermekek lettünk megint.

Már az előtte lévő műsorszám is csodálatos volt. Egy idős zenész és egykori zenekara érkezett a stúdióba. Korábban lázadó volt, fekete bárányok, nem változtunk semmit, nevetett a frontember, és a számok között arról beszélt, hogy megosztja ő a megosztók népét. Mindenki a barátom, éneklő, művész vagyok, jött a refrén, nekem nincsenek határok, kérek jó sok megosztást, szeresettek, fizessetek, én vagyok a minőség. Művész vagyok, művész, művész, szinte szétvetette a képernyőt. Nem érték hozzá, nem érték hozzá, művész vagyok, művész. Egy művészenek csak művészkedni kell, a mű-

vészethez a valóság nem ér fel, aki művész, azt mindenki szereti, a művész meg aki őt támogatja, legfőképp azt szereti. Művész vagyok, de szerintem az én bizniszemtől lesz szebb hely az ország, meg is rendeltek tőlem csilliárdért egy tanulmányt! Jó művész vagyok, a barátaimnak is adok. Úgy csillogtak a művész szavai, hogy pirotechnikával lehetetlen lekövetni. És csak ezután jött a még ragyogóbb műsor! Nahát!

Így ország még nem ragyogott. Így jövő még nem rajzolódt ki előttünk.

Mióta a kommentelőknek meghirdetett játék nyertesei véleményezhetik a híreket a hírblokkokban, a nézői vélemények igazán kiszínesítik a hosszú közvetítéseket! Nem volt ez most sem másképp! Hatalmas igény támadt erre, főleg mióta úgy tűnt, a szimpla hírek már nem ütnek át az ingerküszöböt. És mivel az olvasás és a helyesírás nem feltétlen népszerű a csatorna műsorkínálatának élvezői között, ez lett a legegyszerűbb módszer arra, hogy az egyszerű állampolgár hangja valóban hallatódjon. Hogy eljusson a nép véleménye a néphez magához. Olyan sok energiát fektettek már abba, hogy ki mit gondoljon. Itt az ideje az aratásnak! Bozótvágo késsel fenyegetőzve, kislányával zárkózott be egy migráns Soroksáron, mondja a bemondó, és már ugrik is mögé, halljuk, hogy igazi szemetek ezek, meg Soros, ezek igazi bozótlakók, menjenek vissza oda, ahonnan jöttek. I will destroy you, suttogja egyikük, ettől kicsit zavar támad, de nincs ott a tolmács. Baloldali örület a spórolásra: zuhanyzás közben kell vizelni! Én bele is szarok, kezdte egyikük, de leintették, hogy ez most nem az a csatorna, mire igazi zavar támadt a rendszer-

ben, mert a másikuk azt kezdte kiabálni, hogy ő igazi magyar ember, párthűségéhez kétség sem férhet, mégis mindig a kádba hugyozik, mire a negyedik rávágta, hogy Soros, erre nagy csend lett a stúdióban. A Vodafone már senkit nem érdekel, pedig egy kis muki épp magyarázni kezdte, hogy ez fontos dolog, stratégiai jelentőségű, és különben is szépen megkérték a régi tulajdonosokat, hogy tulajdonba fogják venni őket, mit nem lehet ezen nem érteni. Ami Mészárosé, az voltaképp kié, kérdezett közbe egy kis szösz, akit gyorsan lekeverték, és akit aztán többé nem láttunk a stúdióban. Ugyanígy járt a ki tudja hogyan a stúdióba keveredett gazda is, aki az Alföldről érkezett, és azt kezdte el mondani, hogy először egy egészen méltányos ajánlattal keresték meg az üzemét, de ő mondta, hogy nem akarja eladni, mert családi vállalkozás, és a fiának szánja, neki nem kell több pénz, hoz ez a családnak épp eleget. De aztán már nem ilyen árat mondtak, és aztán már hopp, lett a törvény, és most mit csináljon. Ez egy ország, nem az Önök kérték, nézett a kamerába a műsorvezető, és kezével már integetett is a biztonságiaknak. Fejlődünk, gyarapodunk, olvassa tovább a szövegét, és igen, valóban vannak, akik fejlődnek, gyarapodnak tovább. Köszönet és hála kormányunknak! A képernyőn végig villognak a mágikus feliratok. Biztosított az emberek ellátása. A határon egyre kritikussabb a helyzet. A gáz, az áram. A migránsok. 414 forint a dollár, suttogta közbe valaki, mire lehurrogták, hogy dolgozzon többet, meg hogy hamarosan esküt tehet az első 2200 határvadász. Az oktatás folyamatosságát nem veszé-

lyezettetheti senki, mondták, és valaki megint közbeszólt, hogy a tanárok valóban nem fogják veszélyeztetni. Főleg azok a tanárok nem, akik már nincsenek.

A szünetekben reklámok helyett egykori tűzijátékokról hallottunk beszámolókat. A reklámok sugárzásával akkor hagytak fel, amikor az árak emelkedését már nem lehetett követni, és úgy tűnt, senki nem tud már vásárolni semmit. Egy ideig még próbálkoztak a cserebereoldalak népszerűsítésével, de ezek kevésbé lettek közkedveltek. Senki nem akarta megmutatni, mije van, sőt, egyre inkább az otthonaikba húzódtak vissza az emberek. Legszébb emlékem, emlékezett vissza párás szemmel egy korán megőszült férfi, amikor Andi alakja rajzolódott ki az égen! Nekem az volt a leggyönyörűbb, mikor a rezsicsökkentést láttam megcsillanni a Duna habjain! Én azt szerettem a legjobban, nézett a kamerába egy kisfiú, mikor a Sötét Jel kirajzolódott az égen. És láttam, ahogy köré gyűltek a... – folytatta volna, de az erre kapott tasli elhallgattatta. A gyors kezű apuka közbe is szólt, hogy azért a legszebb mégis urunk és királyunk volt, aki olyan

szépen tündökölt, mint az utolsó ezresén, amiből épp idefelé vett egy vajaskiflit. De őt is gyorsan lekeverték, mondván, hogy az Mátyás király volt. De a legszebb valóban a 2022-es volt, rebegte gyorsan a műsorvezető, a török feletti győzelem meg a remény, és hogy mindenkit egygyé kovácsolt az érzés, hogy mégis itt vagyunk, és lehetünk egységes nemzet, főleg a jó helyre szavazók.

Egy ország leste a csodát. És a csoda: bekövetkezett. Csinnadratta! Így fog bekerülni a történelemkönyvekbe. Mert mi írjuk a történelmet. Mi a feljegyzéseket, a híreket. Igen: mi így kerülünk be a történelembe.

Aztán senki nem értette, miért sötétült el a képernyő. Áramszünet? Hirtelen hoztak egy új törvényt, és mindenkit azonnali hatállyal... Vagy ez a tűzijáték ismétlése? Mély csend lett a stúdióban. Vagy netán ez is zúgás és csillogás volt? Se szemnek, se hírnek, se hangnak nincs már jelentése. Bámulhatunk magunk elé, ameddig jólesik. És már nincs hová elkapcsolni sem.

(Tervezzük, hogy kollégánk beszámol az augusztus 27-i tűzijátékról is. – A szerk.)